

KRISTĪNE DUPATE

The cover features two dark silhouettes of human profiles facing each other. Between the profiles are four thick, horizontal white bars. The title text is positioned to the right of these bars.

**NAIDA
NOZIEGUMI
UN NAIDA
RUNA**

**Starptautiskie
standarti un
Latvijas tiesiskais
regulējums un
prakse**

Dupate, Kristīne. *Naida noziegumi un naida runa. Starptautiskie standarti un Latvijas tiesiskais regulējums un prakse*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023. 128 lpp.

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE

Pētījums veikts projektā *Capacity building and awareness rising to prevent and counter intolerance in Latvia — CALDER* (Rīcībspējas attīstība un izpratnes celšana neiecietības novēršanai Latvijā – CALDER) Nr. 963736-CALDER-REC-AG-2020/REC-RRAC-RACI-AG-2020/LU, LU Nr. ZD2021/21118

Literārā redaktore Ruta Puriņa
Angļu valodas redaktore Andra Damberga
Maketa dizainu veidojusi Ineta Priga

© Kristīne Dupate, Arnis Buka, Ildze Jakunova, Liene Jurgelāne, Artūrs Kučs, Aldis Lasmanis, Žanna Lāma,
Baiba Liepa-Monksa, Aivita Putniņa, Andis Rinkevics, Daina Treija, Inese Laura Zemīte, 2023

© Latvijas Universitāte, 2023

ISBN 978-9934-36-023-7 (PDF)
<https://doi.org/10.22364/WHJW2831>

SATURS

Saisinājumi	7
Ievads	8
1. nodaļa. Naida noziegumu un naida runas regulējums starptautiskajās tiesībās	10
1.1. ANO	10
1.2. Eiropas Padome	13
1.3. Eiropas Savienība	16
1.3.1. Primārie tiesību akti – vispārīgie noteikumi	16
1.3.2. Sekundārie tiesību akti un ieteikumtiesības	17
2. nodaļa. Naida noziegumu un naida runas jēdziens un to vieta tiesību sistēmā	20
2.1. Diskriminācija aizlieguma princips	20
2.1.1. Diskriminācijas aizlieguma princips tiesiskajā regulējumā	20
2.1.2. Diskriminācijas aizlieguma principa nodrošināšana publisko un privāto tiesību jomā	21
2.1.3. Diskriminācijas aizlieguma principa saturs	22
2.1.3.1. Aizliegtās situācijas	22
2.1.3.2. Diskriminācijas aizlieguma pazīmes	23
2.1.4. Diskriminācijas aizlieguma pazīmju tvērums un saturs	24
2.1.4.1. Rase un ādas krāsa	24
2.1.4.2. Etniskā piederība	24
2.1.4.3. Izcelsme	25
2.1.4.4. Pilsonība	25
2.1.4.5. Reliģiskā vai cita pārliecība	26
2.1.4.6. Dzimums un dzimte	26
2.1.4.7. Dzimtes identitāte	26
2.1.4.8. Invaliditāte	27
2.1.4.9. Seksuālā orientācija	27
2.1.4.10. Vecums	27
2.1.4.11. Statuss	28
2.1.5. Naida noziegums un naida runa kā diskriminācijas aizlieguma pārkāpums	28
2.1.6. Īpaši diskriminācijas veidi	29
2.1.6.1. Multiplā diskriminācija	29
2.1.6.2. Diskriminācija saistības dēļ	30
2.1.6.3. Diskriminācija kļūdainas asociēšanas dēļ	31
2.2. Jēdziens “naida noziegums”	31

2.3. Jēdziens "naida runa"	33
2.3.1. Definīcija	33
2.3.1.1. Apvienoto Nāciju Organizācija	33
2.3.1.2. Eiropas Padome	34
2.3.1.3. Eiropas Savienība	35
2.3.2. Elementi	36
2.3.2.1. Izteiksmes saturs un darbības ar to	36
2.3.2.2. Izteiksmes veids (forma)	38
2.3.2.3. Naida runas paudēji	39
2.3.2.4. Naida runas adresāti	39
2.3.2.5. Naida runas izpaušanas vide	41
2.3.2.6. Nodoms	41
2.3.2.7. Sekas	42
2.3.3. Īpaši naida runas aspekti atkarībā no diskriminācijas aizlieguma pazīmes	43
2.3.3.1. Rase, etniskā piederība un pilsonība (izcelsme)	43
2.3.3.2. Reliģiskā vai cita pārliecība	44
2.3.3.3. Seksuālā orientācija	45
2.3.4. Vārda brīvība un naida runa. Nošķiršana	46
2.3.4.1. Vārda brīvība un tās robežas	46
2.3.4.2. Kritēriji naida runas identificēšanai	53
2.3.4.2.1. Apvienoto Nāciju Organizācija	53
2.3.4.2.2. Eiropas Padome	54
3. nodaļa. Naida noziegumu socioloģiskie un psiholoģiskie aspekti	58
3.1. Naids un naida noziegumi	58
3.1.1. Naida noziegumu aptvere	59
3.1.2. Naida noziegums kā izpausme	64
3.1.2.1. Naida nodarījumu veidi	65
3.1.2.2. Naida runa un valoda	66
3.2. Naida noziegumiem pakļautās pazīmes un grupas	67
3.2.1. Nacionālā, etniskā piederība, izcelsme, rase	69
3.2.1.1. Romu etniskā izcelsme	69
3.2.1.2. Ebreju etniskā izcelsme	69
3.2.1.3. Rase	70
3.2.2. Reliģiskā piederība	71
3.2.3. Dzimums un seksuālā orientācija	72
3.2.3.1. Seksuālā orientācija	72
3.2.3.2. Dzimuma identitāte	73
3.2.4. Invaliditāte	74
3.2.5. Pazīmju un grupu intersekcionalitāte	74
3.3. Naida noziegumu motivācija	76
3.3.1. Uzbrucēju profils "aci pret aci" nodarījumos	77
3.3.2. Uzbrucēju profils tiešsaistes nodarījumos	77
3.4. Naida noziegumu identificēšana un tās šķēršļi	78
3.4.1. Institucionālā struktūra	78
3.4.2. Naida noziegumu identificēšanas šķēršļi	79

4. nodaļa. Starptautiskie standarti atbildības noteikšanā par nauda noziegumiem un nauda runu	83
4.1. Atbildība par nauda noziegumiem	83
4.2. Atbildība par nauda runu	83
4.2.1. Krimināltiesiskā atbildība	83
4.2.2. Administratīvā vai civiltiesiskā atbildība	86
4.3. Atsevišķi tiesiskās atbildības par nauda runu un nauda noziegumiem aspekti	86
4.3.1. Aizsargātās pazīmes	86
4.3.2. Tiesības uz kompensāciju	87
5. nodaļa. Nacionālais tiesiskais regulējums. Problemātika un atbilstība starptautisko tiesību prasībām	88
5.1. Nacionālais tiesiskais regulējums	88
5.1.1. Konstitucionālās tiesības	88
5.1.2. Krimināltiesības	88
5.1.3. Administratīvās tiesības	89
5.1.4. Civiltiesības	90
5.2. Nacionālā tiesiskā regulējuma problemātika	92
5.2.1. Uz nauda runu un nauda noziegumiem attiecināmie Krimināllikumā noteiktie noziedzīgo nodarījumu sastāvi	92
5.2.2. Problemātika	95
5.2.2.1. Naida noziegumu un nauda runas nošķiršana tiesiskajā regulējumā	95
5.2.2.2. Atšķirīga tiesiska aizsardzība pret nauda runu atkarībā no aizsargātās pazīmes jeb Krimināllikuma 78. un 150. pants	97
5.2.2.3. Krimināllikuma 149. ¹ pants	98
5.3. Nacionālā tiesiskā regulējuma atbilstība starptautisko tiesību prasībām	99
5.3.1. Aizsargātās pazīmes	99
5.3.2. Prasība pēc būtiska kaitējuma	100
5.3.3. Kriminālatbildība un administratīvā atbildība par nauda runu	101
6. nodaļa. Naida noziegumu un nauda runas identificēšana praksē	102
6.1. Naida noziegumu un nauda runas identificēšana un izmeklēšana praksē Latvijā	102
6.1.1. Institucionālā kompetence naida noziegumu un nauda runas gadījumā	102
6.1.2. Statistika par naida noziegumiem un nauda runu	103
6.1.2.1. Iesniedzumi par naida noziegumiem	103
6.1.2.1.1. Iesniedzēji	103
6.1.2.1.2. Iesniedzuma saņemšanas veids	103
6.1.2.1.3. Aizskārums izpaušmes veids un vieta	103
6.1.2.1.4. Iesniedzumu virzība	104
6.1.2.1.5. Lēmumu par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu motīvi	104
6.1.2.2. Valstī reģistrētie noziedzīgie nodarījumi naida runas un naida noziegumu jomā	106
6.1.2.3. Valstī uzsāktie kriminālprocesi saistībā ar nauda runu	106

6.1.3. Naida noziegumu un naida runas identificēšana un izmeklēšana praksē	
Latvijā. Problemātika	106
6.1.3.1. Institucionālā piekritība	106
6.1.3.2. Identificēšana un izmeklēšana	108
6.2. Naida noziegumi un naida runa Latvijas tiesu praksē	109
6.2.1. Tiesu prakse par naida noziegumiem	109
6.2.2. Tiesu prakse par naida runu	109
6.2.2.1. Naida runas identificēšanas problēmas	110
6.2.2.2. Soda noteikšana un tā samērīgums	113
Secinājumi un ieteikumi	114
Izmantotie avoti	119

SAĪSINĀJUMI

BISS (*Baltic Institute of Social Sciences*) – Baltijas Sociālo zinātņu institūts

ECK – Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija

ECT – Eiropas Cilvēktiesību tiesa

ECRI – Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību

EDSO – Eiropas Drošības un sadarbības organizācija

LCC – Latvijas Cilvēktiesību centrs

ODIHR (*Office for Democratic Institutions and Human Rights*) – Demokrātisko institūciju un cilvēktiesību birojs

OV – Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis

VDD – Valsts drošības dienests

IEVADS

Šis pētījums ir izstrādāts projektā "Rīcībspējas attīstība un izpratnes celšana neiecietības novēršanai Latvijā – CALDER" (*Capacity building and awareness rising to prevent and counter intolerance in Latvia – CALDER*).¹ Projektā bija iesaistījušās šādas partnerinstitūcijas: Sabiedrības integrācijas fonds, Tiesu administrācija, Latvijas Republikas Prokuratūra un Valsts policija. Pētījumu ir veikts, balstoties uz visu iesaistīto partnerinstitūciju ekspertu izstrādātajiem materiāliem. Pētījumu ir izstrādājusi projekta zinātniskā vadītāja, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes asociētā profesore Kristīne Dupate, attiecīgi pētījums ietver materiālus, kurus ir sagatavojusi ekspertu grupa, tomēr pētījuma rezultāti var iekļaut atšķirīgus secinājumus no minēto ekspertu viedokļiem.

Pētījumā izmantoto materiālu sagatavošanā ir piedalījušies:

- **Arnis Buka**, Latvijas Universitāte, Juridiskās fakultātes docents;
- **Ildze Jakunova**, Sabiedrības integrācijas fonds, Helsinku Universitātes doktorante, antropoloģe;
- **Liene Jurgelāne**, Sabiedrības integrācijas fonds, antropoloģe;
- **Artūrs Kučs**, Latvijas Universitāte, Juridiskās fakultātes asociētais profesors;
- **Aldis Lasmanis**, Latvijas Republikas Prokuratūra, Rīgas tiesas apgabala prokuratūras prokurors;
- **Žanna Lāma**, Valsts policija, Galvenās kriminālpolicijas pārvaldes Kriminālizlūkošanas vadības pārvaldes (KVP) 2. nodaļas vecākā inspektore;
- **Baiba Liepa-Monksa**, Valsts policija, Galvenās kriminālpolicijas pārvaldes Kriminālizlūkošanas vadības pārvaldes (KVP) 2. nodaļas galvenā inspektore;
- **Aivita Putniņa**, Sabiedrības integrācijas fonds, Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes asociētā profesore;
- **Andis Rinkevics**, Valsts policija, Galvenās kārtības policijas pārvaldes (GKPP) Prevencijas vadības nodaļas priekšnieks;
- **Daina Treija**, Tiesu administrācija, Rīgas apgabaltiesas tiesnese;
- **Inese Laura Zemīte**, Tiesu administrācija, Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta senatore.

Pētījuma mērķis ir analizēt Latvijas tiesiskā regulējuma un tā piemērošanas praksē atbilstību starptautisko tiesību standartiem naida noziegumu un naida runas apkarošanas jomā. Pētījuma ietvars vērsts uz indivīdu un indivīdu grupu atbildību par naida noziegumiem un naida runu un tās piemērošanu praksē no tiesību aizsardzības iestāžu puses, tādēļ pētījums neietver jautājumus par privāto pakalpojumu sniedzēju, kā, piemēram, sociālo mediju platformu, pienākumiem šajā jomā.

¹ CALDER: *Capacity building and awareness rising to prevent and counter intolerance in Latvia*, Nr. 963736-CALDER-REC-AG-2020/REC-RRAC-RACI-AG-2020/LU, LU Nr. ZD2021/21118.

Pētījumā izmantoti materiāli, kuri bijuši pieejami līdz 2021. gada 1. augustam, ar dažiem izņēmumiem attiecībā uz starptautisko tiesību avotiem. Ņemot vērā starptautisko tiesību straujo attīstību naida noziegumu un naida runas jomā, pētījumā izmantoti starptautisko tiesību avoti, kuri ir bijuši pieejami līdz 2022. gada 1. jūnijam.

Jēdziens “starptautiskās tiesības” šajā pētījumā tiek lietots tā plašākajā nozīmē, un attiecīgi tas ietver gan juridiski saistošus starptautiskus līgumus, ieskaitot ES sekundāros tiesību aktus, gan starptautisko tiesu spriedumus, kuri sniedz starptautisko tiesību aktu interpretāciju, kā arī ieteikuntiesību dokumentus, kurus pieņēmušas starptautisko organizāciju institūcijas. Attiecīgi šajā pētījumā ir izmantoti visi minētie starptautisko tiesību avoti, kā arī citas starptautisko organizāciju un ekspertu publikācijas.

Pētījumā izmantots Latvijas tiesiskais regulējums un prakse, kas ietver normatīvajos aktos noteikto tiesisko regulējumu, nacionālo tiesu praksi, Valsts policijas datus par reģistrētajiem iespējamiem naida noziegumiem un naida runas gadījumiem, kā arī datus par ierosinātajiem kriminālprocesiem. Pētījumā izmantotas arī nacionālo ekspertu publikācijas un viedokļi.

Tā kā naida noziegumi un naida runa ir specifiski tiesību pārkāpumi, nozīmīga pētījuma daļa ir par psiholoģiskajiem un socioloģiskajiem aspektiem jeb naida noziegumu un naida runas iemesliem gan vispārīgi, gan tieši Latvijas kontekstā.

Pētījuma 1. nodaļa sniedz pārskatu par juridiski saistošajiem starptautiskajiem standartiem, kā arī par svarīgākajiem ieteikuntiesību dokumentiem.

2. nodaļa ir pilnībā veltīta jēdzienu “naida noziegums” un “naida runa” teorētiskajiem aspektiem. Šī nodaļa sniedz diskriminācijas aizlieguma jēdziena satura skaidrojumu un atklāj tā saistību ar naida noziegumiem un naida runu jeb, citiem vārdiem, tajā tiek skaidrots, kāpēc naida noziegumi un naida runa ir diskriminācijas īpaši izpausmes veidi. Šī nodaļa analizē ne tikai starptautisko līgumu standartus, bet arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas un ES Tiesas judikatūru un daudzus starptautisko organizāciju institūciju ieteikuntiesību dokumentus par diskriminācijas aizlieguma jēdzienu, diskriminācijas aizlieguma pazīmēm, naida noziegumu un naida runas jēdzienu saturu, kā arī izvērsti skaidro kritērijus vārda brīvības un naida runas nošķiršanai.

3. nodaļa apskata un skaidro socioloģiskos un psiholoģiskos aspektus, kuri ir naida noziegumu un naida runas pamatā. Bez vispārzināmiem iemesliem šī nodaļa pievēršas Latvijas sabiedrībai specifiskiem aspektiem, kas ir naida noziegumu un naida runas pamatā un kas skaidro, kāpēc šie likuma pārkāpumi mūsu sabiedrībā joprojām netiek uztverti pietiekami nopietni.

4. nodaļa skaidro starptautiskos standartus attiecībā uz atbildības noteikšanu par naida noziegumiem un naida runu, un tai seko 5. nodaļa, kura skaidro nacionālo tiesisko regulējumu un analizē tā atbilstību starptautisko tiesību standartiem.

6. nodaļa ir veltīta nacionālā tiesiskā regulējuma naida noziegumu analīzei un naida runas, ko piemēro praksē, analīzei. Tā sniedz statistiku par nacionālā tiesiskā regulējuma piemērošanu praksē no tiesību aizsardzības iestāžu puses un apraksta un analizē nacionālo tiesu praksi, konkrēti, cik lielā mērā Latvijas tiesu prakse atbilst starptautisko tiesību standartiem.

Nobeigumā pētījums sniedz secinājumus par Latvijas tiesiskā regulējuma un tā piemērošanas atbilstību starptautisko tiesību standartiem un pienākumiem, kā arī ieteikumus tiesiskā regulējuma uzlabošanai, tiesību doktrīnas izstrādāšanai un tiesiskā regulējuma piemērošanai praksē.

NAIDA NOZIEGUMU UN NAIDA RUNAS REGULĒJUMS STARPTAUTISKAJĀS TIESĪBĀS

Latvijai kā demokrātiskai valstij ir virkne pienākumu, kas izriet no starptautiskajām saistībām. Tas izriet no Satversmes 89. panta, kurš noteic, ka valsts aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem.¹ Naida noziegumu un naida runas kontekstā aplūkojami ANO un Eiropas Padomes līgumi, Eiropas Savienības tiesību akti, kā arī šo tiesību avotu interpretācijas, kas rodamas tiesu praksē un ieteikumbiesību avotos. Tā kā kopumā starptautisko tiesību avotu klāsts ir ļoti plašs, šīs nodaļas mērķis ir aplūkot būtiskākos no tiem.

1.1. ANO

Pirmkārt, ANO kontekstā minama Vispārējā cilvēktiesību deklarācija. Kaut arī šis dokuments nav juridiski saistošs, tas uzskatāms par autoritatīvu cilvēktiesību avotu.² Saskaņā ar šīs deklarācijas 1. pantu visi cilvēki ir brīvi un vienlīdzīgi cieņā un tiesībās. Deklarācijas 2. pants noteic, ka ikviens ir apveltīts ar tiesībām un brīvībām neatkarīgi no rases, dzimuma, valodas, reliģiskās, politikās vai citas pārliecības, valstiskās vai sociālās izcelsmes, mantiskā stāvokļa, dzimšanas vai cita statusa dēļ, bet 7. pants noteic, ka visi ir vienlīdzīgi likuma priekšā un ikvienam ir tiesības tikt aizsargātam ar likumu bez jebkādas diskriminācijas. Naida noziegumu kontekstā minams arī deklarācijas 3. pants, kas aizsargā tiesības uz dzīvību, 5. pants, kas noteic spīdzināšanas un necilvēcīgas un pazemojošas attieksmes aizliegumu, kā arī 12. pants, kas noteic tiesības uz privāto dzīvi. Deklarācijas 19. pants ietver izteiksmes brīvību.

Līdzīgu regulējumu satur ANO Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām. Pakta 2. pantā ietverts tā dalībvalstu pienākums nodrošināt, ka cilvēktiesības tiek aizsargātas un nodrošinātas bez jebkādas diskriminācijas. 3. pants īpaši izceļ vīriešu un sieviešu līdztiesību. Uzsverams, ka 2. panta trešā daļa arī uzliek pienākumu ikvienam nodrošināt efektīvus tiesību aizsardzības līdzekļus gadījumā, ja šīs cilvēktiesības pārkāptas.

Tāpat pakts aizsargā tādas tiesības kā tiesības uz dzīvību, kas nostiprinātas tā 6. pantā, spīdzināšanas un pazemojošas un necilvēcīgas apiešanās un soda aizliegumu 7. pantā, privātās

¹ Latvijas Republikas Satversme, Latvijas Vēstnesis Nr. 43, 1993. gada 1. jūlijs. Pieejams <https://likumi.lv/ta/id/57980-latvijas-republikas-satversme>

² Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2010. gada 13. maija spriedums lietā Nr. 2009-94-01, 16.1. punkts. Pieejams https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2009-94-01_Spriedums.pdf

dzīves neaizskaramību 17. pantā, domu, apziņas un reliģijas brīvību 18. pantā un izteiksmes brīvību 19. pantā.

ANO Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 5. pantā paredz atrunu, ka nevienai valstij, grupai vai personai nav tiesības veikt darbības, kuru mērķis ir iznīcināt jebkuras pakta atzītās tiesības un brīvības vai ierobežot tās lielākā mērā, nekā paredz pats pakts. Pakta 20. pantā īpaši uzsvērts, ka kara propaganda un *rīcība, kas aizstāv nacionālu, rasu vai reliģisku naidu un kūda uz diskrimināciju, naidīgumu vai vardarbību, jāaizliedz ar likumu.*

ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām kontekstā nozīmīgs ir ANO augstā komisāra cilvēktiesību jautājumos realizētais Rabātas rīcības plāns³ nacionālā, etniskā vai reliģiskā naida, kas uzskatāms par kūdīšanu uz diskrimināciju, naidīgumu vai vardarbību, atbalstīšanas aizliegumu. Šis dokuments sniedz vadlīnijas, kā balansējamas tiesības uz izteiksmes brīvību, kuras noteiktas ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 19. pantā, ar kūdīšanas uz diskrimināciju, naidīgumu un vardarbību aizliegumu, kas noteikts pakta 20. pantā. Rabātas rīcības plāns arī nosaka kritērijus, pēc kuriem ir identificējama naida runa.

Diskriminācijas aizliegums ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību jomā nostiprināts ANO Starptautiskajā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām. Līdzīgi kā ANO Starptautiskajā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām, šī pakta 2. pants noteic, ka tajā ietvertās tiesības nodrošināmas bez jebkādas diskriminācijas, un 3. pants īpaši uzsver vīriešu un sieviešu vienlīdzību.

Papildus ANO tiesību dokumentiem, kuros noteiktas cilvēktiesības kā tādas, ir arī vairāki starptautiski līgumi, kuri vērsti tieši uz cīņu pret īpašu sabiedrības grupu diskrimināciju.

Tā ANO Starptautiskā konvencija par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu ir mērķēta uz diskriminācijas izskaušanu rases, ādas krāsas, izcelsmes vai nacionālās vai etniskās piederības dēļ. Tādējādi visas šajā konvencijā ietvertās tiesības vērstas pret diskrimināciju jeb mazāk labvēlīgu attieksmi pret personām rases, ādas krāsas, izcelsmes vai nacionālās vai etniskās piederības dēļ, t. sk. pret tādām diskriminācijas izpausmēm kā naida noziegumi un naida runa.

Konvencijas 4. pants īpaši uzsver dalībvalstu pienākumu ar normatīvo regulējumu aizliegt un sodīt naida noziegumus, aizliegt naida runu un atzīt par pretlikumīgām un aizliegt organizācijas, kuras atbalsta un izplata rasu diskrimināciju. Konvencijas 5. pants uzliek dalībvalstīm pozitīvu pienākumu veikt darbības, lai nodrošinātu, ka visi diskriminācijas gadījumi tiek sodīti, un it īpaši tās diskriminējošās darbības, kuras veikušas valsts iestādes un to darbinieki. Šajā sakarā, saskaņā ar konvencijas 6. pantu, valsts tiesām un citām kompetentajām iestādēm ir jānodrošina efektīvi tiesību aizsardzības līdzekļi un to piemērošana valsts iestādēs vai tiesās, ieskaitot tiesības saņemt atbilstošu atlīdzību par zaudējumu vai kaitējumu, kurš radies diskriminācijas rezultātā.

ANO Starptautisko konvenciju par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanas ievērošanu no valstu puses uzrauga ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komiteja, kura sniedz arī šīs konvencijas interpretāciju. Naida runas kontekstā komiteja ir pieņēmusi Vispārējo komentāru

³ Rabātas rīcības plāns, ANO Cilvēktiesību komitejas 22 sesija, 2013. gada 11. janvāris. Pieejams https://digitallibrary.un.org/record/746343/files/A_HRC_22_17_Add.4-EN.pdf

Nr. 35 par rasistiskas naida runas izskaušanu,⁴ kurā tā sniedz konvencijas 4. panta interpretāciju, definējot naida runu, kā arī nosakot kritērijus, pēc kuriem tā ir identificējama.

ANO Konvencija par jebkuras sieviešu diskriminācijas izskaušanu⁵ ir vērsta uz sieviešu diskriminācijas izskaušanu un vienlīdzīgas attieksmes nodrošināšanu starp dzimumiem. Šīs konvencijas 2. pantā ietverti vairāki konkrēti dalībvalstu pienākumi šajā jomā. Pirmkārt, dzimumu līdztiesības princips ietverams gan dalībvalstu konstitūcijās, gan tiesiskajā regulējumā. Otrkārt, ar tiesisko regulējumu ir jānosaka tiesību aizsardzības līdzekļi sieviešu diskriminācijas gadījumā. Treškārt, valsts iestādēm un tiesām jānodrošina pienācīga juridiskā aizsardzība pret diskrimināciju. Turklāt arī šīm iestādēm pašām jāatturas no diskriminējošām darbībām pret sievietēm. Tāpat dalībvalstīm ir pozitīvs pienākums veikt darbības, lai izskaustu privātpersonu un privāto organizāciju diskrimināciju pret sievietēm.

Personu ar īpašām vajadzībām diskriminācijas aizliegums ietverts ANO Konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām.⁶ Arī šajā dokumentā, tostarp tā 5. pantā, nostiprināts vienlīdzības un diskriminācijas aizlieguma princips, kas noteic, ka visi cilvēki, arī personas ar invaliditāti, ir vienlīdzīgi. Savukārt 4. pantā, līdžīgi kā citos dokumentos, runāts par dalībvalstu pienākumu nodrošināt un veicināt to, lai visas personas ar invaliditāti varētu pilnībā īstenot visas cilvēktiesības un pamatbrīvības bez jebkāda veida diskriminācijas. Tā nodrošināšanai dalībvalstīm jāpieņem tiesiskais regulējums, kas nodrošinātu personām ar īpašām vajadzībām viņu tiesības, kā arī to, ka šīs personas netiek diskriminētas nedz no privātpersonu, nedz valsts pārstāvju puses. Konvencijas 8. pants noteic dalībvalstu pienākumu ar dažādiem pasākumiem sabiedrībā veidot izpratni par personu ar invaliditāti tiesību un cieņas aizsardzību, kā arī apkarot stereotipus, kas saistīti ar personām ar invaliditāti. Tādējādi Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām noteic pienākumu ne vien vērsties pret pašu diskrimināciju, kas ietver arī naida noziegumus un naida runu, bet arī pēc iespējas radīt situāciju, lai šāda diskriminācija nenotiktu. Tāpat konvencijā ietvertas arī norādes uz specifiskākām tiesībām, piemēram, 22. pantā nostiprināta personu ar invaliditāti privātās dzīves neaizskaramība, savukārt 27. pantā ietverts dalībvalstu pienākums aizsargāt personas pret uzmākšanos darba vidē.

⁴ ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komitejas Vispārējais komentārs Nr. 35 par rasistiskas naida runas izskaušanu, 2013. gada 26. septembris. Pieejams angļu valodā <https://www.refworld.org/docid/53f457db4.html>

⁵ LR Augstākās Padomes deklarācija "Par Latvijas Republikas pievienošanos starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos", Ziņotājs Nr. 21, 1990. gada 24. maijs. Pieejams <https://likumi.lv/ta/id/75668-par-latvijas-republikas-pievienosanos-starptautisko-tiesibunbspdokumentiem-cilvektiesibu-jautajumos>

⁶ Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām, Latvijas Vēstnesis Nr. 27, 2010. gada 17. februāris. Pieejams <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1630>

1.2. EIROPAS PADOME

Eiropas Padomes kontekstā pirmkārt būtu minama Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija,⁷ jo tā bieži tiek uzskatīta par visefektīvāko starptautisko cilvēktiesību avotu pasaulē un ietver arī tiesības, kuras ir nozīmīgas nauda noziegumu un nauda runas apkarošanā.

Konvencijas 14. pants noteic, ka konvencijā minēto tiesību un brīvību īstenošana tiek nodrošināta bez jebkādas diskriminācijas. Kā detalizētāk aplūkots tālāk šajā pētījumā, Eiropas Cilvēktiesību tiesa, vērtējot šī konvencijas panta aizskārumu kopsakarā ar citiem pantiem, norādījusi uz valsts pienākumu īpaši izmeklēt noziegumus, ja to motivācija saistīta ar kādu no 14. pantā minētajām pazīmēm, piemēram, ar rasi vai etnisko izcelsmi.

Tā kā konvencijas 14. pants ir piemērojams kopsakarā ar kādu citu no tās pantiem, tad nauda noziegumu un nauda runas kontekstā, kuri ir bieži saistīti gan ar fizisku, gan emocionālu vardarbību un aizskaršanu, ir minams konvencijas 2. pants, kas nosaka tiesības uz dzīvību, 3. pants, kas nosaka spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās vai sodu aizliegumu, kā arī 8. pants, kas nosaka tiesības uz privātās dzīves aizsardzību.

Tāpat nauda runas kontekstā ir būtisks konvencijas 10. pants, kurš nosaka tiesības uz izteiksmes brīvību. Šai tiesībai nauda runas kontekstā ir divējāda loma. No vienas puses, tas, nodrošinot izteiksmes brīvību, ir saistīts ar valsts pozitīvo pienākumu aizsargāt izteikumus par sabiedrībai nozīmīgām tēmām un to autorus. No otras puses, šis pants arī paredz ierobežojumus, kas piemērojami runai, kura aizskar citu personu tiesības vai sabiedrības intereses, jeb nauda runai.

Visbeidzot, pieminams arī konvencijas 17. pants. Saskaņā ar to konvencijā minētās tiesības, piemēram, tiesības uz izteiksmes brīvību, nedrīkst tikt izmantotas tā, lai pārkāptu citas konvencijā ietvertās tiesības. Līdz ar to persona, kas īstenojusi nauda noziegumu vai nauda runu īpaši smagā formā, nevar pajauties, ka šīs naidīgās darbības vispār ir aizsargātas ar Eiropas Cilvēktiesību konvenciju.

Būtisks avots Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā ietverto tiesību izpratnei ir Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra, kura sniedz juridiski saistošu konvencijas interpretāciju. Eiropas Cilvēktiesību tiesai ir ievērojama judikatūra par nauda runu un nauda noziegumiem. Tā sniedz jēdzienu definīcijas, kritērijus nauda runas identificēšanai, kā arī skaidro valstu pienākumus nauda noziegumu un nauda runas apkarošanā.

Vēl viens svarīgs tiesību avots ir Konvencijas par kibernetizētiem un Konvencijas par kibernetizētiem Papildu protokols par rasisma un ksenofobijas noziedzīgajiem nodarījumiem, kas tiek izdarīti datorsistēmās.⁸ Protokols tā dalībvalstīm uzliek pienākumu kriminalizēt šādas diskriminējošas darbības: rasistisku un ksenofobisku materiālu tīšu izplatīšanu (3. pants), rasistisku un ksenofobisku draudu izteikšanu (4. pants), personu vai personu grupu publisku aizskaršanu rases, ādas krāsas, izcelsmes, valstiskās vai etniskās piederības vai reliģiskās pārliecības dēļ (5. pants) un genocīda un noziegumu pret cilvēci noliegšanu,

⁷ Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija, Latvijas Vēstnesis Nr. 143/144, 1997. gada 13. jūnijs. Pieejams <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/649>

⁸ Likums "Par Konvenciju par kibernetizētiem un Konvencijas par kibernetizētiem Papildu protokolu par rasisma un ksenofobijas noziedzīgajiem nodarījumiem, kas tiek izdarīti datorsistēmās", Latvijas Vēstnesis Nr. 171, 2006. gada 26. oktobris. Pieejams <https://likumi.lv/ta/id/146481-par-konvenciju-par-kibernetizētiem-un-konvencijas-par-kibernetizētiem-papildu-protokolu-par-rasisma-un-ksenofobijas-noziedzīgajiem>

minimizēšanu, atbalstīšanu vai attaisnošanu (6. pants). Protokola 7. pants paredz ieviest kriminālatbildību arī par šādu noziedzīgu nodarījumu atbalstīšanu.

Tāpat ir minama Eiropas Sociālā harta.⁹ Lai gan šī dokumenta mērķi lielākoties ir saistīti ar sociālo tiesību aizsardzību, īpaši darba vidē, harta noder par ilustrāciju tam, ka naida noziegumi skar ļoti plašu tiesību loku. Tā, piemēram, Eiropas Sociālās hartas 26. pantā nostiprinātas tiesības uz cieņu darbā. Lai šīs tiesības nodrošinātu, hartas dalībvalstīm jāveic arī dažādi pasākumi, lai aizsargātu personas pret seksuālu uzmākšanos un citādiem uzbrukumiem darba vietā. Šāds pienākums, saskaņā ar Eiropas Sociālo tiesību komitejas sniegto interpretāciju, izriet arī no hartas 3. pantā nostiprinātā pienākuma nodrošināt veselībai nekaitīgus nodarbinātības apstākļus.¹⁰

Papildus juridiski saistošiem tiesību aktiem Eiropas Padomes institūcijas ir pieņēmušas virkni ieteikumtiesību dokumentu. Kā pirmā minama Eiropas Padomes Ministru komitejas 1997. gada 30. oktobra Rekomendācija Nr. (97)20 par naida runu. Tas bija viens no pirmajiem starptautiskajiem dokumentiem, kurā tika mēģināts formulēt naida runas jēdzienu.¹¹ Pašlaik jaunākais dokuments ir Eiropas Padomes Ministru komitejas 2022. gada 20. maijā pieņemtā Rekomendācija CM/Rec (2022) 16 par naida runas izskaušanu,¹² kura sniedz vizismelošāko naida runas definīciju, kā arī precīzē valstu pienākumus pret sodīšanu par naida runu un tās izskaušanu.

Gan Ministru komiteja, gan Parlamentārā asambleja, gan citas Eiropas Padomes institūcijas ir pieņēmušas vairākas rekomendācijas, rezolūcijas un citus dokumentus, kas lielākoties veltīti kādam diskriminācijas aizlieguma pamatam, piemēram, rasei un etniskajai piederībai¹³, reliģijai¹⁴, seksuālajai orientācijai¹⁵ un dzimumam¹⁶. Tāpat vairāki tiesību avoti vērsti

⁹ Pārskatītā Eiropas Sociālā harta, Latvijas Vēstnesis Nr. 40, 2013. gada 26. februāris. Pieejams <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/339>

¹⁰ Digest of the case law of the European Committee of Social Rights, p. 72. Available <https://rm.coe.int/digest-2018-parts-i-ii-iii-iv-en/1680939f80>

¹¹ 1997. gada 30. oktobra Rekomendācija Nr. (97)20 par naida runu. Pieejams angļu valodā [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/other_committees/dh-lgbt_docs/CM_Rec\(97\)20_en.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/other_committees/dh-lgbt_docs/CM_Rec(97)20_en.pdf)

¹² Eiropas Padomes Ministru komitejas 2022. gada 20. maija Rekomendācija CM/Rec (2022) 16 par naida runas izskaušanu. Pieejams angļu valodā https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680a67955

¹³ Recommendation No. R (92) 19 of the Committee of Ministers to Member States on video games with a racist content; Recommendation 1543 (2001) Racism and xenophobia in cyberspace; Resolution 1345 (2003) Racist, xenophobic and intolerant discourse in politics, Resolution 1760 (2010) Recent rise in national security discourse in Europe: the case of Roma, u. c.

¹⁴ Recommendation 1805 (2007) Blasphemy, religious insults and hate speech against persons on grounds of their religion; Resolution 1563 (2007) Combating anti-Semitism in Europe; Resolution 1605 (2008) European Muslim communities confronted with extremism; Resolution 1743 (2010) Islam, Islamism and Islamophobia in Europe; Resolution 1846 (2011) Combating all forms of discrimination based on religion; Resolution 1928 (2013) Safeguarding human rights in relation to religion and belief, and protecting religious communities from violence; European Commission for Democracy through law (Venice Commission), Report on the relationship between Freedom of Expression and Freedom of Religion: the issue of regulation and prosecution of Blasphemy, Religious Insult and Incitement to Religious Hatred, Venēcija, 2008. gada 17.–18. oktobris. Available [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2008\)026-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2008)026-e)

¹⁵ Resolution 1948 (2013) Tackling discrimination on the grounds of sexual orientation and gender identity; Resolution 1728 (2010) Discrimination on the basis of sexual orientation and gender identity, u. c.

¹⁶ Recommendation CM/Rec (2019)1 of the Committee of Ministers to Member States on preventing and combating sexism. Available <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168093b26a>, Eiropas Padomes Ministru komitejas Rekomendācija CM/Rec (2019) 1, Seksisma novēršana un apkarošana, Papildinājums ieteikumam. Pieejams <https://rm.coe.int/lv-recomendation-on-sexism-prevention/168097f2b2>

uz konkrētu personu, iestāžu, organizāciju, interneta starpnieku¹⁷, politiķu¹⁸ un mediju¹⁹ lomu diskriminācijas apkarošanā un naida noziegumu un naida runas mazināšanā. Pēdējā desmitgadē īpaša uzmanība pievērsta arī naida runas apkarošanai interneta vidē.²⁰ Šajos dokumentos uzsvērts dalībvalstu pienākums nodrošināt, ka nacionālais tiesiskais regulējums ietver iespējas efektīvi vērsties pret naida runu un naida noziegumiem, vienlaikus ievērojot arī citas Eiropas Cilvēktiesību konvencijā noteiktās tiesības, jo īpaši izteiksmes brīvību.

Tāpat naida runas un naida noziegumu kontekstā īpaši izceļami Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību (ECRI) izstrādātie dokumenti. ECRI ir Eiropas Padomes institūcija, kas specializējas jautājumos, kuri saistīti ar cīņu pret rasismu, diskrimināciju, ksenofobiju, antisemitismu un neiecietību Eiropā.²¹ Tādējādi gandrīz ikviena tās publikācija var būt nozīmīga naida runas un naida noziegumu analizē. Šī pētījuma kontekstā īpaši atzīmējama ECRI Vispārēji politiskā rekomendācija Nr. 15 par cīņu ar naida runu.²² Rekomendācijā norādīts uz plašu pasākumu loku, kas būtu jāveic dalībvalstīm, lai, izglītojot sabiedrību, veicinātu iecietību, analizētu naida runas rašanās iemeslus, sniegtu atbalstu no naida runas cietušajiem, un citi pienākumi. Tā sniedz veselu virkni jēdzienu skaidrojumu, būtībā apkopojot lielu daļu ANO, Eiropas Padomes, Eiropas Savienības un citu starptautisko organizāciju standartus, kas attiecas uz naida runu. Tāpat šī rekomendācija ietver norādījumus par nepieciešamību normatīvajā regulējumā skaidri noteikt dažādu iesaistīto pušu atbildību par naida runu, tostarp paredzot skaidras noziedzīgu nodarījumu definīcijas.

¹⁷ Recommendation CM/Rec (2018) 2 of the Committee of Ministers to Member States on the roles and responsibilities of internet intermediaries. Available https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680790e14

¹⁸ Resolution 2275 (2019) The role and responsibilities of political leaders in combating hate speech and intolerance. Available <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=27636&lang=en>

¹⁹ Recommendation No. R (97) 21 of the Committee of Ministers to Member States on the media and the promotion of a culture of tolerance. Available <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168050513b>

²⁰ Resolution 2144 (2017) Ending cyberdiscrimination and online hate. Available <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=23456>; Recommendation CM/Rec (2014) 6 of the Committee of Ministers to Member States on a Guide to human rights for Internet users. Available <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804d5b31>; Recommendation CM/Rec (2018) 2 of the Committee of Ministers to Member States on the roles and responsibilities of internet intermediaries. Available https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680790e14; Resolution 2144 (2017). Ending cyberdiscrimination and online hate. Available <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=23456>

²¹ ECRI European Commission against Racism and Intolerance. Eiropas Padome, 2019. Available <https://rm.coe.int/leaflet-ecri-2019/168094b101>

²² Eiropas Komitejas pret rasismu un neiecietību Vispārējā politikas rekomendācija Nr. 15 (General Policy Recommendation No. 15 of the European Commission against Racism and Intolerance), 2016. gada 21. marts, 3. lpp. Available <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-combating-hate-speech/16808b5b01>

1.3. EIROPAS SAVIENĪBA

1.3.1. Primārie tiesību akti – vispārīgie noteikumi

Runājot par naida runas un naida noziegumu regulējumu ES tiesību kontekstā, noteikti jāskaidro ES tiesību primāro tiesību avotu aplūkošanu. Līguma par Eiropas Savienību 2. pants noteic, ka viens no ES dibināšanas pamatiem ir, starp citu, vērtības, kas respektē cilvēka cieņu, brīvību, demokrātiju, vienlīdzību, tiesiskumu un cilvēktiesības. Saskaņā ar šo pantu *šīs vērtības dalībvalstīm ir kopīgas sabiedrībā, kur valda plurālisms, tolerance, taisnīgums, solidaritāte un kur nav diskriminācijas, kā arī valda sieviešu un vīriešu līdztiesība*. Ņemot vērā, ka tolerance Eiropas Savienībā ir pamatvērtība, nedz naida runa, nedz naida noziegumi nav iederīgi šādā sabiedrībā. Nekādas rasisma un ksenofobijas izpausmes nav savienojamas ar vērtībām, kuras ir Eiropas Savienības pamatā.²³

Līguma par Eiropas Savienību 6. pants savukārt noteic avotus, kuros meklējamas pamattiesības, kas Eiropas Savienībā tiek aizsargātas. Šie avoti ir Eiropas Savienības Pamattiesību hartas, Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija un dalībvalstu kopīgās konstitucionālās tradīcijas. Visi tie izmantojami arī, lai vērstos pret naida noziegumiem un naida runu.

Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 1. pantā ietverta cilvēka cieņas aizsardzība, bet tās 21. pantā – nediskriminācijas princips. Harta aizliedz diskrimināciju dzimuma, rases, ādas krāsas, etniskās vai sociālās izcelsmes, ģenētisko īpatnību, valodas, reliģijas vai pārliecības, politisko vai jebkuru citu uzskatu dēļ, diskrimināciju saistībā ar piederību pie nacionālās minoritātes, diskrimināciju īpašuma, izcelsmes, invaliditātes, vecuma vai dzimumorientācijas dēļ.²⁴ Tomēr Hartā ietvertais uzskaitījums nav izsmeljošs,²⁵ tādējādi šis dokuments vērsas pret ļoti plašu diskriminācijas pamatu loku. Tāpat īpaši naida noziegumu kontekstā atzīmējami valstu pozitīvie pienākumi, kas izriet no hartas 2. pantā ietvertajām tiesībām uz dzīvību, 4. pantā noteiktā spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās vai sodu aizlieguma un 7. pantā ietvertajām tiesībām uz privāto un ģimenes dzīvi.

Ierobežojot naidīgus izteikumus, jāņem vērā hartas 11. pantā nostiprinātā vārda un informācijas brīvība. Meklējot līdzsvaru starp šo brīvību un citu personu tiesībām, piemērojams samērīguma princips.²⁶ To hartā ietverto tiesību, kuras atbilst Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā garantētajām tiesībām, nozīme un apjoms ir tāds pats kā minētajā konvencijā noteiktajām tiesībām.²⁷ Tādējādi samērīguma noteikšanā piemērojamas arī ECT atziņas.

²³ Komisijas ziņojums Eiropas Parlamentam un Padomei par Padomes Pamatlēmuma 2008/913/TI par krimināltiesību izmantošanu cīņā pret noteiktiem rasisma un ksenofobijas veidiem un izpausmēm īstenošanu, 2014, 1. lpp. Pieejams <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A52014DC0027>

²⁴ Eiropas Savienības Pamattiesību hartas, 21. panta pirmā daļa. Parakstīta Strasbūrā 12.12.2007. [01.11.2021. red.].

²⁵ Hate speech and hate crime in the EU and the evaluation of online content regulation approaches. 2020, p. 50. Available [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/655135/IPOL_STU\(2020\)655135_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/655135/IPOL_STU(2020)655135_EN.pdf)

²⁶ Eiropas Savienības Pamattiesību hartas, 52. panta pirmā daļa. Parakstīta Strasbūrā 12.12.2007. [01.11.2021. red.].

²⁷ Turpat.

Tomēr attiecībā uz ES Pamattiesību hartu izdarāma atruna, kas jāņem vērā tiesību piemērotājiem ES dalībvalstīs. Tā kā šis dokuments nepaplašina ES kompetences,²⁸ tas piemērojams tikai gadījumos, kas skar ES tiesības.²⁹

Arī pati ES savā darbībā uzņēmusies vēršties pret diskrimināciju, Līguma par Eiropas Savienības darbību 10. pantā norādīts, ka Savienība *tecas apkarot diskrimināciju dzimuma, rases vai etniskās izcelsmes, reliģijas vai pārliecības, invaliditātes, vecuma vai dzimumorientācijas dēļ*. Šī līguma 19. pants savukārt piešķir Eiropas Savienības institūcijām pieņemt sekundāros tiesību aktus, lai pret šādu diskrimināciju cīnītos. Tāpat Līguma par Eiropas Savienības darbību 67. pants paredz, ka ES ar dažādiem pasākumiem atbalsta cīņu pret rasismu un ksenofobiju.

1.3.2. Sekundārie tiesību akti un ieteikums tiesības

Par pirmo dokumentu, kas tieši vēršas pret naida runu, uzskatāma ES Padomes Vienotā rīcība par rasisma un ksenofobijas darbību apkarošanu.³⁰ Vēlāk šis dokuments juridiski saistošā formā tika ietverts ES Padomes Pamatlēmumā 2008/913/TI par krimināltiesību izmantošanu cīņā pret noteiktiem rasisma un ksenofobijas veidiem un izpausmēm (turpmāk – ES Padomes Pamatlēmums 2008/913/TI).³¹ Tajā noteikts pienākums paredzēt kriminālatbildību par konkrētām rasistiskām un ksenofobiskām darbībām. Tomēr vienlaikus jāņem vērā, ka, *[t]ā kā dalībvalstu kultūras un juridiskās tradīcijas zināmā mērā un jo sevišķi šajā jomā ir atšķirīgas, pašlaik nevar pilnībā saskaņot tiesību aktus krimināltiesību jomā*³².

ES Padomes Pamatlēmums 2008/913/TI izsmeļoši nedefinē jēdzienus “naida runa” un “naida noziegums”. Tomēr tajā ietverts pienākums dalībvalstīm paredzēt sodu par tīšu publisku aicinājumu uz vardarbību vai naidu, tostarp par tādu dažādu materiālu izplatīšanu, kas vērsti pret personu grupu vai šādas grupas locekli, ko raksturo rase, ādas krāsa, reliģija, izcelsme, nacionālā vai etniskā piederība.³³ Tāpat dalībvalstīm būtu jānodrošina tīša noteiktu *genocīda noziegumu, noziegumu pret cilvēci un kara noziegumu publiska attaisnošana, noliegšana vai rupja banalizēšana, vēršoties pret personu grupu vai šādas grupas locekli, ko raksturo saistībā ar rasi, ādas krāsu, reliģiju, izcelsmi, nacionālo vai etnisko piederību, ja darbība ir veikta tā, lai izraisītu vardarbību vai naidu pret attiecīgo personu grupu vai šādas grupas locekli*³⁴. Saskaņā ar pamatlēmuma 1. panta 2. punktu dalībvalstis var izvēlēties sodīt tikai tādas darbības, kuras vai nu izdarītas veidā, kas varētu traucēt sabiedrisko kārtību, vai arī ir apdraudošas,

²⁸ Eiropas Savienības Pamattiesību harta, 52. panta pirmā daļa. Parakstīta Strasbūrā 12.12.2007. [01.11.2021. red.].

²⁹ Vairāk par Hartas piemērojamību skatīt, piemēram, Kučs A., Markus K., Bērziņa L. Eiropas Savienība un pamattiesības. Grām.: *Eiropas Savienības tiesības. II daļa. Materiālās tiesības*. Sagatavojis autoru kolektīvs. Kristofa Ševes, Kaspara Gailīša, Ģirta Strazdiņa zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016.

³⁰ Vienotā rīcība, ko Padome pieņēmusi, pamatojoties uz Līguma par Eiropas Savienību K3. pantu, par rasisma un ksenofobijas darbību apkarošanu (96/443/TI). Parakstīts Briselē 15.07.1996. [01.11.2021. red.]. Pieejams angļu valodā <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:31996F0443>; Hate speech and hate crime in the EU and the evaluation of online content regulation approaches, 2020, p. 51. Available [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/655135/IPOL_STU\(2020\)655135_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/655135/IPOL_STU(2020)655135_EN.pdf)

³¹ Komisijas ziņojums Eiropas Parlamentam un Padomei par Padomes Pamatlēmuma 2008/913/TI par krimināltiesību izmantošanu cīņā pret noteiktiem rasisma un ksenofobijas veidiem un izpausmēm. Parakstīts Briselē 28.11.2008. [01.11.2021. red.].

³² Turpat, 5. un 6. apsvērumi.

³³ Turpat, 1. panta pirmās daļas a) un b) punkts.

³⁴ Turpat, 1. panta pirmās daļas c) un d) punkts.

aizskarošas vai pazemojošas.³⁵ Tāpat 2. pants nosaka pienākumu noteikt kriminālbildību par minēto darbību mudināšanu, sekmēšanu un atbalstīšanu.

Attiecībā uz naida noziegumiem pamatlēmuma 4. pants noteic, ka gadījumā, ja noziedzīgs nodarījums, izņemot pamatlēmuma 1. pantā definētos, izdarīts rasistiskas un ksenofobiskas motivācijas dēļ, šis fakts uzskatāms par atbildību pastiprinošu apstākli vai ka tiesas tādu motivāciju var ņemt vērā, nosakot sankcijas.³⁶

ES Padomes Pamatlēmums 2008/913/TI neuzliek par pienākumu visus rasistiski vai ksenofobiski motivētus nodarījumus sodīt ar kriminālsodu. Pienākums paredzēt kriminālbildību ir attiecināms tikai uz visnopietnākajiem gadījumiem. Tai pašā laikā pamatlēmums nosaka pienākumu diferencēt sankcijas, izveidojot kopēju sistēmu, kura vēršas pret šāda veida nodarījumiem.³⁷ Piemērojamajiem kriminālsodiem par pamatlēmuma 1. un 2. pantā noteiktajiem nodarījumiem jābūt efektīviem, samērīgiem un preventīviem.³⁸ Jebkurā gadījumā saskaņā ar pamatlēmumu ieviešamajiem pasākumiem ir jābūt tādiem, kuri ievēro pamattiesības un pamattiesību principus, ieskaitot vārda un biedrošanās brīvību.³⁹ Vienlaikus gan pamatlēmums noteic, ka maksimālajam kriminālsodam būtu jābūt vismaz brīvības atņemšanai uz laiku no viena līdz trim gadiem.⁴⁰

Atzīstot mediju un interneta īpašo lomu informācijas izplatībā, šīs jomas regulējošajos tiesību aktos jau izsenis ietvertas atrunas par nepieciešamību ierobežot naida runu. Jau 1989. gada Padomes Direktīvā par dažu tādu televīzijas raidījumu veidošanas un apraides noteikumu koordinēšanu, kas ietverti dalībvalstu normatīvajos un administratīvajos aktos, bija ietverts dalībvalstu pienākums nodrošināt, lai televīzijas reklāmās nebūtu nekādas diskriminācijas rases, dzimuma vai pilsonības dēļ.⁴¹ Šobrīd spēkā esošā Audiovizuālo mediju pakalpojumu direktīva paredz vēl detalizētāku regulējumu.⁴² Tās 6. pantā noteikts, ka audiovizuālo mediju pakalpojumu sniedzēji nedrīkst pārraidīt nekādu saturu, kas ietver kūdīšanu rases, dzimuma, reliģiskās pārliecības vai pilsonības dēļ.

Tāpat naida runas un naida noziegumu kontekstā jāmin Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2012/29/ES, ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus.⁴³ Naida noziegumi ļoti būtiski ietekmē to upurus tādēļ, ka šie noziegumi vērsti pret upuru identitāti. Tas upuriem rada neaizsargātības sajūtu, ka pastāv atkārtotu

³⁵ Komisijas ziņojums Eiropas Parlamentam un Padomei par Padomes Pamatlēmuma 2008/913/TI par krimināltiesību izmantošanu cīņā pret noteiktiem rasisma un ksenofobijas veidiem un izpaušmēm. Parakstīts Briselē 28.11.2008. [01.11.2021. red.], 3. lpp.

³⁶ Turpat, 4. pants.

³⁷ Turpat, 6. apsvērumš.

³⁸ Komisijas ziņojums Eiropas Parlamentam un Padomei par Padomes Pamatlēmuma 2008/913/TI par krimināltiesību izmantošanu cīņā pret noteiktiem rasisma un ksenofobijas veidiem un izpaušmēm, 3. panta pirmā daļa.

³⁹ Turpat, 7. pants.

⁴⁰ Turpat, 3. panta otrā daļa.

⁴¹ ES Padomes direktīva (1989. gada 3. oktobris) par dažu tādu televīzijas raidījumu veidošanas un apraides noteikumu koordinēšanu, kas ietverti dalībvalstu normatīvajos un administratīvajos aktos (89/552/EEK). Pieejams latviešu valodā <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:31989L0552&from=EN>

⁴² Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2010/13/ES par to, lai koordinētu dažus dalībvalstu normatīvajos un administratīvajos aktos paredzētus noteikumus par audiovizuālo mediju pakalpojumu sniegšanu (Audiovizuālo mediju pakalpojumu direktīva). Parakstīta Briselē 10.03.2010. [01.11.2021. red.].

⁴³ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2012/29/ES (2012. gada 25. oktobris), ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus un aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2001/220/TI. Pieejams latviešu valodā <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX:32012L0029>

uzbrukumu risks.⁴⁴ Direktīvas 2012/29/ES 22. pantā ietverts dalībvalstu pienākums izvērtēt katra cietušā individuālās vajadzības. Šis pienākums īpaši attiecas uz nauda noziegumiem.

Naida runas aizskaršanas formā aizliegums atsevišķās dzīves jomās ir noteikts ar ES dzimumu līdztiesības un diskriminācijas novēršanas direktīvām, konkrēti, nodarbinātības jomā attiecībā uz diskriminācijas aizliegumu dzimuma dēļ – ar Direktīvu 2006/54/ES,⁴⁵ attiecībā uz diskriminācijas aizliegumu rases un etniskās piederības dēļ – ar Direktīvu 2000/43/EK⁴⁶ un attiecībā uz diskriminācijas aizliegumu invaliditātes, vecuma, seksuālās orientācijas un reliģiskās vai citas pārliecības dēļ – ar Direktīvu 2000/78/EK;⁴⁷ izglītības, sociālās drošības jomā un attiecībā uz piekļuvi precēm un pakalpojumiem attiecībā uz diskriminācijas aizliegumu rases un etniskās piederības dēļ – ar Direktīvu 2000/43/EK; attiecībā uz piekļuvi precēm un pakalpojumiem attiecībā uz diskriminācijas aizliegumu dzimuma dēļ – ar Direktīvu 2004/113/EK.⁴⁸ Attiecībā uz diskriminācijas aizliegumu dzimuma dēļ Direktīva 2006/54/ES aizliedz seksuālu aizskaršanu nodarbinātībā, bet Direktīva 2004/113/EK aizliedz seksuālu aizskaršanu attiecībā uz piekļuvi precēm un pakalpojumiem.

⁴⁴ European Union Agency for Fundamental Rights. Opinion of the European Union Agency for Fundamental Rights on the Framework Decision on Racism and Xenophobia – with special attention to the rights of victims of crime. Vienna, 15.10.2013, p. 5. Available https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-opinion-2-2013-framework-decision-racism-xenophobia_en.pdf

⁴⁵ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2006/54/EK (2006. gada 5. jūlijs) par tāda principa īstenošanu, kas paredz vienlīdzīgas iespējas un attieksmi pret vīriešiem un sievietēm nodarbinātības un profesijas jautājumos (pārstrādāta versija). Pieejams latviešu valodā <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2006/54/oj/?locale=LV>

⁴⁶ Padomes Direktīva 2000/43/EK (2000. gada 29. jūnijs), ar ko ievieš vienādas attieksmes principu pret personām neatkarīgi no rasu vai etniskās piederības. Pieejams latviešu valodā <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2000/43/oj/?locale=LV>

⁴⁷ Padomes Direktīva 2000/78/EK (2000. gada 27. novembris), kas nosaka kopēju sistēmu vienlīdzīgai attieksmei pret nodarbinātību un profesiju. Pieejams latviešu valodā <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2000/78/oj/?locale=LV>

⁴⁸ Padomes Direktīva 2004/113/EK (2004. gada 13. decembris), ar kuru īsteno principu, kas paredz vienlīdzīgu attieksmi pret vīriešiem un sievietēm, attiecībā uz pieeju precēm un pakalpojumiem, preču piegādi un pakalpojumu sniegšanu. Pieejams latviešu valodā <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2004/113/oj/?locale=LV>

NAIDA NOZIEGUMU UN NAIDA RUNAS JĒDZIENS UN TO VIETA TIESĪBU SISTĒMĀ

Naida noziegumi un naida runa savā būtībā ir aizspriedumos balstīti likuma pārkāpumi, līdz ar to šie nodarījumi savā būtībā ir diskriminācijas aizlieguma principa pārkāpumi. No minētā izriet, ka, lai runātu par naida noziegumiem un naida runu, iesākumā ir jāpievēršas diskriminācijas aizlieguma jēdzienam, t. i., tā saturam.

Naida nozieguma jēdziens ir salīdzinoši vienkāršs, kamēr naida runas jēdziens ir daudz komplikētāks, jo pēdējais ir nošķirams no citas pamattiesības, proti, izteiksmes brīvības.

2.1. DISKRIMINĀCIJA AIZLIEGUMA PRINCIPS

2.1.1. Diskriminācijas aizlieguma princips tiesiskajā regulējumā

Diskriminācijas aizlieguma princips ir vispārējs tiesību princips, kurš atzīts visos nozīmīgajos starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos, kā arī Latvijas Republikas Satversmē¹ un citos nacionālajos tiesību aktos.

ANO Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām² 26. pants noteic, ka ikvienai personai ir jānodrošina vienlīdzīgas tiesības bez jebkādas diskriminācijas, kā arī aizsardzība pret diskrimināciju, kas pret personu tiek vērsta rases, ādas krāsas, dzimuma, valodas, politiska vai cita viedokļa, valstiskās vai citas izcelsmes, dzimšanas vai cita statusa dēļ. Tāpat pakta 2. pants noteic, ka visas tajā noteiktās tiesības nodrošināmas bez jebkādas diskriminācijas.

Līdzīgi ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām³ 2(2). pants noteic, ka paktā noteiktās tiesības jāīsteno bez jebkādas diskriminācijas – neatkarīgi no rases, ādas krāsas, dzimuma, valodas, reliģijas, politiskās vai citas pārliecības, tautības vai sociālās izcelšanās, mantiskā stāvokļa, dzimšanas vai citiem apstākļiem.

Arī Eiropas reģionālā diskriminācijas aizlieguma princips ir noteikts būtiskākajos cilvēktiesību dokumentos. Attiecībā uz pilsonisko un politisko tiesību nodrošināšanu Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas⁴ 14. pants noteic, ka *Konvencijā minēto tiesību*

¹ Latvijas Republikas Satversme, Latvijas Vēstnesis Nr. 43, 1993. gada 1. jūlijs.

² Starptautiskais pakts par pilsoņu un politiskajām tiesībām, Latvijas Vēstnesis Nr. 61, 2003. gada 23. aprīlis. Pieejams <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/705>

³ LR Augstākās Padomes deklarācija "Par Latvijas Republikas pievienošanu starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos".

⁴ Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija, Latvijas Vēstnesis Nr. 143/144.

un brīvību īstenošana tiek nodrošināta bez jebkādas diskriminācijas – neatkarīgi no dzimuma, rases, ādas krāsas, valodas, reliģijas, politiskajiem vai citiem uzskatiem, nacionālās vai sociālās izcelsmes, saistības ar kādu nacionālo minoritāti, mantiskā stāvokļa, kārtas vai cita stāvokļa.

Tieši tāpat diskriminācijas aizlieguma princips ir jānodrošina sociālo un ekonomisko tiesību jomā, jo Eiropas Sociālās hartas⁵ E pants noteic, ka *Hartā minēto tiesību ievērošana ir jānodrošina bez diskriminācijas rases, krāsas, dzimuma, valodas, reliģijas, politikas vai atšķirīgu uzskatu, nacionālās izcelsmes, sociālās izcelsmes, veselības, saistības ar nacionālajām minoritātēm, dzimšanas vai citu iemeslu pamata.*

No minētā izriet, ka diskriminācija ir aizliegta gan pilsonisko un politisko, gan ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību jomā.

Bez minētajiem starptautiskajiem tiesību aktiem, kuri uzliek par pienākumu nodrošināt tajos noteiktās cilvēktiesības bez jebkādas diskriminācijas, ir virkne starptautisko tiesību dokumentu, kuri ir īpaši vērsti uz vēsturiski diskriminēto grupu tiesību nodrošināšanu un aizsardzību. Pie tādiem ir pieskaitāmi, piemēram, ANO Starptautiskā konvencija par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu,⁶ ANO Konvencija par jebkuras sievietes diskriminācijas izskaušanu,⁷ ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām.⁸ Šie starptautiskie tiesību dokumenti būtībā nosaka pienākumu nodrošināt cilvēktiesības visās dzīves jomās bez diskriminācijas uz attiecīgo diskriminācijas aizlieguma pazīmju pamata.

Latvijas tiesiskajā regulējumā diskriminācijas aizlieguma princips ir noteikts Satversmes⁹ 91. panta otrajā teikumā.¹⁰ Tāpat diskriminācijas aizliegums ir noteikts vairākos zemāka ranga tiesību aktos, paredzot aizsardzību pret diskrimināciju konkrētās dzīves jomās, piemēram, tas noteikts Darba likumā,¹¹ Patērētāju tiesību aizsardzības likumā.¹²

2.1.2. Diskriminācijas aizlieguma principa nodrošināšana publisko un privāto tiesību jomā

Attiecībās starp valsti un privātpersonu diskriminācijas aizlieguma princips ir nodrošināms visās dzīves jomās, kamēr attiecībās starp privātpersonām diskriminācijas aizlieguma princips ir nodrošināms tikai tajās dzīves jomās, kurās tas ir noteikts ar likumu.¹³ Pašlaik Latvijā diskriminācijas aizliegums starp privātpersonām ir noteikts vairākās jomās, piemēram, jau pieminētajā nodarbinātībā ar Darba likumu, kā arī attiecībā uz piekļuvi precēm un

⁵ Pārskatītā Eiropas Sociālā harta.

⁶ LR Augstākās Padomes deklarācija "Par Latvijas Republikas pievienošanas starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos".

⁷ Turpat.

⁸ Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām.

⁹ Latvijas Republikas Satversme, Latvijas Vēstnesis Nr. 43, 1997. gada 1. jūlijs.

¹⁰ Balodis R., Endziņš A., Jundzis T. u. c. *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības.* Levits E., 91. pants, 98. lpp. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011.

¹¹ Darba likums, Latvijas Vēstnesis Nr. 105, 2001. gada 6. jūlijs. Pieejams <https://likumi.lv/ta/id/26019-darba-likums>

¹² Patērētāju tiesību aizsardzības likums, Latvijas Vēstnesis Nr. 104/105, 1999. gada 1. aprīlis. Pieejams <https://likumi.lv/ta/id/23309-pateretaju-tiesibu-aizsardzibas-likums>

¹³ Balodis R., Endziņš A., Jundzis T. u. c. *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa.* 98. lpp.

pakalpojumiem ar Patērētāju tiesību aizsardzības likumu un Fizisko personu – tiesiska darījuma subjektu – diskriminācijas aizlieguma likumu.¹⁴

Tā kā krimināltiesību un administratīvo tiesību joma ir publisko tiesību joma, šajās tiesību apakšnozarēs valstij ir jānodrošina diskriminācijas aizlieguma principa ievērošana gan pašu šo tiesību piemērošanā, gan arī regulējot sabiedrības locekļu uzvedības normas, nosakot krimināltiesisko un administratīvo atbildību par šī principa pārkāpšanu. Tādēļ nacionālais tiesiskais regulējums, kurš vērsts uz nauda noziegumu un nauda runas aizliegumu un sodīšanu, ir diskriminācijas aizlieguma principa atspoguļojums šajās tiesību apakšnozarēs.

2.1.3. Diskriminācijas aizlieguma principa saturs

2.1.3.1. Aizliegtās situācijas

Eiropas Cilvēktiesību tiesa diskriminācijas jēdzienu ir definējusi šādi: diskriminācija rodas situācijās, kurās pret personu izturas atšķirīgi bez objektīva un saprātīga attaisnojuma,¹⁵ un situācijās, kurās pret personu atšķirīgā situācijā izturas vienādi.¹⁶

Arī ES tiesa ir norādījusi, ka diskriminācijas aizlieguma princips ir pārkāpts gadījumos, kuros salīdzināmās situācijās attieksme ir atšķirīga, bet atšķirīgās situācijās vienāda.¹⁷

Tāds pats saturs ir Satversmes 91. pantam. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka *Vienlīdzības princips pieļauj un pat prasa atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas atšķirīgos apstākļos, kā arī pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos apstākļos, ja tai ir objektīvs un saprātīgs pamats*¹⁸.

No minētā izriet, ka diskriminācijas aizlieguma princips aizliedz divu veidu situācijas:

- atšķirīgu izturēšanos pret personām vienādās un salīdzināmās situācijās;
- vienādu attieksmi pret personām atšķirīgās situācijās.

Apvienojot šīs divas aizliegtās situācijas vienā, var teikt, ka diskriminācija ir situācijā, kurā pret personām izturas mazāk labvēlīgi. Mazāk labvēlīga attieksme, kā diskriminācija, ir atspoguļota, piemēram, definīcijā “rasu diskriminācija”, kura noteikta ANO Starptautiskajā konvencijā par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu. Tā noteic, ka *“rasu diskriminācija” nozīmē jebkādas atšķirības, izņēmumus, ierobežojumus vai priekšrocības, kuru pamatā ir rase, ādas krāsa, izcelsme vai nacionālā vai etniskā piederība un kuru mērķis vai sekas ir iznīcināt vai ierobežot cilvēktiesību un pamatbrīvību atzīšanu, to esību vai īstenošanu uz vienlīdzības pamatiem politiskajā, ekonomiskajā, sociālajā, kultūras vai kādā citā sabiedrības dzīves jomā.*

¹⁴ Fizisko personu – tiesiska darījuma subjektu – diskriminācijas aizlieguma likums, Latvijas Vēstnesis Nr. 199, 2012. gada 19. decembris. Pieejams <https://likumi.lv/ta/id/253547-fizisko-personuu-saimnieciskas-darbības-veiceju--diskriminācijas-aizlieguma-likums>

¹⁵ Piemēram, skatīt ECT spriedumu lietā *Adulaziz, Cabales un Balkandali pret Apvienoto Karalisti* (pieteikuma Nr. 9214/80, 9473/81, 9474/81 (28.05.1985.).

¹⁶ Piemēram, skatīt ECT spriedumu lietā *Thlimmenos pret Grieķiju* (pieteikuma Nr. 34396/97) (06.04.2000.), 46. paragrāfs.

¹⁷ Piemēram, skatīt EST spriedumu lietā *C-149/10 Zoi Chatzi v Ipourgos Ikonikion*, ECLI:EU:C:2010:534, 64. paragrāfs.

¹⁸ Piemēram, skatīt Satversmes tiesas 2019. gada 7. novembra spriedumu lietā Nr. 2018-25-01, 16. punkts.

Tāda pati pieeja diskriminācijas aizlieguma principa definēšanā ir atrodama ANO Konvencijā par jebkuras sievietes diskriminācijas izskaušanu (1. pants),¹⁹ ANO Konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām (2. pants).²⁰

Tā jēdziens "diskriminācija attiecībā uz sievietēm" apzīmē jebkādu atšķirību, izņēmumu vai ierobežojumu pēc dzimuma pazīmes, kas samazina vai likvidē cilvēka tiesību un pamatbrīvību atzīšanu, izmantošanu vai realizēšanu sievietēm politiskajā, ekonomiskajā, sociālajā, kultūras, pilsoņa tiesību vai jebkurā citā sfērā neatkarīgi no viņu ģimenes stāvokļa, pamatojoties uz vīriešu un sievietes līdztiesību.

Savukārt "diskriminācija invaliditātes dēļ" nozīmē jebkāda veida nošķiršanu, izslēgšanu vai ierobežošanu invaliditātes dēļ, kuras mērķis ir traucēt vai pilnībā nepieļaut visu politisko, ekonomisko, sociālo, kultūras, pilsonisko vai citu cilvēktiesību un pamatbrīvību atzīšanu, izmantošanu vai īstenošanu vienlīdzīgi ar citiem, vai kurai ir tādas sekas. Tā ietver visas diskriminācijas formas, tostarp saprātīga pielāgojuma atteikumu.

Tomēr, kā izriet no pēdējām minētajām definīcijām, lai runātu par diskrimināciju, ir jākonstatē arī tas, ka mazāk labvēlīga attieksme pret personu balstīta kādā diskriminācijas aizlieguma pazīmē vai pamatota ar to.

2.1.3.2. Diskriminācijas aizlieguma pazīmes

Kā norādījusi Satversmes tiesa, *Satversmes 91. panta otrajā teikumā nostiprinātā diskriminācijas aizlieguma principa mērķis ir novērst iespēju, ka demokrātiskā un tiesiskā valstī, pamatojoties uz kādu nepieļaujamu kritēriju, piemēram, rasi, tautību vai dzimumu, tiktu ierobežotas personas pamattiesības*²¹.

Šie nepieļaujamie kritēriji jeb diskriminācijas aizlieguma pazīmes ir cilvēkam piemītošas un parasti nemaināmas pazīmes vai statuss.

Kā izriet no iepriekš citētajām definīcijām, diskriminācijas aizlieguma pazīmes ir rase, ādas krāsa, izcelsme, valstiskā vai etniskā piederība, dzimums un invaliditāte. ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 26. pantā minētas arī tādas diskriminācijas aizlieguma pazīmes kā valoda, reliģija, politiskā vai cita pārliecība, sociālā izcelsme, mantiskais, dzimšanas vai cits statuss, kamēr papildus minētajām Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14. pants nosauc tādas diskriminācijas aizlieguma pazīmes kā saistība ar kādu etnisko minoritāti.

Šīs starptautiskajos tiesību aktos uzskaitītās diskriminācijas aizlieguma pazīmes nav izsmeļošas, jo, sabiedrībai attīstoties, par diskriminācijas pazīmēm tiek atzītas arvien jaunas pazīmes. Piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesa savā judikatūrā ir atzinusi, ka Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14. pantā noteiktais diskriminācijas aizlieguma pazīmju katalogs ir atvērts un līdz ar to vārdi "cits statuss" var iekļaut arī pašā tekstā skaidri nenosauktas pazīmes vai statusus.²² Konkrēti Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka konvencija sniedz aizsardzību pret diskrimināciju arī tādas diskriminācijas

¹⁹ LR Augstākās Padomes deklarācija "Par Latvijas Republikas pievienošanos starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos".

²⁰ Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām.

²¹ Piemēram, skatīt Satversmes tiesas 2008. gada 29. decembra spriedumu lietā Nr. 2008-37-03, 6. punkts.

²² Piemēram, skatīt Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1984. gada 28. novembra spriedumu lietā *Rasmussen pret Dāniju* (pieteikuma Nr. 9118/80), 34. paragrāfs; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2017. gada 25. jūlija spriedumu lietā *Carvalho Pinto de Sousa Morais pret Portugāli* (pieteikuma Nr. 17484/15), 45. paragrāfs.

aizlieguma pazīmes dēļ kā seksuālā orientācija,²³ kā arī par diskriminācijas iemeslu var kalpot ne tikai personai piemītoša vai iedzimta personiska pazīme, bet arī statuss,²⁴ piemēram, personas dzīvesvieta²⁵ vai dzimšana ārvalstīs.²⁶

2.1.4. Diskriminācijas aizlieguma pazīmju tvēruma un saturs

Lai spētu identificēt diskrimināciju un arī naida noziegumus un naida runu, ir svarīgi izprast arī to, ko nozīmē un ko ietver konkrētas diskriminācijas aizlieguma pazīmes.

2.1.4.1. Rase un ādas krāsa

Mūsdienu tiesību dokumentos vairs nenošķir tādas diskriminācijas aizlieguma pazīmes kā rase, ādas krāsa no etniskās piederības, bet tās uzskata par vienotu pazīmi. Šāda pieeja ir attīstījusies, pirmkārt, tādēļ, ka būtībā nevar runāt par kādām konkrētām rasēm (konkrētu ādas krāsu vai izskatu), kuras pastāvētu, ņemot vērā kopumā ģenētisko daudzveidību pasaulē. Otrkārt, bieži ir grūti nošķirt, vai mazāk labvēlīga attieksme pret personu vērsta atšķirīgā izskata vai tautības (etniskās piederības) dēļ. Treškārt, diskrimināciju rases un etniskās piederības dēļ nereti ir grūti nošķirt no diskriminācijas pilsonības (izcelsme) vai reliģiskās pārliecības dēļ, jo samērā bieži personas tiek diskriminētas nevis tieši, piemēram, etniskās piederības dēļ, bet gan attiecīgai etniskajai grupai raksturīgi piekoptās reliģiskās pārliecības dēļ.²⁷ Piemēram, šāda situācija varētu būt gadījumā, kur uzbrukums pēc ārējā izskata arābu izcelsmes personai notiek tādēļ, ka uzbrucējam ir nepatika pret musulmaņiem un viņš uzskata, ka visas arābu izcelsmes personas ir islāmticīgie.

2.1.4.2. Etniskā piederība

Latviešu valodā, lai apzīmētu jēdzienu "etniskā piederība", parasti lieto tā sinonīmu "tautība". Arī šis jēdziens ir plašs un bieži saistīts ar citām diskriminācijas aizlieguma pazīmēm. Piemēram, tiek norādīts, ka "etniskā grupa" parasti tiek raksturota ar vienotu izcelsmi (senčiem) un kopīgām vēsturiskām atmiņām, kā arī ar kultūras vērstību uz vienu vai vairākiem simboliskiem elementiem, kuras nosaka grupas identitāti.²⁸ Eiropas Savienības Tiesa ir norādījusi, ka "etniskās piederības" jēdziena pamatā ir ideja, ka sabiedrības grupas tostarp ir iedalāmas kopienās pēc tautības, reliģiskās ticības, valodas piederības, kultūras un tradicionālās piederības un dzīves vietas.²⁹

²³ Piemēram, skatīt Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2003. gada 8. janvāra spriedumu lietā *L un V pret Austriju* (pieteikuma Nr. 39392/98 un Nr. 39829/98), 35. paragrāfs.

²⁴ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2017. gada 25. jūlija spriedums lietā *Carvalho Pinto de Sousa Morais pret Portugāli* (pieteikuma Nr. 17484/15), 46. paragrāfs.

²⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2010. gada 13. jūlija spriedums lietā *Clift pret Apvienoto Karalisti* (iesnieguma Nr. 7205/07), 59. paragrāfs.

²⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1987. gada 28. oktobra spriedums lietā *Inze pret Austriju* (iesnieguma Nr. 8695/79), 41. paragrāfs.

²⁷ Eiropas Drošības un sadarbības organizācija. A Practical Guide on Hate Crime Laws, 2009, pp. 40–42. Pieejams angļu valodā <https://www.osce.org/files/f/documents/3/e/36426.pdf>

²⁸ *Ibid.*, p. 42.

²⁹ Eiropas Savienības Tiesa 2015. gada 16. jūlija spriedums lietā *CHEZ Razpredelenie Bulgaria, C-83/14*, EU:C:2015:480, 46. punkts.

No minētajām definīcijām izriet, ka jēdziens “etniskā piederība” jeb “tautība” ietver vairākus aspektus, un saskaņā ar tiem ir nosakāma personas etniskā piederība. Turklāt, kā redzams, diskriminācijas aizlieguma pazīme “etniskā piederība” var pārklāties ar citu diskriminācijas aizlieguma pazīmi – reliģisko pārliecību.

Jēdziena “etniskā piederība” jeb “tautība” vietā Latvijā bieži tiek lietots jēdziens “nacionalitāte”, taču tas ir kļūdaini, jo “nacionalitāte” apzīmē valsts piederību, t. i., personas pilsonību jeb saistību ar valsti, nevis personas tautību.³⁰

2.1.4.3. Izcelsme

Vairāki tiesību dokumenti min tādu diskriminācijas aizlieguma pazīmi kā “izcelsme”. **ES Padomes 2008. gada 28. novembra Pamatlēmuma 2008/913/TI** preambulas 7. apsvērumā skaidrots: *Šajā pamatlēmumā uzskata, ka jēdziens “izcelsme” galvenokārt attiecas uz personām vai personu grupām, kas ir cēlušās no personām, kuras var raksturot ar noteiktām pazīmēm (piemēram, rase vai ādas krāsa), bet iespējams, ka ne visas šīs pazīmes joprojām pastāv. Neskatoties uz to, šīs personas vai personu grupas to izcelsmes dēļ var saskarties ar naidu vai vardarbību.*³¹ No minētā izriet, ka diskriminācijas aizlieguma pazīme “izcelsme” attiecas nevis vienkārši uz personas izcelsmi, bet gan uz izcelsmi, kura saistīta ar rasi, ādas krāsu, etnisko vai valsts piederību, bet pēdējās minētās diskriminācijas aizlieguma pazīmes vairs īsti nav uz personu attiecināmas.

PIEMĒRS. Latvijas kontekstā varētu minēt etnisko minoritāšu pārstāvjus, kuru pēcnācēji ir asimilējušies un gan formāli, gan pēc būtības ir pilnībā iekļāvušies mažoritātes etnicitātē un kultūrtelpā, bet, neskatoties uz to, pret personām tiek vērsta mazāk labvēlīga attieksme, jo viņu senči ir piederējuši pie citas (minoritātes) etniskās grupas.

2.1.4.4. Pilsonība

Jēdziens “pilsonība” jeb “nacionalitāte” (angliski – *nationality*) norāda uz tiesisku saikni starp personu un valsti, un, kā teikts iepriekš, tas nenorāda uz personas etnisko izcelsmi jeb tautību.³²

PIEMĒRS. Pret Ukrainas kara bēgļiem un viņu īpašumu (piemēram, automašīnu demolēšanu) vērstie naida noziegumi tiek paveikti tādēļ, ka šīs personas ir Ukrainas pilsoņi vai citādi saistīti ar šo valsti, nevis savas etniskās piederības dēļ. Tas ir tāpēc, ka starp Ukrainas kara bēgļiem ir ne tikai ukraiņu tautības personas, bet arī daudzas krievu un citu tautību personas.

³⁰ Eiropas Drošības un sadarbības organizācija. A Practical Guide on Hate Crime Laws, pp. 42–43; skatīt arī tiesu prakses apkopojumu “Naida runa un vārda brīvība (Tiesu prakse krimināllietās par Krimināllikuma 74.¹, 78., 150. pantu)” (tiesu prakse 2012. gada oktobris – 2018. gada maijs), Latvijas Republikas Augstākā tiesa, 21. lpp. Pieejams <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas>

³¹ ES Padomes 2008. gada 28. novembra Pamatlēmums 2008/913/TI par krimināltiesību izmantošanu cīņā pret noteiktiem rasisma un ksenofobijas veidiem un izpausmēm, OV 328/55.

³² Eiropas Drošības un sadarbības organizācija. A Practical Guide on Hate Crime Laws, p. 43; skatīt arī tiesu prakses apkopojumu “Naida runa un vārda brīvība (Tiesu prakse krimināllietās par Krimināllikuma 74.¹, 78., 150. pantu)” (tiesu prakse 2012. gada oktobris – 2018. gada maijs), Latvijas Republikas Augstākā tiesa, 21. lpp. Pieejams <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas>

2.1.4.5. Reliģiskā vai cita pārliecība

Aizliegums diskriminēt attiecas ne tikai uz personas reliģisko pārliecību, bet arī uz citu pārliecību. Kā norādījusi Eiropas Savienības Tiesa, minētais diskriminācijas aizlieguma pamats *attiecas gan uz reliģisko, gan filozofisko vai garīgo pārliecību*³³. Tāpat ir skaidrs, ka minētā pazīme aizsargā arī ateistus un neticīgos, jo diskriminācijas aizlieguma pazīme “reliģiskā pārliecība” aizsargā reliģisko vai filozofisko pārliecību par Dieva esamību vai neesamību.³⁴ Tai pašā laikā, lai persona varētu baudīt aizsardzību pret diskrimināciju reliģiskās vai citas pārliecības dēļ, kā norāda Eiropas Cilvēktiesību tiesa, ir jākonstatē, ka reliģiskā vai cita pārliecība personai ir patiesa un dziļa un ka minētās tiesības nenodrošina to, ka persona drīkst rīkoties un uzvesties publiskajā telpā saskaņā ar jebkuru savu pārliecību.³⁵

Saskaņā ar Eiropas Savienības tiesībām diskriminācijas aizlieguma pazīme “reliģiskā vai cita pārliecība” neietver arī politiskos un jebkurus citus uzskatus.³⁶

Tāpat svarīgi ir norādīt, ka tiesības uz reliģisko brīvību *ietver gan forum internum, proti, uzskatu pastāvēšanu, gan forum externum, proti, reliģiskas ticības publisku paušanu*³⁷. Līdz ar to personas var saskarties ar diskrimināciju nauda nozieguma vai nauda runas formā, tieši realizējot *forum externum*, proti, paužot savu reliģisko pārliecību publiski.

2.1.4.6. Dzimums un dzimte

Diskriminācijas aizlieguma pazīme “dzimums” (angliski – *sex*) šaurākā nozīmē ietver personas bioloģisko dzimumu (statusu), taču tas ir cieši saistīts ar pazīmi “dzimte” (angliski – *gender*), kas nozīmē sociāli noteiktas lomas, uzvedības modeļus, aktivitātes un atribūtus, kurus sabiedrība uzskata par piemērotiem sievietēm un kurus vīriešiem.³⁸ Visbiežāk tiesību akti nenodala diskriminācijas aizlieguma pazīmes “dzimums” un “dzimte”, bet iekļauj abus aspektus diskriminācijas aizlieguma pazīmē “dzimums”. Tāpēc ar jēdzienu “diskriminācija dzimuma dēļ” ir jāsaprot mazāk labvēlīga attieksme gan bioloģiskā dzimuma dēļ (piemēram, diskriminācija grūtniecības dēļ), gan arī diskriminācija sociālā dzimuma jeb dzimtes dēļ (piemēram, izsmiekla vērsšana pret vīrieti, ja viņš nav galvenais ģimenes apgādnieks).

2.1.4.7. Dzimtes identitāte

Jēdziens “dzimtes identitāte” apzīmē personas iekšējo sajūtu par piederību (bioloģiskajam) dzimumam un/vai (sociāli definētajai) dzimtei. Piemēram, personai var būt viens dzimums,

³³ Eiropas Savienības Tiesas 2021. gada 15. jūlija spriedums apvienotajās lietās *C-804/18 IX pret WABE eV* un *C-341/19 MH Müller Handels GmbH pret MJ*, ECLI:EU:C:2021:594, 47. paragrāfs.

³⁴ Eiropas Drošības un sadarbības organizācija. A Practical Guide on Hate Crime Laws, p. 43.

³⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2021. gada 8. aprīļa Lielās palātas spriedums lietā *Vavrička un citi pret Čehiju* (pieteikuma Nr. 47621/130), 331. un 332. paragrāfs.

³⁶ Eiropas Savienības Tiesas 2021. gada 15. jūlija spriedums apvienotajās lietās *C-804/18 IX pret WABE eV* un *C-341/19 MH Müller Handels GmbH pret MJ*, ECLI:EU:C:2021:594, 47. paragrāfs.

³⁷ Turpat, 45. paragrāfs.

³⁸ Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Vispārējā politikas rekomendācija Nr. 15 (General Policy Recommendation No. 15 of the European Commission against Racism and Intolerance), 2016. gada 21. marts, 14.-16. lpp. Pieejams angļu valodā <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-combating-hate-speech/16808b5b01>; Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, 43. punkts. Available <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800d383a>

bet viņa var justies un sevi asociēt kā pretējā dzimuma personu, un rezultātā persona var vēlēties un arī veikt korekcijas gan attiecībā uz savu bioloģisko dzimumu, gan arī uz dzimti (sociālo uzvedību, piemēram, valkājot pretējam dzimumam raksturīgu ģērbu, piekļūstot pretējam dzimuma raksturīgu runas veidu, manierismu).³⁹ Līdz ar to ar jēdzienu “diskriminācija dzimtes identitātes dēļ” ir jāsaprot mazāk labvēlīga attieksme pret personu tādēļ, ka viņas izskats vai uzvedība nav atbilstošs viņas bioloģiskajam dzimumam un/vai dzimtei.

2.1.4.8. Invaliditāte

Jēdziens “invaliditāte” ir definēts ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām⁴⁰ 1. pantā, kurš nosaka:

Pie personām ar invaliditāti pieder personas, kurām ir ilgstoši fiziski, garīgi, intelektuāli vai maņu traucējumi, kas mijiedarbībā ar dažādiem šķēršļiem var apgrūtināt to pilnvērtīgu un efektīvu līdzdalību sabiedrības dzīvē vienlīdzīgi ar citiem.

Minētā definīcija ir daudz plašāka nekā tā, kura noteikta Latvijas nacionālajos tiesību aktos.⁴¹

Līdz ar to par diskrimināciju invaliditātes dēļ ir uzskatāmi gadījumi, kuros mazāk labvēlīga attieksme ir vērsta ne tikai pret personām, kurām ir valsts piešķirts invaliditātes statuss, bet gan ikvienā gadījumā, kurā pret personām izturas mazāk labvēlīgi tādēļ, ka viņām ir ilgstoši fiziski, garīgi, intelektuāli vai maņu traucējumi, kas mijiedarbībā ar dažādiem šķēršļiem var apgrūtināt pilnvērtīgu līdzdalību sabiedrības dzīvē vienlīdzīgi ar citiem.

2.1.4.9. Seksuālā orientācija

Diskriminācijas aizlieguma pazīme “seksuālā orientācija” apzīmē ikvienas personas dziļu emocionālu un seksuālo piesaisti citai personai un intīmas un seksuālās attiecības ar šo personu neatkarīgi no personas dzimuma, t. i., vai persona ir pretējā dzimuma vai tā paša dzimuma.⁴²

2.1.4.10. Vecums

Diskriminācijas aizlieguma pazīme “vecums” attiecas uz ikviena vecuma personu, ja mazāk labvēlīgas attieksmes iemesls pret personu bijis konkrēts vecums. Diskriminācijas aizlieguma pazīme “vecums” ir skaidri noteikta Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 21. pantā. Savukārt Direktīva 2000/78/EK aizliedz diskrimināciju vecuma dēļ nodarbinātībā.⁴³ Tāpat arī

³⁹ Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Vispārējā politikas rekomendācija Nr. 15, 14. lpp.; Yogyakarta Principles on the Application of International Human Rights Law in relation to Sexual Orientation and Gender Identity, 2006. gada marts. Pieejams angļu valodā http://yogyakartaprinciples.org/wp-content/uploads/2016/08/principles_en.pdf

⁴⁰ Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām.

⁴¹ Invaliditātes likums, Latvijas Vēstnesis Nr. 91, 2010. gada 9. jūnijs.

⁴² Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Vispārējā politikas rekomendācija Nr. 15, 15. lpp.; Yogyakarta Principles on the Application of International Human Rights Law in relation to Sexual Orientation and Gender Identity, 2006. gada marts. Pieejams angļu valodā http://yogyakartaprinciples.org/wp-content/uploads/2016/08/principles_en.pdf

⁴³ Padomes Direktīva 2000/78/EK (2000. gada 27. novembris), ar ko nosaka kopēju sistēmu vienlīdzīgai attieksmei pret nodarbinātību un profesiju, *OV L 303, 02.12.2000., 16./22. lpp.*

Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 14. pants aizsargā pret diskrimināciju vecuma dēļ.⁴⁴

2.1.4.11. Statuss

Kā norādīts iepriekš, Eiropas Cilvēktiesību tiesa savā judikatūrā ir atzinusi, ka Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14. pantā noteiktais diskriminācijas aizlieguma pazīmju katalogs ir atvērts un līdz ar to vārdi “cits statuss” var iekļaut arī pašā tekstā skaidri nenosauktas pazīmes vai statusus.⁴⁵ Ja klasiski par diskriminācijas aizlieguma pazīmēm ir tikušas atzītas personai piemītošās pazīmes, tādas kā dzimums, etniskā piederība, vecums, tad diskriminācija ir iespējama arī personas “statusa” dēļ.⁴⁶

Tā Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību ir definējusi šo diskriminācijas aizlieguma pazīmi kā *personas tiesisko vai faktisko situāciju, kura attiecas ne ģimenes, imigrācijas vai profesionālo statusu, bet arī tādiem faktoriem kā dzimšana ārvalstīs, finansiālā situācija, veselības stāvoklis, ieslodzījums, dalība arodbiedrībā vai citā biedrībā vai dzīvesvieta*⁴⁷.

2.1.5. Naida noziegums un naida runa kā diskriminācijas aizlieguma pārkāpums

Kā norādīts iepriekš, diskriminācijas aizlieguma princips aizliedz izturēties atšķirīgi pret personām vienādās un salīdzināmās situācijās, kā arī aizliedz izturēties vienādi pret personām atšķirīgās situācijās.

Iemesls diskriminācijai visbiežāk ir aizspriedumi jeb stereotipi pret kādu personu grupu, kuri rezultējas nepamatotā mazāk labvēlīgā attieksmē pret šo grupu.

Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību noteikusi, ka “negatīva stereotipizēšana” nozīmē vispārēju uzskatu piemērošanu vai attiecināšanu pret personu grupu vai tās locekļiem par šīs grupas vai tās locekļa piemītošajām raksturīgajām pazīmēm, īpašībām vai uzvedību, kas liek skatīt šo grupu sliktā gaismā, neņemot vērā konkrēta indivīda vai indivīdu pazīmes, īpašības vai uzvedību.⁴⁸ Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi, ka galvenā problēma, kas saistās ar aizspriedumiem jeb stereotipizēšanu, ir fakts, ka šāda attieksme liedz personas individualizētu novērtējumu par viņas spējām un vajadzībām.⁴⁹

Piemēram, joprojām plaši izplatīti ir dzimtes stereotipi jeb uzskati par sabiedrībā pieņemamu uzvedību atkarībā no personas dzimuma, kā arī par vienu rakstura īpašību piedēvēšanu sievietēm, bet atšķirīgu vīriešiem, kas nereti nostāda konkrēta dzimuma personu mazāk labvēlīgā situācijā, tai pašā laikā liedzot objektīvi izvērtēt, vai attiecīgā īpašība šai personai vispār piemīt. Kā norādījusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa, viens no galvenajiem uzdevumiem

⁴⁴ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2017. gada 25. jūlija spriedums *Carvalho Pinto de Sousa Morais pret Portugāli* (pieteikuma Nr. 17484/15), 46. paragrāfs.

⁴⁵ Piemēram, skatīt Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1984. gada 28. novembra spriedumu lietā *Rasmussen pret Dāniju* (pieteikuma Nr. 9118/80), 34. paragrāfs.

⁴⁶ Pleter van Dijk, Fried van Hoof, Arjen van Rijn, Zeo Zwaak (eds), *Theory and practice of the European Convention on human rights*, 5th ed. Intersentia, 2018, p. 1004.

⁴⁷ Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Vispārējā politikas rekomendācija Nr. 15, 16. lpp.

⁴⁸ Turpat, 15. lpp.

⁴⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2017. gada 25. jūlija spriedums lietā *Carvalho Pinto de Sousa Morais pret Portugāli* (pieteikuma Nr. 17484/15), 46. paragrāfs.

mūsdienās ir tiekties pēc dzimumu līdztiesības, līdz ar to atšķirīgu attieksmi pret personu atkarībā no dzimuma vairs nevar attaisnot ar tradīcijām, vispārīgiem pieņēmumiem vai valdošo sociālo attieksmi, uz kuriem pamatojoties parasti sievietei tiek piešķirta sekundāra loma.⁵⁰

Dažas sabiedrības grupas ir pakļautas īpaši smagai diskriminācijas formai, kas izriet tieši no aizspriedumiem jeb stereotipizēšanas. Šo formu sauc par stigmatizāciju, un tā izpaužas kā tikai negatīvu aizspriedumu attiecināšana uz grupu. Stigmatizācija Eiropas reģionā, piemēram, īpaši izpaužas pret romu tautības cilvēkiem.

Naida noziegumi un naida runa ir likuma pārkāpums, kuri tiek izdarīti negatīvo aizspriedumu jeb stereotipu dēļ. Naida noziegums tiek veikts tieši aizspriedumu pret konkrētu sabiedrības grupu dēļ, un aizspriedumi ir neatņemams naida nozieguma elements, tādēļ naida noziegumus dēvē arī par aizspriedumu noziegumiem.⁵¹ Savukārt naida runa ir pašu negatīvo stereotipu par kādu sabiedrības grupu izplatīšana, atbalstīšana vai attaisnošana, kā arī šo stereotipu izmantošana, lai aizskartu, aizvainotu, kurinātu naidu vai draudētu.

Līdz ar to naida noziegumi un naida runa ir veids, kādā tiek izpausta diskriminācija, kura radusies aizspriedumu jeb stereotipu dēļ.

Šie likuma pārkāpumi ir pretēji cilvēktiesībās noteiktajam vienlīdzības principam, ka visi cilvēki ir līdzcietīgi, proti, ka visiem cilvēkiem piemīt cilvēciskā cieņa un ka visiem ir nodrošināmas iespējas realizēties ar pilnu potenciālu. Naida noziegumi un naida runa ir likuma pārkāpumi, kuri ir pretēji vienlīdzības principam.⁵²

2.1.6. Īpaši diskriminācijas veidi

2.1.6.1. Multiplā diskriminācija

Multiplā diskriminācija ir diskriminācijas veids, kura gadījumā persona vai personu grupa tiek diskriminēta uz divu vai vairāku diskriminācijas pazīmju pamata vienlaikus.

Starptautiskie tiesību avoti tieši nedefinē un neaizliedz multiplo diskrimināciju, tomēr vairāki starptautiskie tiesību dokumenti netieši norāda uz faktu, ka personas var tikt diskriminētas uz vairākiem diskriminācijas aizlieguma pamatiem vienlaikus.

Tā ANO Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 2. panta pirmā daļa aizliedz diskriminēt attiecībā uz paktā noteikto tiesību nodrošināšanu neatkarīgi no rases, ādas krāsas, dzimuma, valodas, reliģijas, politiskās vai citas pārliecības, nacionālās vai sociālās izcelšanās, mantiskā stāvokļa, dzimšanas vai citiem apstākļiem, kamēr 3. pants nosaka vēl papildus, ka valstīm ir pienākums *nodrošināt vīriešiem un sievietēm vienlīdzīgas tiesības baudīt visas šajā paktā paredzētās pilsoniskās un politiskās tiesības*. Analogisks tiesiskais regulējums ir noteikts arī ANO Starptautiskajā paktā par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām (attiecīgi 2. panta otrā daļa un 3. pants).⁵³

⁵⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2017. gada 25. jūlija spriedums lietā *Carvalho Pinto de Sousa Morais pret Portugāli*, (pieteikuma Nr. 17484/15), 46. paragrāfs.

⁵¹ Eiropas Drošības un sadarbības organizācija. A Practical Guide on Hate Crime Laws, p. 16.

⁵² *Ibid.*, p. 19; skatīt arī: ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komitejas Vispārējais komentārs Nr. 35 par rasistiskas naida runas izskaušanu, 8. punkts.

⁵³ LR Augstākās Padomes deklarācija "Par Latvijas Republikas pievienošanās starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos".

Tas nozīmē, ka multiplā diskriminācija visbiežāk pastāv, kombinējoties diskriminācijas aizlieguma pazīmei "dzimums" ar vēl kādu diskriminācijas aizlieguma pazīmi. Minēto apstiprina arī Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību uzsvērtais, ka pastāv īpaši smaga naida runas forma, kura ir vērsta pret sievietēm dzimuma, dzimtes un/vai dzimtes identitātes dēļ kombinācijā ar vienu vai vairākām citām diskriminācijas aizlieguma pazīmēm.⁵⁴

2.1.6.2. Diskriminācija saistības dēļ

Diskriminācija var notikt situācijā, kurā personai pašai nepiemīt attiecīgā diskriminācijas aizlieguma pazīme, bet pret viņu izturas mazāk labvēlīgi tāpēc, ka viņa ir saistīta ar personu, kurai attiecīgā diskriminācijas aizlieguma pazīme piemīt.⁵⁵

Diskrimināciju saistības dēļ kā diskriminācijas veidu ir atzinusi gan Eiropas Cilvēktiesību tiesa,⁵⁶ gan Eiropas Savienības Tiesa,⁵⁷ kā arī uz to ir norādījusi Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību.⁵⁸

Kā norādījusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa, ne tikai tās darbības, kuras vērstas pret upuri noteiktas diskriminācijas aizlieguma pazīmes dēļ, var tikt klasificēts kā naida noziegums. Eiropas Cilvēktiesību tiesa uzskata, ka nodarītājam var būt dažādi motīvi, kuri radušies situatīvu faktoru dēļ, nevis aizspriedumainas attieksmes pret grupu, pie kuras persona pieder, dēļ. Līdz ar to Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija (14. pants) aizsargā indivīdu arī situācijās, kurās pret viņu izturas mazāk labvēlīgi vai nu cita indivīda statusa dēļ, vai arī diskriminācijas aizlieguma pazīmes dēļ.⁵⁹

⁵⁴ Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Vispārējā politikas rekomendācija Nr. 15, 4. lpp.

⁵⁵ Sīkāk skatīt: Constanța MĂTUȘESCU, "Discrimination by association" – between jurisprudential consecration at European level and legislative desire in Romania. Some considerations, Supplement of Law Review – Year 2019, pp. 114–135. Pieejams angļu valodā http://internationallawreview.eu/fisiere/pdf/10_Matusescu_Supplement_Law_Review_SRDE_1.pdf

⁵⁶ Piemēram, skatīt Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2017. gada 28. marta spriedumu lietā *Škorjance pret Horvātiju* (pieteikuma Nr. 25536/14), 55. paragrāfs.

⁵⁷ Piemēram, skatīt Eiropas Savienības Tiesas spriedumus lietā *Coleman C-303/06* (2008. gada 17. jūlijs). Pieejams latviešu valodā <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=C1DF0CBEA63870236BE8441EE1E96193?text=&docid=67793&pageIndex=0&doclang=LV&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=5521460>; un lietā *CHEZ C-83/14* (2015. gada 16. jūlijs). Pieejams latviešu valodā <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=165912&pageIndex=0&doclang=LV&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=5522231>

⁵⁸ Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Vispārējā politikas rekomendācija Nr. 7 (General Policy Recommendation No. 7 on national legislation to combat racism and racial discrimination of the European Commission against Racism and Intolerance), 2002. gada 13. decembris ar 2017. gada 7. decembra grozījumiem, 15. lpp., 16. paragrāfs. Pieejams latviešu valodā <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-7-revised-on-national-legislatio/16808b5ab4>

⁵⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2017. gada 28. marta spriedums lietā *Škorjance pret Horvātiju* (pieteikuma Nr. 25536/14), 55. paragrāfs.

PIEMĒRI:

- Kopdzīves partneri cieš no verbāla un fiziska uzbrukuma, kurš notiek tādēļ, ka viens no partneriem ir romu tautības. Izmeklēšanas rezultātā Horvātijas policija atzīst par cietušo no naida nozieguma tikai romu tautības partneri, bet ne otru partneri. Eiropas Cilvēktiesību tiesa ar 2017. gada 28. marta spriedumu lietā *Škorjance pret Horvātiju* atzīst, ka naida noziegumā par cietušajiem bija jāatzīst arī otrs partneris, kurš pats nav romu tautības.
- Darba devējs atsakās nodarbināt sievieti, jo viņa ir precējusies ar noteiktas etniskās grupas pārstāvi. Šajā gadījumā ir pieļauta diskriminācija etniskās piederības dēļ.
- Darba devējs sāk aizskart savu darbinieci pēc tam, kad uzzina, ka viņa ir vecāks un vienīgais aprūpētājs savam bērnam ar invaliditāti. Kā atzina Eiropas Savienības Tiesa, *Ja ir pierādīts, ka pret darba ņēmēju, kurš pats nav invalīds, vērstā nevēlamā uzvedība, kas veido aizskaršanu, ir saistīta ar viņa bērnu, kuram darba ņēmējs pats sniedz viņam nepieciešamo pamataprūpi, invaliditāti, šāda uzvedība ir pretrunā [...] vienlīdzīgas attieksmes principam un it īpaši – [...] aizskaršanas aizliegumam*⁶⁰.

2.1.6.3. Diskriminācija kļūdainas asociēšanas dēļ

Diskriminācija pret personu vai personu grupu var tikt vērstā kļūdas dēļ, proti, situācijā, kurā nodarītājs personai vai personu grupai ir kļūdaini piedēvējis kādu diskriminācijas aizlieguma pazīmi, kura tai nemaz nepiemīt.⁶¹

PIEMĒRS. Veikala apsargam ir aizspriedumi pret romu tautības personām. Šī iemesla dēļ viņš veikalā neielaiž hindu izcelsmes pircēju. Šajā gadījumā ir notikusi diskriminācija, lai arī tā ir notikusi, veikala apsargam kļūdaini nosakot pircēja etnisko piederību.

2.2. JĒDZIENS “NAIDA NOZIEGUMS”

“Naida noziegums” ir noziedzīgs nodarījums, kurš veikts ar aizspriedumos balstītu motīvu.⁶²

Naida noziegums ir nodalāms no citiem noziedzīga nodarījuma veidiem, jo tas vienmēr tiek izdarīts ar nodomu, kas balstīts aizspriedumos jeb stereotipos pret personu vai personu grupu. Attiecīgi naida noziegums sastāv no diviem elementiem – noziedzīga nodarījuma un aizspriedumos pret personu vai personu grupu balstīta motīva. Piemēram, naida noziegums būs gadījumā, kurā personai izteikti draudi, veikta viņas īpašuma bojāšana vai nodarīti miesas bojājumi un kurā tas ir izdarīts ar naida motīvu (nodomu), kas balstīts aizspriedumos jeb stereotipos pret personu vai personu grupu, balstoties uz aizsargāto diskriminācijas aizlieguma pazīmi (piemēram, rasi, etnisko izcelsmi, seksuālo orientāciju).⁶³

⁶⁰ Eiropas Savienības Tiesas spriedums lietā *Coleman C-303/06* (2008. gada 17. jūlijs), 59. paragrāfs.

⁶¹ Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Vispārējā politikas rekomendācija Nr. 7, 14. lpp., 12. paragrāfs.

⁶² Eiropas Drošības un sadarbības organizācija. *A Practical Guide on Hate Crime Laws*, p. 16.

⁶³ *Ibid.*

Attiecīgi naida noziegums satur šādus elementus:

- saskaņā ar krimināltiesībām veikts noziedzīgs nodarījums, kurš izdarīts pret personu vai personu grupu,
- motivēts ar aizspriedumiem, kuri attiecas uz diskriminācijas aizlieguma pazīmi.

Ja noziedzīga nodarījuma izdarīšana nav veikta ar aizspriedumos balstītu motīvu, tad nav noticis naida noziegums. Attiecīgi, ja tiesību sistēmā netiek lietots jēdziens “naida noziegums”, tad attiecīgi, izmeklējot noziedzīgus nodarījumus, izmeklēšanā netiek pievērsta uzmanība tam, vai noziedzīgais nodarījums veikts ar naida motivāciju. Attiecīgi šāda pieeja vispār neļauj naida noziegumus identificēt.⁶⁴ Naida nozieguma mērķis ir iebiedēt personu un grupu, pie kuras persona pieder, pamatojoties uz personai piemītošām pazīmēm, tādējādi norādot, ka persona vai personu grupa nav vēlama. Līdz ar to naida noziegums pret personu vai personu grupu tiek izdarīts, nevis pamatojoties uz to, kāda reāli persona vai personu grupa ir, bet gan pamatojoties uz aizspriedumiem par personu vai personu grupu.

Ir jānodala jēdzieni “naida noziegums” un “naida motīvs”. Piemēram, miesas bojājumi personai var tikt nodarīti naida dēļ, tomēr tas būs “naida noziegums” tikai tajā gadījumā, ja naida iemesls būs personai piemītoša diskriminācijas aizlieguma pazīme (vai arī saistītajai personai piemītošās diskriminācijas aizlieguma pazīmes dēļ, skatīt 2.1.6.2. apakšodaļu). Turklāt naida noziegumu var izdarīt arī bez naida pret personu vai personu grupu, pamatojoties uz tai piemītošu diskriminācijas aizlieguma pazīmi.⁶⁵

Naida noziegumu var veikt dažādu iemeslu dēļ:

- nodarītājs to var veikt aizvainojuma, greisirdības dēļ vai arī lai iegūtu autoritāti savā grupā;
- nodarītājs var nejustaidu pret upuri, bet gan just naidīgas domas vai jūtas pret grupu, pie kuras upuris pieder;
- nodarītājs to var veikt, jo izjūtaidu pret ikvienu personu, kura nepieder pie nodarītāja grupas;
- nodarītājs to var veikt, jo abstraktā līmenī idejiski ir pret kaut ko, piemēram, pret imigrāciju.

Lai arī šajos gadījumos nav tieša naida pret upuri, tomēr šādi noziedzīgi nodarījumi ir ar aizspriedumiem motivēti un tādēļ uzskatāmi par naida noziegumiem.⁶⁶

Pamatojoties uz minēto, precīzāk būtu lietojams jēdziens “aizspriedumos balstīts noziedzīgs nodarījums”, nevis “naida noziegums”.⁶⁷

⁶⁴ Eiropas Drošības un sadarbības organizācija. A Practical Guide on Hate Crime Laws, pp. 11, 889.

⁶⁵ Ibid., p. 17.

⁶⁶ Ibid., p. 18.

⁶⁷ Ibid.

2.3. JĒDZIENS “NAIDA RUNA”

2.3.1. Definīcija

Jēdziens “naida runa” ir nošķirams no jēdziena “naida noziegums” jeb “aizspriedumos balstīts noziegums”. Kā norādīts iepriekš, aizspriedumos balstīts noziegums sastāv no diviem elementiem – noziedzīga nodarījuma un tā veikšanas aizspriedumu dēļ, kamēr naida runa satur tikai otro elementu – aizspriedumus.⁶⁸

Neviens starptautiskais līgums pats par sevi nesniedz izsmejošu definīciju, kas ir naida runa. Kādas darbības ir sodāmas, nosaka Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 20. panta otrā daļa, ANO Starptautiskās konvencijas par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu 4. pants, Eiropas Padomes Konvencijas par kibernoziegumiem un Konvencijas par kibernoziegumiem Papildu protokols par rasisma un ksenofobijas noziedzīgajiem nodarījumiem, kas tiek izdarīti datorsistēmās,⁶⁹ un ES Padomes Pamatlēmums 2008/913/TI. Tai pašā laikā naida runas definīcijas ir dotas dažos starptautisko organizāciju institūciju politiskajos, skaidrojošajos un interpretāciju sniežošajos dokumentos.

Pašlaik jēdziens “naida runa” ir definēts šādi.

2.3.1.1. Apvienoto Nāciju Organizācija

ANO Stratēģija un rīcības plāns naida runas novēršanai⁷⁰ definē, ka naida runa ir jebkura veida uzbrūkoša, nievājoša vai diskriminējoša komunikācija, runājot, rakstot vai uzvedoties pret personu vai personu grupu, balstoties uz šīs personas vai personu grupas identitāti, citiem vārdiem, pamatojoties uz personas vai personu grupas reliģisko pārliecību, tautību, pilsonību, rasi, ādas krāsu, izcelsmi, dzimumu vai citu identitātes faktoru.

ANO augstā komisāra cilvēktiesību jautājumos iniciētais Rabātas rīcības plāns⁷¹ ANO Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 20. panta otrajā daļā noteiktā naida runas aizlieguma kontekstā atsaucas uz definīciju, kura noteikta Kamdenas Principos par izteiksmes brīvību un līdztiesību.⁷² Saskaņā ar Kamdenas principiem par naida runu uzskata *jebkādu rīcību, kas aizstāv nacionālu, rasu vai reliģisku naidu un kūda uz diskrimināciju, naidīgumu vai vardarbību.*

ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komiteja kā naida runu ANO Starptautiskās konvencijas par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu 4. panta izpratnē definē šādas

⁶⁸ Eiropas Drošības un sadarbības organizācija. A Practical Guide on Hate Crime Laws, p. 25.

⁶⁹ Likums “Par Konvenciju par kibernoziegumiem un Konvencijas par kibernoziegumiem Papildu protokolu par rasisma un ksenofobijas noziedzīgajiem nodarījumiem, kas tiek izdarīti datorsistēmās”.

⁷⁰ United Nations Strategy and Plan of Action on Hate Speech, 2019. Available <https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/UN%20Strategy%20and%20Plan%20of%20Action%20on%20Hate%20Speech%2018%20June%20SYNOPSIS.pdf>

⁷¹ Rabātas rīcības plāns, ANO Cilvēktiesību komitejas 22 sesija, 2013. gada 11. janvāris.

⁷² The Camden Principles on Freedom of Expression and Equality. Available <https://www.article19.org/data/files/pdfs/standards/the-camden-principles-on-freedom-of-expression-and-equality.pdf>

darbības, kuras vērstas pret personām vai personu grupu, pamatojoties uz rasi, ādas krāsu, izcelsmi, pilsonību vai etnisko piederību:⁷³

- jebkuru ideju par rasu vai etnisko grupu pārākumu vai naida izplatīšana ar jebkuru līdzekļu palīdzību;
- kūdīšana uz naidu, nicinājumu vai diskrimināciju pret grupas locekļiem, pamatojoties uz viņu rasi, ādas krāsu, izcelsmi vai valstisko vai etnisko izcelsmi;
- draudēšana vai kūdīšana uz vardarbību pret minētās grupas personām vai grupām;
- personu vai personu grupu izsmiešana vai apmelošana vai apvainojumu izteikšana, vai naida, nicinājuma vai diskriminācijas attaisnošana, ja šādas izpausmes acīmredzami rezultējas kūdīšanā uz naidu vai diskriminācijā;
- genocīda vai noziegumu pret cilvēci publiska noliegšana vai mēģinājumi tos attaisnot, ja šādas izpausmes acīmredzami rezultējas kūdīšanā uz rasu vardarbību vai naidu.

2.3.1.2. Eiropas Padome

Jaunākā naida runas definīcija ir atrodama **Eiropas Padomes Ministru komitejas Rekomendācijā CM/Rec (2022) 16**,⁷⁴ kura noteic, ka par naida runu ir uzskatāma jebkura veida izteiksme, kas kūda, veicina, izplata vai attaisno vardarbību, naidu vai diskrimināciju pret personu vai personu grupām, vai arī tās nomelno, balstoties uz tādām personīgām pazīmēm kā rase, ādas krāsa, valoda, reliģiskā pārliecība, pilsonība, pilsonības vai etniskā izcelsme, vecums, invaliditāte, dzimums, dzimtes identitāte un seksuālā orientācija.

Jau iepriekš **Eiropas Padomes Ministru komiteja Rekomendācijā Nr. R (97) 20**⁷⁵ ir norādījusi, ka ar naida runu ir jāsaprot jebkuras formas izpausmes, kuras izplata, mudina, veicina vai attaisno rasu naidu, ksenofobiju, antisemitismu vai citas naida formas, kuras balstītas neiecietībā, ieskaitot tādas neiecietības izpausmes kā agresīvs nacionālisms un etnocentrisms, diskriminācija un naidīgums pret minoritātēm un imigrantu izcelsmes personām.

Eiropas Padomes Konvencijas par kibernoziēgumiem un Konvencijas par kibernoziēgumiem Papildu protokolā par rasisma un ksenofobijas noziedzīgajiem nodarījumiem, kas tiek izdarīti datorsistēmās,⁷⁶ ar jēdzienu "naida runa" saprot šādas ar nodomu izdarītas darbības, kuras vērstas pret personām vai personu grupu:

- rasistiska vai ksenofobiska materiāla izplatīšana datorsistēmās;
- rasistiski vai ksenofobiski motivētu draudu izteikšana par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu (kā noteikts saskaņā ar nacionālo tiesisko regulējumu) datorsistēmās;
- rasistiski vai ksenofobiski motivētu apvainojumu izteikšana datorsistēmās;
- genocīda vai noziegumu pret cilvēci noliegšana, būtiska minimizēšana, atbalstīšana vai attaisnošana datorsistēmās;
- palīdzība minēto nodarījumu veikšanā vai to atbalstīšana datorsistēmās.

⁷³ ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komitejas Vispārējais komentārs Nr. 35 par rasistiskas naida runas izskaušanu, 13.-14. punkts.

⁷⁴ Eiropas Padomes Ministru komitejas 2022. gada 20. maija Rekomendācija CM/Rec (2022) 16 par naida runas izskaušanu.

⁷⁵ Eiropas Padomes Ministru komitejas Rekomendācija Nr. R (97) 20. Pieejams angļu valodā https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680505d5b

⁷⁶ Likums "Par Konvenciju par kibernoziēgumiem un Konvencijas par kibernoziēgumiem Papildu protokolu par rasisma un ksenofobijas noziedzīgajiem nodarījumiem, kas tiek izdarīti datorsistēmās".

Eiropas Padomes Konvencijas par kibernoziegumiem un Konvencijas par kibernoziegumiem Papildu protokolā par rasisma un ksenofobijas noziedzīgajiem nodarījumiem, kas tiek izdarīti datorsistēmās,⁷⁷ noteikts, ka “rasistisks vai ksenofobisks materiāls” ir tāds, kurš *pauž idejas vai teorijas, kuras atbalsta, veicina vai mudina uz naidu, diskrimināciju vai vardarbību pret personu vai personu grupu, pamatojoties uz rasi, ādas krāsu, izcelsanos, pilsonības vai etnisko izcelsmi, kā arī reliģiju, ja tā ir izmantota kā iegansts attiecībā uz jebkuru no šiem faktoriem.*

Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību jēdzienu “naida runa” definē šādi:

Naida runa ir jebkurā formā pausta veicināšana vai kūdīšana uz nomelnošanu, naidu vai zaimošanu pret personu vai personu grupu, kā arī aizskaršana, apvainošana, negatīvu aizspriedumu paušana, stigmatizācija vai draudēšana šai personu vai personu grupai un visu iepriekš minēto izteiksmes veidu attaisnošana, pamatojoties uz rasi, ādas krāsu, izcelsmi, uz pilsonības vai etnisko izcelsmi, vecumu, invaliditāti, valodu, reliģisko vai citu pārliecību, dzimumu, dzimti, dzimtes identitāti, seksuālo orientāciju vai citu personisku pazīmi vai statusu.⁷⁸

Tāpat Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību naida runas jēdzienā iekļauj genocīdu, noziegumu pret cilvēci vai kara noziegumu, kuri par tādiem atzīti ar tiesu spriedumiem, publisku noliegšanu, trivializēšanu, attaisnošanu vai piekrišanu tiem, kā arī personu, kuras šādus noziegumus ir pastrādājušas, glorificēšanu.⁷⁹

Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību norāda, ka par naida runu ir uzskatāma arī visu minēto izpausmju izplatīšana vai glabāšana.⁸⁰

2.3.1.3. Eiropas Savienība

Eiropas Savienībā naida runas aizliegums ir noteikts ar ES Padomes Pamatlēmumu 2008/913/TI par krimināltiesību izmantošanu cīņā pret noteiktiem rasisma un ksenofobijas veidiem un izpausmēm.⁸¹ ES Padomes Pamatlēmums 2008/913/TI pats par sevi nesniedz izsmeļošu naida runas definīciju, tomēr tas nosaka, kāda satura un veida naida runas izpausmes ir sodāmas.

ES Padomes Pamatlēmuma 2008/913/TI 1. pants noteic, ka ir sodāmas šādas tīšas darbības:

- publisks aicinājums uz vardarbību vai naidu, kas vērsts pret personu grupu vai šādas grupas locekli, ko raksturo rase, ādas krāsa, reliģija, izcelsme, pilsonības vai etniskā piederība;
- šā punkta a) apakšpunktā minēto darbību izdarīšana, publiski izplatot traktātus, attēlus vai citus materiālus;
- Starptautiskās krimināltiesas statūtu 6., 7. un 8. pantā definēto genocīda noziegumu, noziegumu pret cilvēci un kara noziegumu publiska attaisnošana, noliegšana vai rupja banalizēšana, vēršoties pret personu grupu vai šādas grupas locekli, ko raksturo saistībā ar rasi, ādas krāsu, reliģiju, izcelsmi, nacionālo vai etnisko piederību, ja darbība

⁷⁷ Likums “Par Konvenciju par kibernoziegumiem un Konvencijas par kibernoziegumiem Papildu protokolu par rasisma un ksenofobijas noziedzīgajiem nodarījumiem, kas tiek izdarīti datorsistēmās”.

⁷⁸ Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Vispārējā politikas rekomendācija Nr. 15, 3. un 16. lpp., 9. paragrafs.

⁷⁹ Turpat, 17. lpp.

⁸⁰ Turpat.

⁸¹ ES Padomes 2008. gada 28. novembra Pamatlēmums 2008/913/TI par krimināltiesību izmantošanu cīņā pret noteiktiem rasisma un ksenofobijas veidiem un izpausmēm.

ir veikta tā, lai izraisītu vardarbību vai naidu pret attiecīgo personu grupu vai šādas grupas locekli;

- tādu noziegumu publiska attaisnošana, noliegšana vai rupja banalizēšana, kas definēti 1945. gada 8. augusta Londonas Nolīgumam pievienotās Starptautiskā militārā tribunāla hartas 6. pantā, vērsties pret personu grupu vai šādas grupas locekli, ko raksturo saistībā ar rasi, ādas krāsu, reliģiju, izcelsmi, nacionālo vai etnisko piederību, ja darbība ir veikta tā, lai izraisītu vardarbību vai naidu pret attiecīgo personu grupu vai šādas grupas locekli.

ES Padomes Pamatlēmuma 2008/913/TI 2. pants noteic, ka ES dalībvalstīm ir jānodrošina, ka 1. pantā minēto darbību atbalstīšana vai palīdzība to veikšanā arī ir sodāma rīcība.

2.3.2. Elementi

Kā redzams, visas definīcijas nosaka:

- 1) izteiksmes saturu un darbības ar to;
- 2) izteiksmes veidu (formu);
- 3) to, ka darbībām jābūt vērstām pret personu vai personu grupu saistībā ar viņām piemītošajām diskriminācijas aizlieguma pazīmēm;
- 4) diskriminācijas aizlieguma pazīmes, uz kurām pamatojoties izteiktais tiek uzskatīts par naida runu.

Tāpat definīcijas ietver jautājumu par nodoma esamību un tā lomu, kā arī jautājumu par no naida runas izrietošām sekām vai šādu seku iespējamību.

2.3.2.1. Izteiksmes saturs un darbības ar to

Starp apskatītajām definīcijām pastāv atšķirība. Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību ir uzsvērusi, ka naida runa būs gadījumā, ja jebkurā izpausmes formā notiek atbalstīšana, veicināšana vai kūdīšana uz nomelnošanu, naidu vai zaimošanu, kā arī negatīvu stereotipu izplatīšana pret personu vai personu grupu, personas vai personu grupas aizskaršana, apvainošana, stigmatizācija vai draudēšana vai visu šo izpausmju attaisnošana.⁸²

ANO ir uzsvērusi, ka starptautiskās tiesības aizliedz kūdīšanu uz diskrimināciju, naidīgumu un vardarbību, kamēr cita veida naida runa pati par sevi nav aizliegta. Citiem vārdiem, ja naida runa nesasniedz kūdīšanas līmeni, tad starptautiskās tiesības to neaizliedz.⁸³

Tikmēr no minētā un no apskatītajām definīcijām izriet, ka Eiropas reģionā jēdziena “naida runa” tvērums ir plašāks. Proti, kā norāda Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību, tad tās definīcija no citām atšķiras ar to, ka naida runa ir ne tikai kūdīšana pret personām vai personu grupu, bet arī diskriminējoša satura izteikumi.⁸⁴ Tāpat arī Eiropas Padomes Konvencijas par kibernetiskajiem un Konvencijas par kibernetiskajiem Papildu protokols par rasisma un ksenofobijas noziedzīgajiem nodarījumiem, kas tiek izdarīti datorsistēmās, aizliedz izplatīt rasistisku un ksenofobisku materiālu vispār.

⁸² Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Vispārējā politikas rekomendācija Nr. 15, 16. lpp., 9. paragrāfs.

⁸³ United Nations Strategy and Plan of Action on Hate Speech, 2019.

⁸⁴ Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Vispārējā politikas rekomendācija Nr. 15, 17. lpp.

No minētā izriet, ka galvenā pazīme, kas liecina par naida runu, ir fakts, ka tās saturs ir diskriminējošs pret personu vai personu grupu. Citiem vārdiem, runas saturs pauž personas vai personu grupas mazāku vērtību, kas nav balstīta objektīvos faktos. Diskriminējošs saturs var izpausties kā negatīvu aizspriedumu paušana, piemēram, caur

- nomelnošanu;
- zaimošanu;
- stigmatizāciju;
- aizskaršanu;
- apvainošanu;
- atsvešināšanu;
- marginalizāciju;
- trivializāciju.

Vairāki tiesību avoti sniedz šādas šo jēdzienu definīcijas:⁸⁵

- **Diskriminācija** (angliski – *discrimination*) nozīmē jebkādu mazāk labvēlīgu attieksmi pret personu vai personu grupu, pamatojoties uz personai, personu grupai piemītošu nemaināmu pazīmi vai statusu, ja šādai attieksmei nav objektīva un pamatota attaisnojuma.
- **Nomelnošana** (angliski – *denigration*) nozīmē uzbrukšanu personai vai vairākām personām saistībā ar viņu piederību noteiktai personu grupai attiecībā uz viņu spējām, raksturu un reputāciju.
- **Zaimošana** (angliski – *vilification*) nozīmē aizskarošu kritiku pret vienu vai vairākām personām saistībā ar viņu piederību pie noteiktas personu grupas.
- **Stigmatizācija** (angliski – *stigmatization*) nozīmē personu grupas apzīmēšanu negatīvā veidā.
- **Atsvešināšana** (angliski – *alienation*) nozīmē personas izstumšanu no sabiedrības, kurā viņa dzīvo, un vērtību, uz kurām viņš vai viņa balstās, noliegšanu.
- **Marginalizācija** (angliski – *marginalisation*) nozīmē izolācijas vai mazvērtības sajūtas radīšanu personai vai personu grupai, tādējādi ierobežojot viņu dalību sabiedrībā / sabiedriskajā dzīvē.
- **Trivializācija** (angliski – *trivialisation*) nozīmē padarīt kādu personu vai personu grupu par mazsvarīgu vai nenozīmīgu.

Diskriminācija smagākā formā var izpausties kā aicināšana uz konkrētu darbību vai attieksmes paušanu, konkrēti:

- mudināšanu, kūdīšanu uz naidu;
- mudināšanu, kūdīšanu uz vardarbību;
- draudēšanu.

Mudināšana (angliski – *advocacy*) saistībā ar nomelnošanu, naidu vai zaimošanu nozīmē, ka nepārprotami, apzināti un aktīvi tiek atbalstīta šāda veida uzvedība un attieksme pret personām, kas pieder pie noteiktas grupas.

⁸⁵ Jēdzienu definīcijas noteiktas: Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Vispārējā politikas rekomendācija Nr. 15, 14.–16. lpp.; Report of the UN Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, Frank La Rue, A/67/357, 44. paragrāfs; 2012. gada 7. septembris. Pieejams angļu valodā https://digitallibrary.un.org/record/735838/files/A_67_357-EN.pdf; Rabātas rīcības plāns, ANO Cilvēktiesību komitejas 22. sesija, 2013. gada 11. janvāris; The Camden Principles on Freedom of Expression and Equality. Available <https://www.article19.org/data/files/pdfs/standards/the-camden-principles-on-freedom-of-expression-and-equality.pdf>

Kūdīšana (angliski – *incitement*) nozīmē izteikumus par personu vai personu grupu, kas rada nenovēršamu diskriminācijas, naidīguma vai vardarbības risku personām, kuras tai pieder.

Naidis (angliski – *hatred*) nozīmē prāta stāvokli,⁸⁶ kuru raksturo tādas intensīvas un neracionālas emocijas pret mērķgrupu kā apvainojums, naidīgums un riebums.

Naidīgums (angliski – *hostility*⁸⁷) nozīmē naida izpausmi ārpus normālām garastāvokļa izpausmes robežām.

Vardarbība (angliski – *violence*) nozīmē fiziska spēka vai jaudas lietošanu pret citu personu vai kopienai piederošu grupu, kas rezultējas vai pastāv liela iespēja, ka tā rezultēsies ievainojumā, nāvē, psiholoģiskā kaitējumā, negatīvā notikumu attīstībā vai zaudējumā.

Tāpat par naida runu ir uzskatāma genocīda, noziegumu pret cilvēci vai kara noziegumu, kuri par tādiem atzīti ar tiesu spriedumiem, publiska noliegšana, trivializēšanu, attaisnošana vai piekrišana tiem, kā arī personu, kuri šādus noziegumus ir pastrādājuši, glorificēšana.

Glorificēšana (angliski – *glorification*) nozīmē kāda slavēšanu vai apsveikšanu par kaut kā izdarīšanu.

Naida runas definīcijā attiecībā uz genocīda, noziegumu pret cilvēci vai kara noziegumu publisku noliegšanu, trivializēšanu, attaisnošanu vai piekrišanu tiem ir īpaši norādīts, ka šiem noziegumiem jābūt tiesas konstatētiem. Kā skaidro Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību, šāda prasība iekļauta, lai izslēgtu no naida runas tvēruma nepierādītas apsūdzības. Tāpat attiecībā uz minēto noziegumu izdarījušu personu glorificēšanu naida runa neietver pozitīvus izteikumus par darbībām, kuras minētās personas veikušas ārpus šiem noziedzīgajiem nodarījumiem.⁸⁸ Tāda pati pieeja ir Eiropas Savienībai, proti, ES Padomes Pamatlēmuma 2008/913/TI 1. panta 4. daļa skaidri noteic, ka genocīda, noziegumu pret cilvēci vai kara noziegumu faktam ir jābūt atzītam par tādu vai nu ar starptautiskas tiesas, vai ar nacionālās tiesas spēkā stājušos spriedumu.

Holokausta noliegšana nozīmē darbības, kuras pilnībā vai daļēji noliedz vai apšaubā vēsturisko faktu par genocīdu pret ebrejiem Otrā pasaules kara laikā.

Naida runa būs arī tādās darbības ar visiem iepriekš norādītajiem izteikumiem kā to atbalstīšana, attaisnošana vai tālāka izplatīšana, arī glabāšana.

Piekrišana (angliski – *condonation*) nozīmē noteikta veida uzvedības attaisnošanu, pieņemšanu vai uzmanības nepievēršanu tai (angliski – *overlooking*).

2.3.2.2. Izteiksmes veids (forma)

Naida runa var izpausties dažādos veidos.

Kā norāda ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komiteja, kūdīšana parasti ir citu personu ietekmēšana, lai šīs citas personas veiktu noteikta veida darbības vai uzvestos noteiktā veidā,

⁸⁶ Angliski *state of mind* – garastāvoklis un tā ietekme uz personas domām un uzvedību, Cambridge Dictionary. Pieejams angļu valodā <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/state-of-mind>

⁸⁷ Angļu valodā – “*hostility*” shall mean a manifestation of hatred beyond a mere state of mind; ANO Speciālais Ziņotājs norāda, ka šī jēdziena saturs vēl ir jādiskutē, skatīt: Report of the UN Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, Frank La Rue, A/67/357, 2012. gada 7. septembris. Available https://digitallibrary.un.org/record/735838/files/A_67_357-EN.pdf

⁸⁸ Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Vispārējā politikas rekomendācija Nr. 15, 17. lpp., 12. paragrāfs.

piemēram, lai tiktu veikti noziedzīgi nodarījumi. Kūdišana var būt tieša vai netieša, piemēram, ar rasistisku simbolu demonstrēšanu vai to izplatīšanu, kā arī tā var būt rakstiska vai mutiska.⁸⁹

Veidi (formas), kādos naida runa var izpausties, noteikti nav ierobežoti tikai ar tiešiem izteikumiem. Piemēram, rasistiskā naida runā var tikt izmantota netieša valoda, lai maskētu tās mērķus. ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komiteja norāda, ka rasistiska naida runa var tikt pausta runā, rakstos vai neverbālā veidā, piemēram, ar rasistiskiem simboliem, attēliem un ar uzvedību publiskos pasākumos, ieskaitot sporta pasākumus.⁹⁰

Arī Eiropas Padomes Konvencijas par kibernoziēgumiem un Konvencijas par kibernoziēgumiem Papildu protokols par rasisma un ksenofobijas noziedzīgajiem nodarījumiem, kas tiek izdarīti datorsistēmās,⁹¹ noteic, ka rasistisks vai ksenofobisks materiāls ir jāsaprot kā ikviens rakstīts materiāls, jebkurš attēls vai jebkura cita izpausme.

Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību definē naida runas izteiksmi kā tādu, kura attiecas uz jebkāda veida runu un publikācijām. Naida runa var izpausties gan vārdiski – rakstveidā vai mutiski, gan arī citās formās, piemēram, ar attēliem, zīmēm, simboliem, gleznojumiem, mūziku un video rullīšiem. Tā var ietvert arī noteikta veida uzvedību, piemēram, žestus, kuri tiek izmantoti, lai paustu idejas, ziņas vai viedokli.⁹²

Tāpat Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību vērš uzmanību uz faktu, ka ne katra naida runa ir tieša. Naida runa var tikt pausta arī kodētā veidā. Piemēram, atsauce uz personām, kuras nestrādā un dzīvo no valsts sociālās drošības sistēmas pabalstiem, var būt netieša atsauce uz kādu etnisko minoritāti.

2.3.2.3. Naida runas paudēji

Naida runu var paust gan atsevišķi indivīdi, gan to grupas.⁹³ Personas var apvienoties gan grupās, gan pat organizācijās, lai paustu naidu pret personu grupu. **ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komiteja** uzskata, ka sodāma ir personas dalība tādās organizācijās, kuras veicina vai mudina uz rasu diskrimināciju.⁹⁴ Šādu sociālu uzvedību bieži saista ar radikalizāciju.

Radikalizācija (angliski – *radicalisation*) nozīmē procesu, kurā kāda persona pieņem ekstrēmas politiskas, reliģiskas vai sociālas vērtības, kuras ir nesaderīgas ar demokrātiskas sabiedrības vērtībām.⁹⁵

2.3.2.4. Naida runas adresāti

Lielākā daļa no starptautiskajos tiesību avotos noteiktajām definīcijām ir aprobežotas ar konkrētām diskriminācijas aizlieguma pazīmēm, tomēr Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Vispārēji politiskā Rekomendācija Nr. 15 skaidri vērš uzmanību uz to, ka diskriminācijas

⁸⁹ ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komitejas Vispārējais komentārs Nr. 35 par rasistiskas naida runas izskaušanu, 16. punkts.

⁹⁰ Turpat, 7. punkts.

⁹¹ Likums "Par Konvenciju par kibernoziēgumiem un Konvencijas par kibernoziēgumiem Papildu protokolu par rasisma un ksenofobijas noziedzīgajiem nodarījumiem, kas tiek izdarīti datorsistēmās".

⁹² Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Vispārējā politikas rekomendācija Nr. 15, 17. lpp., 20. paragrāfs.

⁹³ ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komitejas Vispārējais komentārs Nr. 35 par rasistiskas naida runas izskaušanu, 13(c). punkts.

⁹⁴ Turpat, 13.–14. punkts.

⁹⁵ Jēdzienu definīcijas noteiktas: Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Vispārējā politikas rekomendācija Nr. 15, 14.–16. lpp.

aizlieguma pazīmju uzskaitījums nav izsmeljošs. Tātad par naida runu uzskatāms arī gadījums, ja naida runa tiek vērsta pret personu vai personu grupu kādas citas pazīmes vai statusa, kurš skaidri nav minēts tiesību avotos, dēļ.⁹⁶ Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību īpaši uzsver, ka tiesiskais regulējums, kurš paredz atbildību par naida runu, ir vērsts uz neaizsargāto grupu aizsardzību.

Neaizsargātās grupas (angliski – *vulnerable groups*) nozīmē, ka šīs grupas ir īpaši pakļautas naida runai. Tās var atšķirties, ņemot vērā nacionālā līmeņa situāciju, tomēr ir ļoti iespējams, ka tās ietver tādas grupas kā patvēruma meklētāji un bēgļi, citi imigranti un migranti, melnādainie un ebreji, musulmaņi, romu kopienas un tām piederošās personas, kā arī reliģiskās, vēsturiskās, etniskās un lingvistiskās minoritātes, arī LGBT personas un it sevišķi bērni un jaunieši, kuri ir piederīgi pie šīm grupām.⁹⁷

Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir uzsvērusi, ka valstij ir pienākums aizsargāt no uzbrukumiem un naida runas personas, kuras pauž nepopulārus viedokļus vai arī pieder pie minoritātēm, tādēļ ka šie cilvēki ir vairāk pakļauti viktimizācijas riskam.⁹⁸

Kā uzsvērts iepriekš, ir svarīgi, lai tiktu aizsargātas neaizsargātākās grupas, nevis ikviena grupa, jo gadījumā, ja tiek aizsargāta grupa, kura nav neaizsargātā stāvoklī (piemēram, politiķi vai policisti), aizsardzība pret naida runu var diskreditēt pati sevi un naida noziegums savā būtībā vairs netiks uzskatīts par naida runu. Lai no tā izvairītos, ir jānodrošina tas, ka pret naida runu personas ir aizsargātas tikai tādu pazīmju vai statusa dēļ, kuras ir nemaināmas vai kuras ir kaut kādā veidā būtiskas personas patībai un piemīt arī citām personām, kas kā grupa ir pakļauta diskriminācijai.

Šo atziņu uzsver arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa, atzīstot, ka, piemēram, policistus kā tiesību aizsardzības iestādes darbiniekus būtu grūti uzskatīt par *neaizsargātu minoritātes grupu, kura cieš no vēsturiskas nevienlīdzības un apspiešanas vai arī saskaras ar dziļi iesakņotiem aizspriedumiem, naidīgumu vai diskrimināciju*, vai arī ka šī grupa būtu aizsargājama cita iemesla dēļ un ka tādēļ tai būtu nodrošināma pastiprināta aizsardzība pret uzbrukumiem, kas izpaužas kā apvainojumi, izsmiekls vai apmelošana.⁹⁹

Kā norāda Eiropas Cilvēktiesību tiesa, valsts institūcijas un ierēdņi kopumā ir pakļauti lielākai un plašākai kritikai. Šīs kritikas robežas ir plašākas nekā parastiem iedzīvotājiem. Vēl plašākas kritikas robežas ir pieļaujamas, ja tās ir vērstas pret valsts institūciju kopumā.¹⁰⁰ Tai pašā laikā vārda brīvība, piemēram, policistiem, var tikt ierobežota, ja pastāv reāls risks, ka izteikumi var provocēt prettiesiskas darbības, kuras varētu pakļaut policistus fiziskas vardarbības riskam.¹⁰¹

Tāpat naida noziegums var tikt vērsts pret personu, kurai pašai attiecīgā diskriminācijas aizlieguma pazīme nepiemīt, bet viņa ir saistīta ar personu vai personu grupu, kurai attiecīgā diskriminācijas aizlieguma pazīme piemīt (sīkāk skatīt 2.1.6.2. apakšnodaļu).¹⁰²

⁹⁶ Jēdzienu definīcijas noteiktas: Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Vispārējā politikas rekomendācija Nr. 15, 5. lpp.

⁹⁷ Turpat, 14.–16. lpp.

⁹⁸ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2021. gada 16. februāra spriedums lietā *Beizaras un Levickas pret Lietuvu* (pieteikuma Nr. 41288/15), 108. paragrāfs.

⁹⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2018. gada 28. augusta spriedums lietā *Savya Terentyev pret Krieviju* (pieteikuma Nr. 10692/09), 76. paragrāfs.

¹⁰⁰ Turpat, 75. paragrāfs.

¹⁰¹ Turpat, 77. paragrāfs.

¹⁰² Piemēram, skatīt Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2017. gada 28. marta spriedumu lietā *Škorjance pret Horvātiju* (pieteikuma Nr. 25536/14), 55. paragrāfs.

Savukārt ES Padomes Pamatlēmuma 2008/913/TI 1. pants noteic, ka naida runai ir jābūt izteiktai tīši, tomēr saskaņā ar 4. pantu rasistisks vai ksenofobisks motīvs ir uzskatāms par atbildību pastiprinošu apstākli, vai arī tas tiesai ir jāņem vērā, nosakot sankciju.

Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību uzskata, ka, ja nodoms ir mudināt vai pamatoti sagaidīt rīcību no citu puses, lai viņi veiktu vardarbīgas, naidīgas vai diskriminējošas darbības pret mērķgrupu, tad šāda naida runas izpausme ir īpaši nopietna. Tas skaidrojams ar to, ka jēdziens "mudināšana" jau pats par sevi ietver skaidru nodomu veikt vardarbīgas, iebiedējošas, naidīgas vai diskriminējošas darbības pret personu vai personu grupu vai arī ietver risku, ka šādas darbības naida runas rezultātā varētu tikt veiktas.¹⁰⁸ No minētā izriet, ka nodoma esamība nav obligāts priekšnoteikums, lai naida runa tiktu konstatēta un sodīta.

Faktu, ka naida runa pausta ar nodomu, var konstatēt, ja tā nepārprotami aicina veikt minētās darbības. To var konstatēt gan pēc izteiksmes veida, gan arī, piemēram, pēc tāda faktora kā naida runas paudēja iepriekšējā uzvedība. Tai pašā laikā ne vienmēr ir viegli konstatēt, ka naida runa pausta ar nodomu, it sevišķi gadījumos, kuros izpausmes ir šķietami balstītas uz faktiem vai arī naida runā tiek izmantota kodēta valoda.¹⁰⁹

2.3.2.7. Sekas

ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komiteja norāda: lai uzskatītu, ka ir notikusi naida runa un persona ir saucama pie atbildības, nav nepieciešams, lai kūdīšanas rezultātā kāda cita persona patiešām ir sākusi rīkoties. Pietiek konstatēt faktu, ka naida runa ir izteikta ar nodomu un ka naida runas rezultātā pastāv nenovēršams risks vai iespējamība, ka uzvedība, kuru bija iecerējis vai nodomājis naida runas paudējs, varētu tikt realizēta.¹¹⁰

Savukārt **Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību** norāda, ka par naida runu ir uzskatāma ne tikai tāda izpausme, kura ir veikta ar nodomu mudināt uz vardarbības aktu, iebiedēšanas, naidīgu vai diskriminējošu darbību veikšanu, bet arī tāda izpausme, kuras rezultātā var pamatoti sagaidīt minētās darbības.¹¹¹

Līdz ar to ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komiteja uzskata, ka ir jāpastāv gan nodomam, gan iespējamībai, ja darbības varētu tikt realizētas, kamēr Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību uzskata, ka ir nepieciešams tikai vai nu nodoms, vai arī reāla iespējamība, ka darbības varētu tikt realizētas.

Kā norāda Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību, tas, vai pastāv reāla iespējamība, ka darbības varētu tikt realizētas, ir nosakāms, vērtējot izpausmi saskaņā ar naida runas identificēšanas kritērijiem, kuri ir apskatīti tālāk.¹¹²

¹⁰⁸ Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Vispārējā politikas rekomendācija Nr. 15, 18. lpp., 14. paragrāfs.

¹⁰⁹ Turpat, 15. paragrāfs.

¹¹⁰ ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komitejas Vispārējais komentārs Nr. 35 par rasistiskas naida runas izskaušanu, 16. punkts.

¹¹¹ Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Vispārējā politikas rekomendācija Nr. 15, 17. lpp., 10. paragrāfs.

¹¹² Turpat, 18. lpp., 16. paragrāfs, 10. paragrāfs, 18. lpp., 17. paragrāfs.

2.3.3. Īpaši naida runas aspekti atkarībā no diskriminācijas aizlieguma pazīmes

2.3.3.1. Rase, etniskā piederība un pilsonība (izcelsme)

Visi tiesību avoti, kuri aizliedz naida runu, skaidri nosaka tādas diskriminācijas aizlieguma pazīmes kā rase, etniskā piederība un pilsonība, kā arī ar tām cieši saistītās vai pakārtotās pazīmes, kā, piemēram, ādas krāsa, valoda, reliģija, pilsonība, etniskā vai pilsonības izcelsme. Kā norādīts iepriekš, mūsdienās šīs pazīmes vairs netiek cita no citas skaidri nošķirtas, jo visbiežāk tās savstarpēji pārklājas. Piemēram, ja pret personu izturas mazāk labvēlīgi valodas dēļ, tas var būt tieši saistīts gan ar personas etnisko izcelsmi, gan ar rasi. Savukārt rase var ietvert arī etnisko aspektu, kā arī ģenētiskās atšķirības, piemēram, ādas krāsu. Līdz ar to, runājot par naida runu, kura vērstā pret personu vai personu grupu rases, etniskās piederības, pilsonības vai izcelsmes dēļ, visbiežāk var būt savstarpēji saistītas un skartas vairākas personai vai personu grupai piemērotas diskriminācijas aizlieguma pazīmes. Ņemot vērā minēto, tiesību avoti izmanto arī jēdzienu “ksenofobija”. Piemēram, tas ir skaidri noteikts **Eiropas Padomes Konvencijas par kibernoziģumiem Papildu protokolā par rasisma un ksenofobijas noziedzīgajiem nodarījumiem, kas tiek izdarīti datorsistēmās**,¹¹³ **Eiropas Padomes Ministru komitejas Rekomendācijā Nr. R (97) 20, 114 kā arī ES Padomes Pamatlēmumā 2008/913/TI.**

Piemēram, saskaņā ar turpmāk minēto antisemitisma definīciju naidis pret etniskas grupas pārstāvjiem var tikt vērstis ne tikai pašas etniskās piederības dēļ, bet arī ar to saistītās reliģijas dēļ.

Antisemitisms (angliski – *antisemitism*) nozīmē aizspriedumus, naidu vai diskrimināciju pret ebrejiem kā etnisku vai reliģisku grupu.¹¹⁵

Par to, ka šīs pazīmes var būt savstarpēji nenošķiramas, liecina arī sniegtās definīcijas.¹¹⁶

Rasisms (angliski – *racism*) nozīmē nicināšanu pret personu vai personu grupu, balstoties uz tādām pazīmēm kā rase, ādas krāsa, valoda, reliģija, pilsonība vai etniskā vai valstiskā izcelsme, kā arī pārliecība par personas vai personu grupas pārkumu.

Ksenofobija (angliski – *xenophobia*) nozīmē aizspriedumus, naidu vai bailes pret personām no citām valstīm vai kultūrām.

ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komiteja¹¹⁷ un Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību¹¹⁸ uzsver, ka naida runa rases, pilsonības, etniskās un/vai reliģiskās piederības vai izcelsmes dēļ it īpaši var skart šādas sabiedrības grupas: patvēruma meklētājus un bēgļus, citus imigrantus un migrantus, melnādainos un ebreju, musulmaņu, romu kopienas un tām piederošās personas, kā arī pamatiedzīvotājus (angliski – *indigenous peoples*).

¹¹³ Likums “Par Konvenciju par kibernoziģumiem un Konvencijas par kibernoziģumiem Papildu protokolu par rasisma un ksenofobijas noziedzīgajiem nodarījumiem, kas tiek izdarīti datorsistēmās”.

¹¹⁴ Eiropas Padomes Ministru komitejas Rekomendācija Nr. R (97) 20.

¹¹⁵ Jēdzienu definīcijas noteiktas: Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Vispārējā politikas rekomendācija Nr. 15, 14.–16. lpp.

¹¹⁶ Turpat.

¹¹⁷ ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komitejas Vispārējais komentārs Nr. 35 par rasistiskas naida runas izskaušanu, 6. punkts.

¹¹⁸ Jēdzienu definīcijas noteiktas: Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Vispārējā politikas rekomendācija Nr. 15, 14.–16. lpp.

Kā norāda **ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komiteja**, ir jāņem vērā, ka runa, kura pauž idejas vai teorijas par kādas rases vai etniskās grupas pārkumu, jau pati par sevi ir vērsta pret citu rasi vai etnisko grupu, tādēļ ir uzskatāma par rasistisku naida runu.¹¹⁹

2.3.3.2. Reliģiskā vai cita pārliecība

Kā norādīts iepriekš, tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību ietver divus aspektus – *forum internum*, kas nozīmē noteiktu uzskatu pastāvēšanu, un *forum externum*, kas nozīmē reliģiskas ticības publisku paušanu.¹²⁰ Naida runa pret personām vai personu grupu reliģijas dēļ parasti tiek pausta otrās izpausmes – *forum externum* – kontekstā.

Saskaņā ar Eiropas Padomes Parlamentārās asamblejas Rekomendāciju Nr. 1805 (2007) par zaimošanu, reliģisku apvainojumu un naida runu pret personām, pamatojoties uz viņu reliģisko pārliecību par naida runu reliģiskās pārliecības dēļ, par naida runu reliģiskās pārliecības dēļ var runāt situācijā, kurā izteikumi aicina uz naidu, diskrimināciju vai vardarbību pret personu vai personu grupu viņu reliģiskās pārliecības dēļ.¹²¹

Tiek uzsvērts, ka, pamatojoties uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas interpretāciju par vārda brīvību, valstīm ir dota maza rīcības brīvība, lai ierobežotu, piemēram, politisko izteiksmes brīvību, bet attiecībā uz izteikumiem, kuri var aizskart intīmas personiskas pārliecības par morāli, kas it sevišķi attiecas uz reliģiju, valstīm ir plašāka rīcības brīvība. Tomēr valstīm vajadzētu paredzēt atbildību tikai par tādiem izteikumiem par reliģiju, kuri ar nolūku un smagi traucē sabiedrisko kārtību un publiski aicina uz vardarbību.¹²²

ES Padomes Pamatlēmuma 2008/913/TI 1(3). pants nosaka: sodāmas tādas darbības saistībā ar reliģiju, kur reliģija tiek izmantota kā iegansts, lai vērstos pret personu grupu vai šādas grupas locekli saistībā ar rasi, ādas krāsu, valstisko vai etnisko piederību. Attiecīgi ES Padomes Pamatlēmums 20058/913/TI saskata, ka kritiku vai asus izteikumus, kuri vērsti pret kādu reliģiju, valstis var krimināli nesodīt, ja vien reliģija netiek izmantota par ieganstu, lai vērstos pret personu vai personu grupu uz citu minēto diskriminācijas aizlieguma pazīmju pamata.

ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komiteja ir norādījusi, ka nav sodāma reliģisko līderu kritizēšana vai reliģiskās doktrīnas vai ticības principu komentēšana.¹²³

Tāpat tiek uzsvērts, ka arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa jautājumus par reliģisko pārliecību vārda brīvības un naida runas kontekstā ir skatījusi kā specifisku jautājumu. Proti, Eiropas

¹¹⁹ ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komitejas Vispārējais komentārs Nr. 35 par rasistiskas naida runas izskaušanu, 11. punkts.

¹²⁰ Piemēram, skatīt Eiropas Savienības Tiesas 2021. gada 15. jūlija spriedumu apvienotajās lietās *C-804/18 IX pret WABE eV un C-341/19 MH Müller Handels GmbH pret MJ*, ECLI:EU:C:2021:594, 45. paragrāfs; skatīt arī Eiropas Padomes Parlamentārās asamblejas Rekomendāciju Nr. 1805 (2007) par zaimošanu, reliģisku apvainojumu un naida runu pret personām, pamatojoties uz viņu reliģisko pārliecību (Recommendation 1805 (2007) Blasphemy, religious insults and hate speech against persons on grounds of their religion), 14. paragrāfs. Pieejams angļu valodā <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17569&lang=en>

¹²¹ Eiropas Padomes Parlamentārās asamblejas Rekomendācija Nr. 1805 (2007) par zaimošanu, reliģisku apvainojumu un naida runu pret personām, pamatojoties uz viņu reliģisko pārliecību (Recommendation 1805 (2007) Blasphemy, religious insults and hate speech against persons on grounds of their religion), 12. paragrāfs. Pieejams angļu valodā <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17569&lang=en>

¹²² Turpat, 8. un 15. paragrāfs. Pieejams angļu valodā <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17569&lang=en>

¹²³ ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komitejas Vispārējais komentārs Nr. 35 par rasistiskas naida runas izskaušanu, 8. punkts.

Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi, ka tie, kuri izvēlas paust savu reliģisko pārliecību, neatkarīgi no tā, vai šīs personas pieder pie reliģiskā vairākuma vai mazākuma, nevar sagaidīt, ka viņi izvairīsies no kritikas. Šīm personām ir jāpieņem un jāakceptē no citu puses savas reliģiskās pārliecības noraidīšana un pat jāsamierinās ar doktrīnām, kuras tiek uzskatītas par naidīgām attiecīgajai ticībai.¹²⁴

Tomēr valsts drīkst veikt pasākumus, lai ierobežotu izteiksmes brīvību, kas ir aizskaroša un attiecas uz jautājumiem, kuri attiecīgās reliģijas praktizētājiem ir svēti.¹²⁵ Kā norādījusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa, ir svarīgs veids, kādā reliģiskās pārliecības vai doktrīnas tiek kritizētas vai nolietotas, jo vienlaikus valstij ir arī pienākums nodrošināt personām tiesības uz reliģijas brīvību un iespēju šīs tiesības baudīt. Piemēram, ticīgo jūtas var tikt aizskartas, publicējot provokatīvus reliģiskās pielūgsmes objektu attēlojumus, un šādi attēlojumi var ļaunprātīgi aizskart pašu toleranci, kura arī ir uzskatāma par demokrātiskas sabiedrības sastāvdaļu, kodolu. Līdz ar to, lai atrastu saprātīgu balansu starp reliģijas brīvību (9. pants) un vārda brīvību (10. pants), šīs tiesības ir interpretējamas un piemērojamas saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību konvencijas kopējo loģiku.¹²⁶

2.3.3.3. Seksuālā orientācija

Seksuālā orientācija – ikvienas personas spēja uz dziļu emocionālu, sirsnīgu un seksuālu pieķeršanos, kā arī uz intīmām un seksuālām attiecībām ar pretējā dzimuma vai tā paša dzimuma, vai vairāk nekā tikai viena dzimuma personu.

Homofobija – aizspriedumi, naida vai bailes no homoseksualitātes vai personām, kuras sevi identificē kā biseksuālu personu, geju, lesbieti vai transdzimtes personu.

Attiecībā uz vārda brīvību un seksuālo orientāciju bieži tiek pausts viedoklis, ka sabiedrības vairumam nav pieņemama informācijas izplatīšana un diskusijas par homoseksuālām vai biseksuālām personām un viņu tiesībām, tādēļ šādu informāciju nevajadzētu izplatīt.

Šajā sakarā, kā norādīts jau iepriekš, Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir uzsvērusi, ka valstij ir pienākums aizsargāt no uzbrukumiem un naida runas personas, kuras pauž nepopulārus viedokļus vai arī pieder pie minoritātēm, tādēļ ka šie cilvēki ir vairāk pakļauti viktimizācijas riskam.¹²⁷ Tāpat Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka saskaņā ar šādu pieeju mazākuma viedokli drīkstētu paust tikai tādā gadījumā, ja tam piekristu un to atbalstītu vairākums, līdz ar to tā ir nesaderīga ar Eiropas Cilvēktiesību konvencijas pamatvērtībām, jo, ja šāda pieeja tiktu akceptēta, mazākuma vārda brīvība būtu tikai teorētiska, bet ne reāla un efektīva.¹²⁸

¹²⁴ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1994. gada 20. septembra spriedums lietā *Otto-Preminger-Institut pret Austriju* (pieteikuma Nr. 13470/87), 47. paragrāfs; skatīt arī: Guidance Note on the practical application of Council Framework Decision 2008/913/JHA on combating certain forms and expression of racism and xenophobia by means of criminal law, EU High Level Group on combating racism, xenophobia and other forms of intolerance, 2018. gada novembris. Pieejams angļu valodā https://ec.europa.eu/newsroom/just/document.cfm?doc_id=55607

¹²⁵ Guidance Note on the practical application of Council Framework Decision 2008/913/JHA on combating certain forms and expression of racism and xenophobia by means of criminal law, EU High Level Group on combating racism, xenophobia and other forms of intolerance, 2018. gada novembris. Pieejams angļu valodā https://ec.europa.eu/newsroom/just/document.cfm?doc_id=55607

¹²⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1994. gada 20. septembra spriedums lietā *Otto-Preminger-Institut pret Austriju* (pieteikuma Nr. 13470/87), 47. paragrāfs.

¹²⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2021. gada 16. februāra spriedums lietā *Beizaras un Levickas pret Lietuvu* (pieteikuma Nr. 41288/15), 108. paragrāfs.

¹²⁸ Turpat, 123. paragrāfs.

2.3.4. Vārda brīvība un naida runa. Nošķiršana

2.3.4.1. Vārda brīvība un tās robežas

Divi nozīmīgākie starptautiskie tiesību avoti, kuri nosaka vārda (pārliecības) brīvību, ir ANO Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām (18. un 19. pants) un Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija (9. un 10. pants).

ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 19. panta pirmā un otrā daļa nosaka:

- 1. Ikvienam ir tiesības netraucēti pieturēties pie saviem uzskatiem.*
- 2. Ikvienam ir tiesības brīvi paust savus uzskatus, šīs tiesības ietver brīvību meklēt, saņemt un izplatīt dažāda veida informāciju un idejas mutvārdos, rakstveidā, izmantojot presi vai mākslinieciskās izpausmes formas, vai pēc savas izvēles ar jebkura cita medija starpniecību neatkarīgi no valstu robežām.*

Savukārt ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 18. panta pirmā daļa, kura definē pārliecības brīvību un ir saistīta ar 19. panta pirmo daļu,¹²⁹ nosaka:

- 1. Ikvienam ir tiesības uz domu, apziņas un reliģijas brīvību. Šīs tiesības ietver reliģijas un ticības brīvību, brīvību pieņemt reliģiju vai ticību pēc savas izvēles un brīvību nodoties savai reliģijai un ticībai kā vienatnē, tā kopā ar citiem publiski vai privāti, piekopjot kultu, izpildot reliģiskas un rituālas ceremonijas un sludinot mācību.*

ANO Cilvēktiesību komiteja attiecībā uz ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām noteikto vārda un apziņas brīvības tvērumu ir norādījusi: 19. panta pirmā daļa nosaka tiesības netraucēti paust savus uzskatus, viedokli. Tā arī ietver tiesības mainīt savu viedokli jebkura iemesla dēļ pēc personas brīvas izvēles. Aizsargāti ir visu veidu viedokļi – politisks, zinātnisks, vēsturisks, morāls vai reliģisks viedoklis. Tiesības paust savu viedokli ietver arī tiesības savu viedokli nepaust.¹³⁰

ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 19. panta otrā daļa nosaka izteiksmes brīvību, kura sevī iekļauj tiesības meklēt, saņemt un dalīties ar visāda veida informāciju bez robežām. Šīs tiesības ietver arī tiesības izteikt un saņemt informāciju par jebkuras formas idejām un viedokļiem. Vārda brīvība, piemēram, ietver politiskas diskusijas, privātus komentārus, kā arī komentārus par sabiedriskiem jautājumiem, cilvēktiesībām, žurnālistiku, mākslas un kultūras izpausmēm.¹³¹

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10. panta pirmā daļa nosaka:

- 1. Ikvienam ir tiesības brīvi paust savus uzskatus. Šīs tiesības ietver uzskatu brīvību un tiesības netraucēti saņemt un izplatīt informāciju un idejas bez ierobežāšanās no sabiedrisko institūciju puses un neatkarīgi no valstu robežām. Šis pants neapstrīd Valstu tiesības pieprasīt radoraidījumu, televīzijas raidījumu un kino demonstrēšanas licencēšanu.*

¹²⁹ ANO Cilvēktiesību komitejas Vispārējais komentārs Nr. 34, 5. paragrāfs. Pieejams angļu valodā <https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/gc34.pdf>

¹³⁰ Turpat, 9. un 10. paragrāfs. Pieejams angļu valodā <https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/gc34.pdf>

¹³¹ Turpat, 12. paragrāfs. Pieejams angļu valodā <https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/gc34.pdf>

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 9. pants nosaka:

1. *Ikvienam cilvēkam ir tiesības uz domu, apziņas un reliģijas brīvību; šīs tiesības ietver arī brīvību mainīt savu reliģisko pārliecību vai ticību un nodoties savai reliģijai vai ticībai kā vienatnē, tā kopā ar citiem, piekopjot kultu, izpildot reliģiskas vai rituālas ceremonijas un sludinot mācību.*

Attiecībā uz saistību starp Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 9. un 10. pantu Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka tiktāl, ciktāl jautājums attiecas uz reliģijas un pārliecības paušanu, kas noteikta 9. pantā, speciālā tiesību norma (*lex specialis*) būs 10. pants.¹³²

Saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru konvencijas 10. pantā noteiktā izteiksmes brīvība ir ļoti plaša.¹³³ Kā norāda Eiropas Cilvēktiesību tiesa, vārda brīvība ir viens no demokrātiskas sabiedrības pamatiem un viens no pamata priekšnoteikumiem sabiedrības attīstībai un indivīda pašrealizācijai. Vārda brīvība attiecas ne tikai uz informāciju un idejām, kuras tiek uztvertas labvēlīgi vai kuras ir neaizskarošas vai vienaldzīgas, bet arī uz tādām, kuras aizvairo, šokē vai traucē. Šādas prasības attiecībā uz vārda brīvību ir tādēļ, ka demokrātiska sabiedrība nav iedomājama bez plurālisma, tolerances un plašās domāšanas.¹³⁴ Ja izteikumi ir par sabiedrībai būtisku jautājumu, tad vārda brīvība ir ļoti plaša.¹³⁵ Tai pašā laikā izteikumi, kuri veicina vai attaisno vardarbību, naidu, ksenofobiju vai cita veida neiecietību, parasti nebauda 10. pantā noteikto vārda brīvības aizsardzību.¹³⁶ Šāda atziņa ir piemērojama, pat ja naida runu ir teicis politiķis – parlamenta loceklis, tiem kopumā ir jānodrošina plaša vārda brīvība.¹³⁷ Tāpat Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi, ka, lai arī atsevišķos gadījumos indivīdu intereses var tikt pakārtotas grupas interesēm, tomēr demokrātija nenozīmē, ka vairākuma viedoklim vienmēr ir dodama priekšroka. Ja saduras mazākuma un vairākuma viedoklis, ir jāatrod taisnīgs līdzsvars, lai nodrošinātu atbilstošu attieksmi pret mazākumu un izvairītos no vairākuma dominējošās stāvokļa ļaunprātīgas izmantošanas.¹³⁸ Tāpat Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir uzsvērusi, ka plurālisms un demokrātija ir balstīti patiesā atzišanās un cieņā pret dažādību. Harmoniskas attiecības starp personām un grupām ar dažādām identitātēm ir būtiskas, lai sasniegtu sociālo kohēziju.¹³⁹

¹³² Guide on Article 9 of the European Convention on Human Rights, Eiropas Cilvēktiesību tiesa, 2021. gada 31. augusta redakcijā, 21. lpp. Pieejams angļu valodā https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_9_ENG.pdf

¹³³ Sīkāk skatīt: Guide on Article 10 of the European Convention on Human Rights, Eiropas Cilvēktiesību tiesa, 2021. gada 30. aprīļa redakcijā. Pieejams angļu valodā https://www.echr.coe.int/documents/guide_art_10_eng.pdf

¹³⁴ Piemēram, skatīt Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2018. gada 28. augusta spriedumu lietā *Savva Terentyev pret Krieviju* (pieteikuma Nr. 10692/09), 65. paragrāfs.

¹³⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2015. gada 15. oktobra spriedums lietā *Perincek pret Šveici* (pieteikuma Nr. 27510/08), 230. paragrāfs.

¹³⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2021. gada 16. februāra spriedums lietā *Behar un Gutman pret Bulgāriju* (pieteikuma Nr. 29335/13), 101. paragrāfs.

¹³⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2021. gada 16. februāra spriedums lietā *Beizaras un Levickas pret Lietuvu* (pieteikuma Nr. 41288/15), 106. paragrāfs.

¹³⁸ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2021. gada 16. februāra spriedums lietā *Behar un Gutman pret Bulgāriju* (pieteikuma Nr. 29335/13), 101. paragrāfs.

¹³⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2021. gada 16. februāra spriedums lietā *Beizaras un Levickas pret Lietuvu* (pieteikuma Nr. 41288/15), 107. paragrāfs.

Lai arī vārda (izteiksmes) brīvība ir plaša, tomēr tā nav neierobežota.

ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 19. panta pirmajā un otrajā daļā noteiktās pārlicības un izteiksmes tiesības ir ierobežojamas 19. panta trešajā daļā un 20. pantā noteiktajos gadījumos.¹⁴⁰

ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 19. panta trešā daļa nosaka:

Šā panta 2. punktā paredzēto tiesību izmantošana uzliek īpašus pienākumus un atbildību. Tāpēc tā var būt pakļauta zināmiem ierobežojumiem, taču tiem jābūt likumā noteiktiem un nepieciešamiem:

- a) citu personu tiesību un reputācijas cienīšanai;*
- b) nacionālās drošības, sabiedriskās kārtības, sabiedrības veselības vai tikumības aizsardzībai.*

Lai izteiksmes brīvības ierobežojums būtu noteikts saskaņā ar ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 19. panta trešo daļu, tam ir jābūt:

- 1) noteiktam ar likumu;
- 2) noteiktam nacionālās drošības, sabiedriskās kārtības, sabiedrības veselības vai tikumības aizsardzībai;
- 3) atbilstošam nepieciešamības un samērīguma testam.¹⁴¹

Savukārt ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 20. pants nosaka:

- 1. Jebkāda kara propaganda jāaizliedz ar likumu.*
- 2. Jebkāda rīcība, kas aizstāv nacionālu, rasu vai reliģisku naidu un kūda uz diskrimināciju, naidīgumu vai vardarbību, jāaizliedz ar likumu.*

Kā norāda ANO Civiltiesību komiteja, izteiksmes akti, kuri noteikti ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 20. pantā, ir ierobežojami saskaņā ar 19. panta trešo daļu. Galvenā atšķirība starp izteiksmes aktiem, kuri var tikt ierobežoti saskaņā ar pakta 19. panta trešo daļu un 20. pantu, ir fakts, ka 20. pantā noteiktie izteiksmes akti valstīm ir jāaizliedz ar likumu.¹⁴² Attiecīgi izteiksmes akti, kuri noteikti pakta 20. pantā, ir aizliegti.

Līdz ar ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 20. pantā noteikto izteiksmes aktu aizliegumu ir piemērojams arī ANO Starptautiskās konvencijas par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu 4. pants,¹⁴³ kurš arī nosaka nepieļaujamā satura izteiksmes aktus:

¹⁴⁰ ANO Civiltiesību komitejas Vispārējais komentārs Nr. 34, 12. paragrāfs. Pieejams angļu valodā <https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/gc34.pdf>

¹⁴¹ Turpat, 22. paragrāfs. Pieejams angļu valodā <https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/gc34.pdf>

¹⁴² Turpat, 50.–52. paragrāfs. Pieejams angļu valodā <https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/gc34.pdf>

¹⁴³ Rabātas rīcības plāns, ANO Civiltiesību komitejas 22 sesija, 2013. gada 11. janvāris, 17. paragrāfs.

Dalībvalstis nosoda jebkādu propagandu un visas organizācijas, kuras iedvesmojas no idejām vai teorijām par vienas rases vai noteiktas ādas krāsas vai etniskās piederības cilvēku grupas pārākumu vai kuras cenšas attaisnot vai veicināt jebkāda veida rasu naidu un diskrimināciju un apņemas nekavējoties veikt pozitīvus pasākumus, lai izskaustu jebkādu kūdīšanu uz diskrimināciju vai jebkādas diskriminācijas aktus, un šajā nolūkā saskaņā ar Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas principiem un tiesībām, kas skaidri formulētas konvencijas 5. pantā:

- a) pasludina, ka jebkāda tādu ideju izplatīšana, kuru pamatā ir rasu pārākums vai naidis, jebkāda kūdīšana uz rasu diskrimināciju, kā arī visi vardarbības akti vai kūdīšana uz šādu aktu izdarīšanu pret jebkuru rasi vai personu grupu ar citu ādas krāsu vai etnisko piederību, kā arī jebkādas palīdzības sniegšana rasistiskās darbības veikšanai, tostarp tās finansēšana, ir nodarījums, kas sodāms ar likumu;*
- b) pasludina par pretlikumīgām un aizliedz organizācijas, kā arī organizēto un jebkādu citu propagandas darbību, kas veicina rasu diskrimināciju un kūda uz to, un atzīst, ka līdzdalība šādās organizācijās vai šādā darbībā ir nodarījums, kas sodāms ar likumu;*
- c) neatļauj ne vietējā, ne valsts līmeņa valsts varas iestādēm un valsts pārvaldes iestādēm veicināt rasu diskrimināciju vai kūdīt uz to.*

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10. panta otrā daļa nosaka:

2. Tā kā šo brīvību īstenošana ir saistīta ar pienākumiem un atbildību, tā var tikt pakļauta tādām formalitātēm, nosacījumiem, ierobežojumiem vai sodiem, kas paredzēti likumā un nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā, lai aizsargātu valsts drošības, teritoriālās vienotības vai sabiedriskās drošības intereses, nepieļautu nekārtības vai noziegumus, aizsargātu veselību vai morāli, aizsargātu citu cilvēku reputāciju vai tiesības, nepieļautu konfidenciālas informācijas izpaušanu vai lai saglabātu tiesas autoritāti un objektivitāti.

Kā norādīts iepriekš, Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10. pants attiecībā uz reliģijas un pārliecības paušanu ir *lex specialis* attiecībā uz 9. pantu, līdz ar to šādas izteiksmes ierobežojumam jāatbilst 10. panta otrajai daļai.¹⁴⁴

Saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10. panta otro daļu vārda brīvību var ierobežot, pamatojoties uz šādiem nosacījumiem:

- **ierobežojumam ir jābūt noteiktam ar likumu;**
- **ierobežojumam jābūt noteiktam, lai sasniegtu legītimu mērķi;**
- **ierobežojumam jābūt nepieciešamam demokrātiskā sabiedrībā.**

Ir uzskatāms, ka ierobežojums ir noteikts ar likumu, ja tiesību norma ir tāda, no kuras indivīds var pietiekami skaidri saprast, ja nepieciešams, prasot padomu, kādai uzvedībai ir jābūt, un attiecīgi to regulēt, lai neveiktu tiesību pārkāpumu.¹⁴⁵

Legītimie mērķi, kuru sasniegšanai var tikt noteikti ierobežojumi vārda brīvībai, ir noteikti konvencijas 10. panta otrajā daļā.

¹⁴⁴ Guide on Article 9 of the European Convention on Human Rights, Eiropas Cilvēktiesību tiesa, 2021. gada 31. augusta redakcijā, 21. lpp.

¹⁴⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2015. gada 15. oktobra spriedums lietā *Perincek pret Šveici* (pieteikuma Nr. 27510/08), 131. paragrāfs.

Ar ierobežojumu **“nepieciešamību demokrātiskā sabiedrībā”** saprot neatliekamu sociālu vajadzību.¹⁴⁶

Bez minētā ir jānodrošina, ka ierobežojums kopumā ir samērīgs attiecībā uz sasniedzamo leģitīmo mērķi un ka iemesli, ar kuriem ierobežojumu pamato, uz šo ierobežojumu patiešām ir attiecināmi un ir pietiekami.¹⁴⁷

Šajā kontekstā Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir vairākkārt uzsvērusi, ka attiecībā uz tādu izteikumu ierobežošanu, kuri skar politiskās debates vai sabiedrībai svarīgus jautājumus, valstīm saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību konvencijas 10. panta otro daļu ir ļoti šauras iespējas to ierobežot, t. i., ir jāpastāv ļoti nopietniem iemesliem.¹⁴⁸ Tāpat Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi, ka plaša vārda brīvība ir jānodrošina parlamenta locekļiem un žurnālistiem, tomēr viņiem šīs tiesības ir jāizmanto, ņemot vērā pienākumus un atbildību, ko tā vienlaikus uzliek.¹⁴⁹

Leģitīmais mērķis: citu cilvēku tiesību aizsardzība

Viens no leģitīmajiem mērķiem, kuru dēļ drīkst ierobežot izteiksmes brīvību, ir citu cilvēku tiesību aizsardzība, kas t. sk. noteikta Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8. pantā, kurš aizsargā personu privāto dzīvi.

Kopumā var izcelt šādus aspektus, kurus Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir analizējusi savā judikatūrā.

Attiecībā uz grupu identitāti. Negatīvu stereotipu izteikšana par etnisku grupu ievērojamā apjomā var radīt negatīvu ietekmi uz šīs etniskās grupas pašvērtējumu un pašpārliecinātību un tādējādi aizskart tiesības uz privāto dzīvi. Piemēram, grāmata, kurā izteikti negatīvi stereotipi par romiem Turcijā, var aizskart romu tautības pārstāvjus.

Attiecībā uz priekšteču reputāciju. Noteiktās situācijās izteikumi par priekštečiem var aizskart personas privāto dzīvi un identitāti. Piemēram, raksts avīzē, kurš pieteicēja mirušajam vectēvam piedēvēja sadarbošanos ar gestapo.¹⁵⁰

Attiecībā uz vardarbību un naida runu. Par verbāliem un neverbāliem izteikumiem, kuri aicina vai attaisno vardarbību, naidu vai neiecietību. Ir vērtējams, vai šie izteikumi ir nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā, ņemot vērā Eiropas Cilvēktiesību tiesas noteiktos principus.¹⁵¹

Šie izteikumi var tikt attaisnoti, ņemot vērā šādus faktiskos apstākļus:

- 1) vai izteikumi attiecas vai ir izteikti saspīlētā politiskas un sociālas situācijas kontekstā. Piemēram, izteikumi militāru sadursmju laikā starp kurdu nemierniekiem un Turcijas drošības spēkiem; izteikumi par problēmām, kuras attiecas uz neeiropiešu, īpaši musulmaņu, imigrantu integrāciju Francijā; izteikumi par etnisko minoritāšu attiecībām Lietuvā īsi pēc neatkarības atgūšanas 1990. gadā;¹⁵²

¹⁴⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2015. gada 15. oktobra spriedums lietā *Perincek pret Šveici* (pieteikuma Nr. 27510/08), 196(ii). paragrāfs.

¹⁴⁷ Turpat.

¹⁴⁸ Piemēram, skatīt Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2018. gada 28. augusta spriedumu lietā *Savva Terentyev pret Krieviju* (pieteikuma Nr. 10692/09), 62. paragrāfs.

¹⁴⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2021. gada 16. februāra spriedums lietā *Behar un Gutman pret Bulgāriju* (pieteikuma Nr. 29335/13), 101. paragrāfs.

¹⁵⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2015. gada 15. oktobra spriedums lietā *Perincek pret Šveici* (pieteikuma Nr. 27510/08), 200.–203. paragrāfs.

¹⁵¹ Turpat, 204. paragrāfs.

¹⁵² Turpat, 143. paragrāfs.

- 2) vai izteikumi, skatoties objektīvi un tos vērtējot tiešā un vispārējā kontekstā, var tikt vērtēti kā tiešs vai netiešs aicinājums uz vardarbību vai vardarbības, naida un neiecietības attaisnošana. Piemēram, par tādiem var tikt uzskatīti radikāli izteikumi, kuri atspoguļo negatīvā gaismā visu etnisko, reliģisko vai citu grupu; vispārīgi negatīvi izteikumi par neeiropiešiem un it īpaši musulmaņu imigrantiem Francijā; izteikumi, kuri sasaista visus musulmaņus, kas dzīvo Lielbritānijā, ar 2001. gada 11. septembra teroristu uzbrukumiem ASV; izteikumi, kuri atspoguļo neeiropiešu imigrantu kopienas Beļģijā kā krimināli noskaņotas; dedzīgi antisemitiski izteikumi; izteikumi par homoseksuāliem cilvēkiem, ka viņi nodarbojas ar pedofiliju un ir atbildīgi par HIV un AIDS izplatību;¹⁵³
- 3) vai veids, kādā izteikumi ir pausti, izteikumu smagums, vai tie ir tieši vai netieši – tādi, kuri var novest pie kaitīgām sekām. Piemēram, izteikumi, kuri ir tikuši pausti uz vēlēšanu skrejlapām, tādējādi pastiprinot diskrimināciju un naidu; izteikumi plurālās televīzijas debatēs, kuriem tādējādi mazināts negatīvais iespaids; militārā parādē Ungārijas romu apdzīvotās pilsētās, kas, ņemot vērā romu vēsturisko stāvokli Ungārijā, radīja draudīgas konotācijas.¹⁵⁴ Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi, ka aizsvaroši izteikumi var nebaudīt vārda brīvības aizsardzību, ja tie rezultējas nopietnā nomelnošanā, tai pašā laikā vulgāru frāžu lietošana nav noteicošais faktors, jo šāds izteiksmes veids var tikt lietots vienīgi stilistiskos nolūkos. Līdz ar to Eiropas Cilvēktiesību tiesa uzsver, ka komunikācijas vai izteiksmes veids ir aizsargāts ar vārda brīvības tiesībām līdz ar izteikumu – ideju un informācijas – saturu.¹⁵⁵ Tai pašā laikā izteikumi, kuri atbalsta vai attaisno vardarbību, naidu, ksenofobiju vai citas neiecietības formas, parasti nebauda vārda brīvības tiesību aizsardzību.¹⁵⁶ Kā uzsver Eiropas Cilvēktiesību tiesa, vērtējot, vai izteikumi aicina uz vardarbību un vai tā ir naida runa, ir jāņem vērā daudzi savstarpēji saistīti un cits citu ietekmējoši faktori, un neviens no šiem faktoriem nevar tikt vērtēts atrauti no citiem. Šāda veida lietas var raksturot kā ļoti atkarīgas no specifiskā konteksta.¹⁵⁷

Attiecībā uz holokausta noliegšanu un citiem nacistu noziegumiem. Eiropas Cilvēktiesību tiesa gandrīz visus iesniegumus, kuros iesniedzēji sūdzas par vārda brīvības ierobežošanu izteikumos, kas noliedz holokaustu un citus nacisma noziegumus, ir atzinusi par nepieņemamiem izskatīšanai pēc būtības un tos noraidījusi, pamatojoties uz konvencijas 17. pantu. Piemēram, izteikumi, kuri noliedz vai apšaubā miljoniem ebreju nogalināšanu, nacistu koncentrācijas un gāzes kameru esamību, nogalināto skaitu.

Attiecībā uz diskusijām par vēsturi. Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi, ka tā būtībā nevar vērtēt diskusijas par vēsturi, tomēr tā ir norādījusi uz faktoriem, kuri ņemami vērā, vērtējot šādus izteikumus. Pirmkārt, ir jāņem vērā, kā izteikumi ir formulēti un kādā veidā tie var tikt uztverti. Otrkārt, ir jāņem vērā īpašās intereses vai tiesības, kuras attiecīgie

¹⁵³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2015. gada 15. oktobra spriedums lietā *Perincek pret Šveici* (pieteikuma Nr. 27510/08), 206. paragrāfs.

¹⁵⁴ Turpat, 207. paragrāfs.

¹⁵⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2018. gada 28. augusta spriedums lietā *Savya Terentyev pret Krieviju* (pieteikuma Nr. 10692/09), 68. paragrāfs.

¹⁵⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2015. gada 15. oktobra spriedums lietā *Perincek pret Šveici* (pieteikuma Nr. 27510/08), 230. paragrāfs.

¹⁵⁷ Turpat, 208. paragrāfs.

izteikumi var ietekmēt. Treškārt, kā faktors var kalpot arī izteikumu ietekme, piemēram, cik liela ietekme ir personai vai personu grupai, kura to ir izteikusi. Ceturtkārt, ir piešķirama nozīme, cik ilgs laiks ir pagājis kopš apspriežamajiem vēsturiskajiem notikumiem.¹⁵⁸ Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi, ka būtībā diskusijas par vēsturi, kuras notikušas publiskos pasākumos vai tādās masu informācijas līdzekļos kā grāmatas, laikraksti vai radio vai televīzijas programmas, parasti bauda vārda brīvības tiesības.¹⁵⁹

Legitīmais mērķis: nopietnu sabiedriskās kārtības risku novēršana

Tāpat vārda brīvību var ierobežot, ja runa var radīt nopietnus riskus sabiedriskajai kārtībai,¹⁶⁰ ar to saprotot – saskaņā ar konvencijas 10. panta otro daļu – situāciju, kurā var tikt izraisīti protesti, nekārtības un citi sabiedriskās kārtības traucējumi.¹⁶¹ Piemēram, izteikumi, ar kuriem tiek noliegts genocīds, ir ierobežojami, lai aizsargātu ne tikai genocīda upuru, bet arī viņu radnieku (pēcteču) cieņu.¹⁶²

Vārda brīvība un tiesību izmantošana pretēji to jēgai

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10. panta otrajā daļā noteiktie nosacījumi vārda brīvības ierobežošanai un tiesības uz pašu vārda brīvību nav piemērojamas gadījumos, kad izteiksmes brīvība tiek izmantota tādā veidā, kas pati par sevi ir pretrunā ar konvencijas pamatvērtībām. Šādā gadījumā izteikumi ir kvalificējami saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 17. pantu, kurš nosaka:

Nekas no šajā konvencijā minētā nevar tikt iztulkots kā jebkādas valsts, grupas vai personas jebkādas tiesības iesaistīties jebkurā darbībā vai veikt jebkuru darbību, kuras mērķis ir likvidēt jebkuras no šeit minētajām tiesībām un brīvībām vai ierobežot tās lielākā mērā, nekā tas noteikts šajā konvencijā.

Kā norādījusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa, konvencijas 17. pants ir piemērojams tikai izņēmuma gadījumos un tikai ļoti nopietnās lietās. Noteicošais faktors, lai verbāli vai neverbāli izteikumi netiktu aizsargāti ar konvencijas 10. pantu, bet tiktu piemērots 17. pants, ir vēršanās pret konvencijā noteiktajām pamatvērtībām. Tādi izteikumi, kuri jākvalificē saskaņā ar konvencijas 17. pantu, ir, piemēram, izteikumi, kuri kūda uz naidu vai vardarbību. Tāpat ir jākonstatē, vai izteikumu autors ir mēģinājis atsaukties uz konvencijā noteiktajām tiesībām, lai veiktu darbības, kuras savā būtībā ir vērstas uz konvencijā noteikto tiesību un brīvību destrukciju.¹⁶³

Par izteikumiem, kuri nebauda Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10. pantā noteiktās tiesības un kuri ir kvalificējami saskaņā ar 17. pantu, ir uzskatāmi, piemēram, izteikumi, kuri noliedz holokaustu, attaisno neonacistu idejas.¹⁶⁴ Kā

¹⁵⁸ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2015. gada 15. oktobra spriedums lietā *Perincek pret Šveici* (pieteikuma Nr. 27510/08), 213.–220. paragrāfs.

¹⁵⁹ Turpat, 230. paragrāfs.

¹⁶⁰ Turpat, 205. paragrāfs.

¹⁶¹ Turpat, 146. paragrāfs.

¹⁶² Turpat, 141. paragrāfs.

¹⁶³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2019. gada 3. oktobra spriedums lietā *Pastors pret Vāciju* (pieteikuma Nr. 55225/14), 37. paragrāfs.

¹⁶⁴ Piemēram, skatīt Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2003. gada 24. jūnija lēmumu lietā *Garaudy pret Franciju* (pieteikuma Nr. 65831/01); arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2015. gada 15. oktobra spriedumu lietā *Perincek pret Šveici* (pieteikuma Nr. 27510/08), 209.–212. paragrāfs.

uzsver Eiropas Cilvēktiesību tiesa, piemēram, izteikumi par nacistu režīma attaisnošanu nav saderīgi ar demokrātiju un cilvēktiesībām un izmanto vārda brīvību pretēji konvencijā noteiktajām tiesībām un tās garam.¹⁶⁵ Tai pašā laikā, lai konstatētu, ka izteikumi netiek aizsargāti ar vārda brīvības tiesībām, katra lieta ir skatāma individuāli, ņemot vērā konkrētās lietas apstākļus.¹⁶⁶

2.3.4.2. Kritēriji naida runas identificēšanai

Gan ANO, gan Eiropas Padomes institūcijas ir noteikušas kritērijus, lai nošķirtu izteiksmi, kura tiek lietota saskaņā ar tiesībām uz vārda brīvību un kura ir kvalificējama kā naida runa.

2.3.4.2.1. Apvienoto Nāciju Organizācija

ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komiteja uzskata, ka, lai konstatētu naida runu, ir jāņem vērā šādi kontekstuāli faktori.¹⁶⁷

- **Konteksts un forma.** Vai runa bijusi provokatīva un tieša, kādā formā tā ir veidota un izplatīta, kādā formā tā ir nosūtīta.
- **Ekonomiskais, sociālais un politiskais klimats,** kurš valdīja laikā, kad runa notika un tika izplatīta, ieskaitot diskrimināciju pret etniskām vai citām grupām. Diskurss, kurš vienā kontekstā var būt nekaitīgs un neitrāls, citā kontekstā var būt bīstams, līdz ar to vietējās situācijas konteksts ir ļoti būtisks.
- **Runas paudēja stāvoklis sabiedrībā un auditorija,** uz kuru runa ir mērķēta. Ir jāvērs uzmanība uz politiku un citu sabiedrības viedokļu veidotāju lomu negatīva klimata pret sabiedrības grupām radīšanā. Tai pašā laikā ir jāņem vērā vārda brīvības nozīmi politikā, kura ir jārealizē, ievērojot pienākumus un atbildību.
- **Runas izplatīšanas plašums, ieskaitot mērķauditoriju** un veidus, kādā runa tiek izplatīta; vai runa ir tikusi izplatīta caur masu medijiem vai internetu; runas izplatīšanas biežums un komunikācijas apjoms, konkrēti, ja atkārtošanās liecina par apzinātu stratēģiju radīt naidīgumu pret etnisku vai rases grupu.
- **Runas mērķis.** Runa, kura aizsargā vai aizstāv indivīda vai personas cilvēktiesības, nav uzskatāma par krimināli sodāmu.

Rabātas rīcībās plāns¹⁶⁸ norāda uz šādiem izvērtējamajiem faktoriem. Lai vārda brīvības ierobežošanai tiktu piemērots ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 20. pants, t. i., lai noteiktu, vai runa ir sasniegusi tādu līmeni, lai to ierobežotu, naida runai jāatbilst īpaši smagam un dziļi izjustas formas apvainojumam. Lai novērtētu runas smagumu, iespējami vērtējamie elementi var ietvert izteikuma nežēlību vai izteikuma

¹⁶⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2015. gada 15. oktobra spriedums lietā *Perincek pret Šveici* (pieteikuma Nr. 27510/08), 212. paragrāfs.

¹⁶⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2019. gada 3. oktobra spriedums lietā *Pastors pret Vāciju* (pieteikuma Nr. 55225/14), 37. paragrāfs.

¹⁶⁷ ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komitejas Vispārējais komentārs Nr. 35 par rasistiskas naida runas izskaušanu, 15.–16. punkts.

¹⁶⁸ UN General Assembly 11 January 2013 Human Rights Council Twenty-second session Agenda item 2 Annual report of the United Nations High Commissioner for Human Rights and reports of the Office of the High Commissioner and the Secretary-General (Rabat Action Plan). Available https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Opinion/SeminarRabat/Rabat_draft_outcome.pdf

nodomu, vai arī iecerēto kaitējumu, izteikumu biežumu un apjomu. Šie aspekti vērtējami saskaņā ar sešu kritēriju testu.

- **Konteksts.** Izvērtējot konkrētus izteikumus, kuri var mudināt uz diskrimināciju, naidīgumu vai vardarbību pret mērķgrupu, kontekstam ir ļoti liela nozīme, jo tam var būt tiešs sakars gan ar nodomu, gan ar cēloņsakarību. Konteksta analizē ir jāņem vērā sociālā un politiskā situācija, kāda valdīja runas vai tās izplatīšanas laikā.
- **Runātājs.** Runātāja stāvoklis vai statuss sabiedrībā ir ņemams vērā attiecībā pret indivīda vai organizācijas pozīciju tās auditorijas kontekstā, kura ir runas mērķa auditorija.
- **Nodoms.** ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 20. pants prasa nodoma esamību. Nolaidība vai neapdomība nav pietiekama, lai runa tiktu uzskatīta par kūdīšanu vai tās atbalstīšanu, drīzāk vienkārši par materiāla izplatīšanu. Šajā saturā tiek prasīts, lai darbības ietvertu trīspusējas attiecības starp runas objektu un subjektu, kā arī auditoriju.
- **Saturs un forma.** Runas saturs ir atslēgas elements, lai konstatētu kūdīšanu. Satura analīze var ietvert jautājumu par to, cik lietā mērā runa ir provokatīva vai tieša, kā arī par tās formu, stilu, izmantoto argumentu raksturu vai balansu starp lietotajiem argumentiem.
- **Runas ietekme.** Runas ietekme ietver šādus elementus: runas sasniegtā auditorija; cik tā bijusi publiska; auditorijas lielums un izmērs. Citi izvērtējamie apstākļi: vai runa bijusi publiska; kādi izplatīšanas veidi ir izmantoti; runas biežums un komunikācijas apjoms; vai auditorijai bija iespējams rīkoties kūdīšanas ietekmē; vai runa tiek izplatīta noteiktā, ierobežotā lokā vai arī tā ir plaši pieejama visai sabiedrībai.
- **Iespējamība, ieskaitot nenovēršamību.** Kūdīšana pati par sevi ir pārdomāts noziedzīgs nodarījums. Ja runas mērķis ir kūdīšana uz noteiktu rīcību, tad šādai rīcībai nemaz nav jānotiek, lai runa varētu tikt uzskatīta par noziedzīgu nodarījumu. Neskatoties uz to, ir jāidentificē zināms pastāvošs risks, ka kūdīšanas rezultātā rīcība būtu varējusi notikt. Līdz ar to tiesām ir jānosaka, vai pastāv ticama iespējamība, ka runa varēja būt par iemeslu reālām darbībām pret mērķgrupu, ņemot vērā, ka cēloņsakarība ir pietiekami tieša.

2.3.4.2.2. Eiropas Padome

Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir noteikusi šādus vērtējamus aspektus.¹⁶⁹

Izteikumu raksturs

Ja izteikumi ir par sabiedrībai būtisku jautājumu, vārda brīvība ir ļoti plaša.¹⁷⁰ Tai pašā laikā izteikumi, kuri atbalsta vai attaisno vardarbību, naidu, ksenofobiju vai citas neiecietības formas, parasti nebauda vārda brīvības tiesību aizsardzību.¹⁷¹

¹⁶⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2015. gada 15. oktobra spriedums lietā *Perincek pret Šveici* (pieteikuma Nr. 27510/08), 230. paragrāfs.

¹⁷⁰ Turpat.

¹⁷¹ Turpat.

Izteikumu konteksts

- **Ģeogrāfiskie un vēsturiskie faktori.** Attiecīgās valsts vēsturiskā pieredze ir būtisks aspekts, kas jāņem vērā. Tāpat ņemams vērā tas, vai pastāv neatliekama sociāla vajadzība (angliski – *pressing social need*). Piemēram, tādu valstu kā Vācija, Beļģija, Austrija vēsturiskās pieredzes kontekstā holokausta noliegšana var būt bīstama. Turklāt holokausts ir pierādīts ar vēsturiski neapgāžamiem faktiem. Turpretī Osmaņu impērijas pastrādātiem noziegumiem pret armēņiem nav tiešas saistības ar Šveici, kā arī nav pamata uzskatīt, ka izteikumi, kuri apšaubā šos noziegumus, varētu šajā valstī izraisīt spriedzi starp turkiem un armēņiem. Šajā kontekstā ir būtiski piemērot samērīguma testu, kurš ir būtiska sastāvdaļa, vērtējot, vai pastāv neatliekama sociāla vajadzība, un analizējot, vai pastāv racionāla sasaiste starp piemērotajiem pasākumiem un mērķi, kuru ar tiem ir iecerēts sasniegt. Konkrēti ir jākonstatē, vai pasākumi sasniedz iecerēto rezultātu.¹⁷²
- **Laika faktors.** Kā norādījusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa, lai gan pretrunīgi izteikumi par traumatiskiem vēsturiskiem notikumiem vienmēr no jauna raisa strīdus un liek atsaukt atmiņā pagātnes ciešanas, tomēr fakts, ka no notikumiem pagājuši 40 gadu, neļauj šādus izteikumus sodīt tikpat stingri kā 10 vai 20 gadus pēc attiecīgajiem notikumiem.¹⁷³

Izteikumu ietekme uz citu personu tiesībām

Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi, ka pat asi izteikumi, kas apstrīd tādu vēsturisku notikumu nozīmību, kuri attiecīgajā valstī tiek uztverti īpaši jūtīgi un tādējādi aizskar nacionālo identitāti, paši par sevi nevar tikt uzskatīti par tādiem, kuri būtiski aizskar šo izteikumu adresātus. Tāpat Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir nonākusi pie līdzīga secinājuma lietā, kurā tika apstrīdēts nacionālās grupas identitātes kodols. Tai pašā laikā ne visos apstākļos visi izteikumi var tikt atzīti par pieņemamiem. Piemēram, nav pieņemami īpaši asi izteikumi par traumatiskiem vēstures notikumiem, kuri var radīt nozīmīgu kaitējumu konkrētas grupas, kas no šiem notikumiem ir cietusi, cilvēciskajai cieņai (angliski – *dignity*), un nav pieņemams, ja attiecīgie izteikumi ir izplatīti tādā veidā, ka tos nav iespējams ignorēt.¹⁷⁴

Izteikumi var aizskart gan konkrētu personu, gan personu grupu.

Par izteikumiem, kuri var aizskart personas tiesības uz privāto dzīvi, Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvības aizsardzības konvencijas izpratnē ir uzskatāmi tādi izteikumi, kuri ir personai uzbrūkoši un kuri ir pietiekami nopietni un ir izteikti tādā veidā, ka tie ietekmē personas iespēju baudīt savas tiesības uz privāto dzīvi.¹⁷⁵ Tas it sevišķi ir attiecināms uz tiesībām veidot attiecības ar citiem sabiedrības locekļiem, t. sk. arī publiskā kontekstā, kas arī ir aizsargātas ar tiesībām uz privāto dzīvi.¹⁷⁶

¹⁷² Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2015. gada 15. oktobra spriedums lietā *Perincek pret Šveici* (pieteikuma Nr. 27510/08), 246. paragrāfs.

¹⁷³ Turpat, 249. paragrāfs.

¹⁷⁴ Turpat, 253. paragrāfs.

¹⁷⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2021. gada 16. februāra spriedums lietā *Behar un Gutman pret Bulgāriju* (pieteikuma Nr. 29335/13), 66. paragrāfs.

¹⁷⁶ Turpat, 54. paragrāfs.

Savukārt, lai varētu runāt par to, ka ir aizskartas personu tiesības uz privāto dzīvi kā pie grupas piederošiem indivīdiem gadījumā, kad izteikumi ir tikuši vērsti pret grupu, Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir noteikusi šādus kritērijus. Pirmkārt, par izteikumiem, kuri var aizskart citu personu tiesības uz privāto dzīvi, Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvības aizsardzības konvencijas izpratnē ir uzskatāmi tādi izteikumi, kuri aizskar etniskas vai sociālas grupas identitāti un kuriem ir ietekme uz šīs grupas pašvērtējumu un pašapziņu. Otrkārt, šādiem izteikumiem ir jāsasniedz noteikts negatīvas stereotipizēšanas līmenis.¹⁷⁷ Lai noteiktu, vai ir sasniegts noteikts līmenis, jāvērtē šādi aspekti:

- (a) grupas raksturojums (piemēram, tās lielums, grupas homogenitātes līmenis, tās neaizsargātība, ņemot vērā grupas vēsturisko stigmatizāciju, tās situācija sabiedrībā kopumā);
- (b) precīzs izteikumu, kuri vērsti pret grupu, saturs (konkrēti, cik lielā mērā izteikumi satur negatīvus stereotipus par grupu kopumā un kāds ir konkrēto stereotipu saturs);
- (c) forma un konteksts, kurā izteikumi pausti, izteikumu plašums (kur un kā tie pausti), izteikumu autora statuss un pozīcija sabiedrībā, kā arī tas, cik lielā mērā (apjomā) izteikumi ir atstājuši ietekmi uz grupas identitāti un cilvēcisko cieņu.

Attiecībā uz internetu un runas izplatīšanas plašumu Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi, ka internetā izplatītie izteikumi mazā grupā noteikti nesasniedz to pašu informācijas plašumu, kuru sasniedz bieži apmeklētās interneta vietnes. Tādēļ, lai vērtētu informācijas izplatības plašumu, ir svarīgi vērtēt, cik lielā mērā interneta publikācija ir sasniegusi auditoriju.¹⁷⁸ Ja publikācija internetā (ieraksts sociālajā tīklā) vai komentārs ir pieejams tikai ierobežotai personu grupai, sekas var būt citādas nekā tad, ja šī publikācija ir pieejama visiem.¹⁷⁹ Tāpat ir pievēršama uzmanība faktam, vai informācijas paudējs vai izplatītājs ir labi pazīstams blogeris vai populārs sociālo mediju lietotājs.¹⁸⁰ Nav pamata uzskatīt, ka naidīgiem komentāriem internetā (sociālajos tīklos) ir jābūt vairākiem un sistēmiskiem.¹⁸¹

Jautājumā par to, vai izteikumi ir vai nav uzskatāmi par naida runu, ir būtiski izteikumus analizēt kopumā, nevis abstrakti, jo, ja viens izteikums vienā kontekstā var šķist uzjautrinošs, citā tas var būt uzskatāms par naida runu.¹⁸²

Neviens no minētajiem aspektiem nav pārāks par citu. Tāpat, izvērtējot lietu, ļoti būtisks faktors ir sociālā un politiskā situācija laikā, kad izteikumi ir tikuši pausti.¹⁸³

¹⁷⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2021. gada 16. februāra spriedums lietā *Behar un Gutman pret Bulgāriju* (pieteikuma Nr. 29335/13), 60. paragrāfs.

¹⁷⁸ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2018. gada 28. augusta spriedums lietā *Savva Terentyev pret Krieviju* (pieteikuma Nr. 10692/09), 79. paragrāfs.

¹⁷⁹ Wolfgang Benedek, Matthias C. Ketterman. 2020. *Freedom of expression and the internet*, 2nd edition. Council of Europe, p. 101.

¹⁸⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2018. gada 28. augusta spriedums lietā *Savva Terentyev pret Krieviju* (pieteikuma Nr. 10692/09), 81. paragrāfs.

¹⁸¹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2021. gada 16. februāra spriedums lietā *Beizaras un Levickas pret Lietuvu* (pieteikuma Nr. 41288/15), 126. paragrāfs.

¹⁸² Wolfgang Benedek, Matthias C. Ketterman 2020, p. 100.

¹⁸³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2021. gada 16. februāra spriedums lietā *Behar un Gutman pret Bulgāriju* (pieteikuma Nr. 29335/13), 67. paragrāfs.

Konsensus starp Eiropas Padomes dalībvalstīm

Eiropas Cilvēktiesību tiesa, interpretējot Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību konvencijā noteikto cilvēktiesību aizsardzības sliekšni, pamatojas uz konvencijas dalībvalstīs pastāvošo konsensus par attiecīgo cilvēktiesību aizsardzības līmeni. Līdz ar to, lai vērtētu, vai attiecīgie izteikumi ir sodāmi un vai tie ir sodāmi krimināli, ir jāņem vērā konvencijas dalībvalstu vairākuma pieeja.¹⁸⁴

Tāpat Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi, ka ir jāanalizē, vai pienākumu sodīt par izteikumiem un soda veidu valstij uzliek kādas starptautiskās saistības.¹⁸⁵

Lai noteiktu, vai ir notikusi naida runa, ir jāvērtē, vai izteikumi kopumā un attiecīgajā kontekstā var tikt uzskatīti par tādiem, kuri kūda uz vardarbību, naidu un neiecietību.¹⁸⁶

Kūdišana uz naidu ne vienmēr ietver aicinājumu uz vardarbību vai noziedzīgu nodarījumu veikšanu. Uzbrukumi personai, kuri izdarīti, aizvainojot, izsmejot vai apmelojot viņu vai kādu sabiedrības grupu, ir pietiekami, lai tiktu konstatēts, ka vārda brīvība ir lietota bezatbildīgi un ir notikusi naida runa.¹⁸⁷

Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību ir norādījusi uz šādiem elementiem, kuri ir jāvērtē:¹⁸⁸

- konteksts, kurā naida runa ir tikusi lietota (īpaši tas, vai sabiedrībā jau pastāv nopietna spriedze par jautājumiem, kuri bija dzirdami naida runā);
- naida runas paudēja statuss jeb spēja ietekmēt citus (piemēram, ietekme, kāda var būt politiskiem, reliģiskiem un kopienas līderiem);
- izmantotās valodas raksturs un spēks (piemēram, vai tā ir provokatīva un tieša, ietver dezinformāciju, negatīvu stereotipizēšanu vai ir citādi spējīga kūdīt uz vardarbīgu, iebiedējošu, naidīgu vai diskriminējošu rīcību);
- specifisku izteikumu konteksts (vai izteikumi ir atsevišķi pausti vai arī tie ir atkārtoti vairākkārt; vai specifiski izteikumi ir sabalansēti ar citiem tā paša runātāja izteikumiem vai arī ar cita runātāja izteikumiem, īpaši debašu laikā);
- runas izplatīšanas veids (vai no šī veida var sagaidīt tūlītēju auditorijas reakciju, piemēram, klātienēs pasākumā);
- mērķa auditorija (vai attiecīgajai auditorijai ir līdzekļi un tieksme vai apņemšanās iesaistīties vardarbīgā, iebiedējošā, naidīgā vai diskriminējošā rīcībā).

¹⁸⁴ Piemēram, skatīt Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2015. gada 15. oktobra spriedumu lietā *Perincek pret Šveici* (pieteikuma Nr. 27510/08), 255.–257. paragrāfs.

¹⁸⁵ Turpat, 258.–268. paragrāfs.

¹⁸⁶ Turpat, 240. paragrāfs; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2018. gada 28. augusta spriedums lietā *Savva Terentyev pret Krieviju* (pieteikuma Nr. 10692/09), 69. paragrāfs.

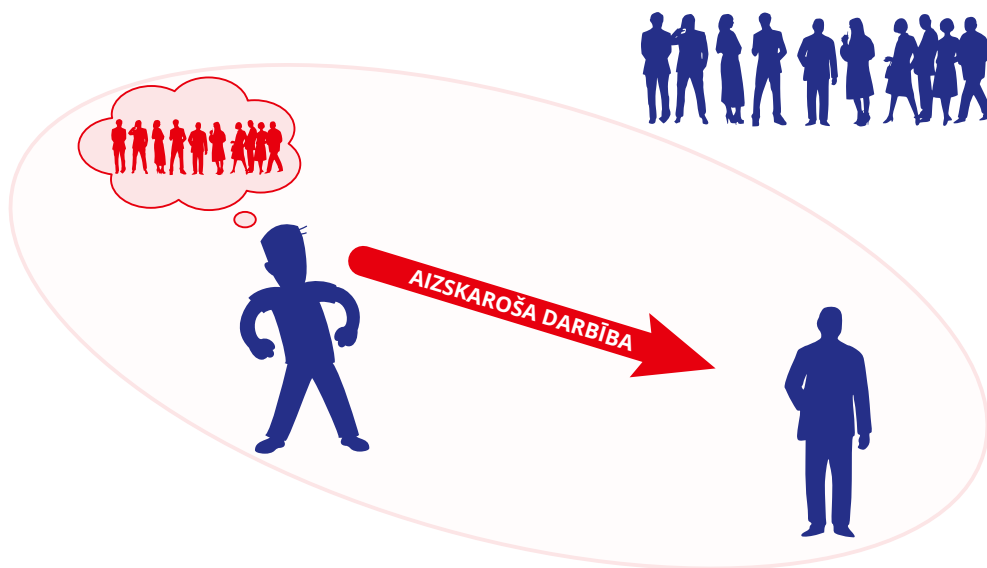
¹⁸⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2012. gada 9. februāra spriedums lietā *Vejdeland un citi pret Zviedriju* (pieteikuma Nr. 1813/07), 55. paragrāfs; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2021. gada 16. februāra spriedums lietā *Beizaras un Levickas pret Lietuvu* (pieteikuma Nr. 41288/15), 125. paragrāfs.

¹⁸⁸ Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Vispārējā politikas rekomendācija Nr. 15, 18. lpp., 16. paragrāfs.

NAIDA NOZIEGUMU SOCIOLOĢISKIE UN PSIHOLOĢISKIE ASPEKTI

3.1. NAIDS UN NAIDA NOZIEGUMI

Naida kā nozieguma definēšana ir salīdzinoši jauna un arī pretrunīgi uztverta parādība starptautiskajā arēnā.¹ Patlaban EDSO naida nozieguma definīcija, kas ir starptautiskas vienošanās rezultāts, ietver divus kritērijus: (1) tas ir nodarījums saskaņā ar valsts Krimināllikumu un (2) to motivē aizspriedums. Aizsprieduma (angliski – *bias*) izvēle definīcijā nav nejauša, bet ļauj novirzīt uzmanību no naida kā individuālas un spontānas emocijas uz aizspriedumu, kas ir plašāka sociāla parādība (skat 1. attēlu).²

1. attēls. Naida noziegumu starptautiskā izpratne

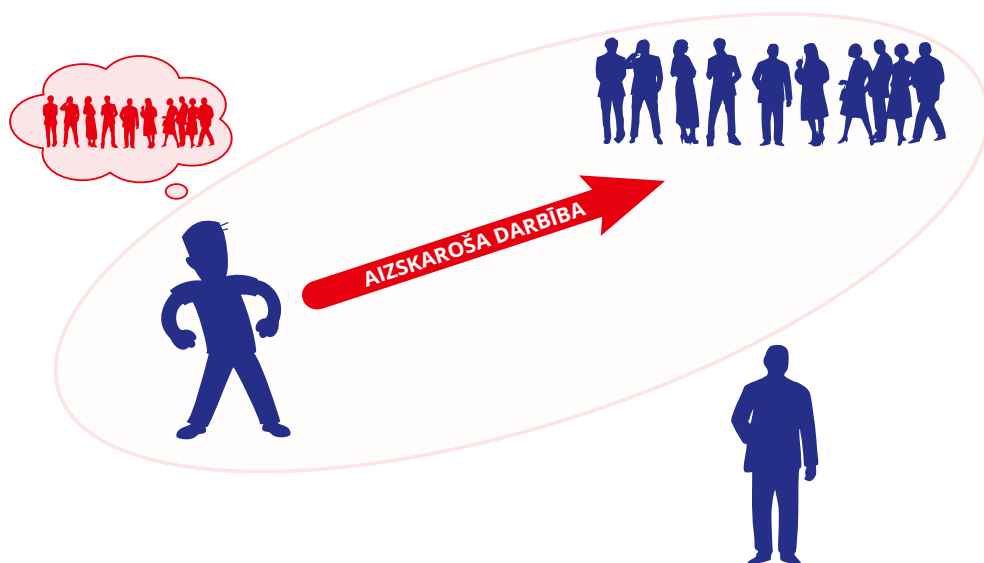
¹ Brudholm T. 2016. Conceptualizing hatred globally: is hate crime a human rights violation? In: *The Globalization of Hate. Internationalizing Hate Crime?* Jennifer Schweppe, Mark Austin Walters (eds), Oxford University Press; ODIHR/OSCE (Organization for Security and Co-operation in Europe) 2013. gada ziņojums norāda uz sistemātisku pieeju naida noziegumam, sākot ar 2003. gadu.

² Garland J., Funnell C. 2016. Defining hate crime internationally: issues and conundrums. In: *The Globalization of Hate. Internationalizing Hate Crime?* Jennifer Schweppe, Mark Austin Walters (eds), Oxford University Press.

Savas sociālās dabas dēļ naida nozieguma jēdziens nav attiecināms uz privātu indivīdu uzvedību vai atsevišķu indivīdu savstarpējām attiecībām, tāpēc to nevarētu tieši traktēt kā cilvēktiesību pārkāpumu.³ Saikne ar cilvēktiesībām ir pastarpināta, tiek uzskatīts, ka naida noziegumi negatīvi ietekmē cilvēka cieņu, kuru savukārt aizsargā cilvēktiesības.

3.1.1. Naida noziegumu aptvere

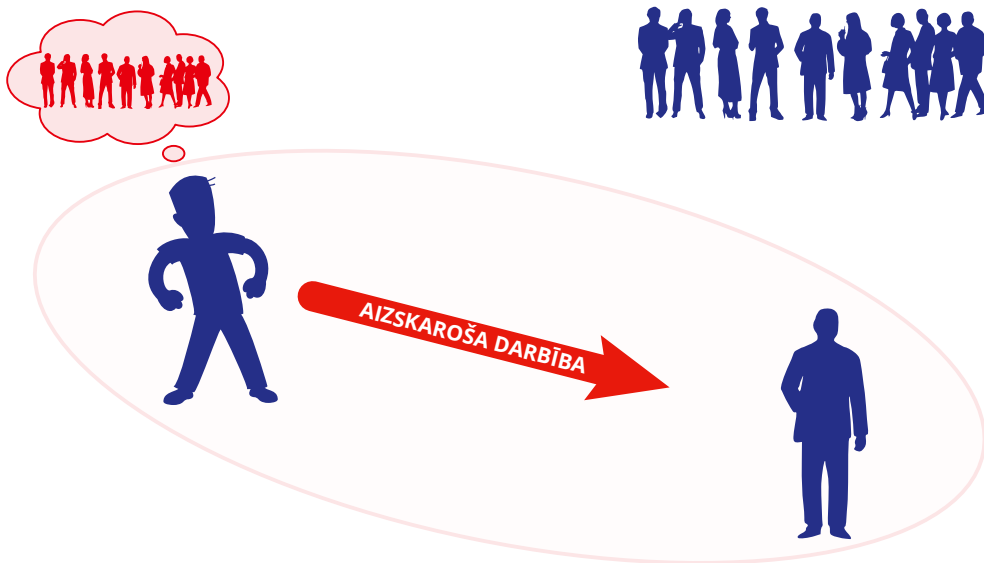
Otra problēma, kas novērojama arī Latvijā, ir saistīta ar naida nozieguma definīciju: nepieciešama naida izpausmes kombinācija ar Krimināllikumā aizliegtu nodarījumu. Krimināllikumā aizliegtu gadījumu identificēt ir pierasta prakse, bet tās kombinēšana ar naida noziegumu prasa papildu zināšanas un iemaņas. Arī Tiesībsarga biroja 2016. gadā veiktais pētījums norāda uz pretrunīgu naida nozieguma interpretāciju Latvijā. Kā analizēts turpmāk, naida noziegums visbiežāk tiek skatīts sašaurināti – sagaidot, ka tikai gadījumā, ja aizliegta darbība skar visu grupu, šī darbība uzskatāma par naida noziegumu (skat. 2. attēlu).

2. attēls. Naida nozieguma interpretācijas problēma Latvijā: naida noziegumu traktēšana tikai attiecībā uz grupu vai pazīmi

Savukārt gadījumā, ja naida pret kādu pazīmi vai grupu motivēta darbība vēršas tikai pret indivīdu, nevis visu grupu, naida nozieguma pazīmes netiek saskatītas (skat. 3. attēlu).

³ Brudholm T. Conceptualizing hatred globally: is hate crime a human rights violation? In: *The Globalization of Hate. Internationalizing Hate Crime?* Jennifer Scheppe, Mark Austin Walters (eds), Oxford University Press, 2016.

3. attēls. Naida nozieguma interpretācijas problēma Latvijā: naida noziegumu neidentificēšana

Tā arī Latvijas Cilvēktiesību centra veiktais pētījums norāda uz augstāku ar naida noziegumu iespējami saistītu incidentu skaitu Latvijā, salīdzinot ar ODIHR statistiku par visiem reģistrētajiem naida noziegumiem, neskatoties uz to, ka Kamenskas un Treja pētījumā statistika sniegta tikai par 78. panta ietvaros izmeklētajiem nodarījumiem (skat. 1. un 2. tabulu).⁴ Pētījums apstiprina arī ODIHR mājaslapā publicēto piezīmi, ka ar naida noziegumiem Latvijā galvenokārt tiek saprasta naida runa. Te salīdzinoši viegli ir bijis iespējams identificēt, ka nodarījums skar grupu vai pazīmi, pret kuru vērsta naida runa. Abu veidu dati norāda, ka lielākā daļa ziņoto nodarījumu nenonāk līdz kriminālprocesam, un tas liecina, ka problēmas skar ne tikai identifikāciju, bet arī pierādījumu vākšanas procesu un Krimināllikuma interpretāciju.

Abos sašaurināto interpretāciju gadījumos (skat. 2. un 3. attēlu) tiek ignorēta naida noziegumu pamatbūtība – tos, no vienas puses, izraisa kādas sabiedrības daļas naidīga attieksme pret kādu sabiedrībā pastāvošu grupu vai pazīmi un, no otras puses, nodarījums demonstrē šo sabiedrībā pastāvošo attieksmi un naidu pret šo grupu. Atšķirībā no citiem noziegumiem, gan motīvs, gan pati darbība ir sociāla un ilgstoša, līdz ar to nodarījums ne tikai tiek izdarīts pret personu, pret kuru vērsts noziegums konkrētajā laika sprīdī, bet arī uztur ilgtermiņā nesaticību sabiedrībā un ietekmē upuri ne vien ar pašu noziedzīgo darbību, bet arī ar draudiem, ka līdzīgas darbības var atkārtoties. Latvijā līdzīga problēma savulaik pastāvēja ar vardarbības ģimenē interpretāciju: Krimināllikumā tā joprojām tiek skatīta kā citiem nodarījumiem līdzīgs noziedzīgs nodarījums, taču gan izpratne par vardarbību ģimenē, gan arī kriminālprocesuālais regulējums ir mainījies, saredzot atšķirību, piemēram, starp vardarbību uz ielas starp svešiniekiem un vardarbību ģimenē starp ģimenes locekļiem. Tāpat kā naida noziegumi vardarbība ģimenē ir sistemātiska un ietekmē personu, pret kuru tā

⁴ Kamenska A., Trejs E. 2017. *Naida noziegumi: prakse un problēmas*. Rīga: Latvijas Cilvēktiesību centrs. Pieejams <https://cilvektiesibas.org.lv/lv/publications/petijums-naida-noziegumi-prakse-un-problemas-445/>

vērsta ne tikai vardarbības epizožu laikā, bet arī ilgtermiņā. Kā rāda pētījumi, bērnībā gūta vardarbības pieredze ietekmē personas dzīvi ilgtermiņā, radot ne tikai emocionālu diskomfortu, bet arī veselības un attiecību veidošanas problēmas.⁵

1. tabula. Naida noziegumu statistika Latvijā (2010–2016)

Gads	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Policijā reģistrētie naida noziegumi	7	12	18	22	13	11	11
Ierosināts kriminālprocess	4	1	2	0	7	1	7
Notiesājošs spriedums	5	2	2	-	9	5	0

Avots: ODIHR Latvijas profils, statistika ODIHR mājaslapā par naida noziegumiem Latvijā nav pieejama kopš 2016. gada.

2. tabula. Kriminālprocesu statistika par naida noziegumiem pēc Krimināllikuma 78. panta (2011–2016)

Gads	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ziņoto gadījumu skaits kopā	26	34	34	36	27	24	-
Uzsākto kriminālprocesu skaits kopā	6	12	18	22	13	11	6
Pieņemto lēmumu par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu skaits	20	22	16	14	14	13	-
Naida runa							
Internets	6	10	14	20	11	9	6
Drukātajos medijos, TV, video, publiski izteicieni	-	1	4	1	1	-	-
Naida noziegumi							
Grafiti	-	1	-	-	1	2	-
Īpašuma bojāšana	-	-	-	1	-	-	-
Vardarbība	-	-	1	-	-	-	-

Avots: Kamenska A., Trejs E. 2017. *Naida noziegumi: prakse un problēmas*. Rīga: Latvijas Cilvēktiesību centrs.

Latvijas Krimināllikumā ar naida noziegumu saistīti šādi panti, iezīmējot arī naida noziegumu aptveres definīciju un aizliegtas naida izpausmes.

- Aicinājums uz genocīdu (71. pants).
- Nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšana (78. pants), kas ir Drošības policijas kompetencē.
- Diskriminācijas aizlieguma pārkāpšana (149.¹ pants).
- Sociālā naida un nesaticības izraisīšana (150. pants).
- Noziedzīgs nodarījums izdarīts rasistisku, nacionālu, etnisku vai reliģisku motīvu vai sociālā naida dēļ (48. panta pirmās daļas 14. punkts).

⁵ SPKC. 2011. *Pētījums par Latvijas jauniešu bērnībā gūto nelabvēlīgo pieredzi*. Rīga. Pieejams <https://www.spkc.gov.lv/lv/media/4366/download>

Starptautiski salīdzinot, aizliegto motīvu sarakstā nav atrodami aizspriedumi pret seksuālo orientāciju, kas kalpojuši arī par pamatu Latvijas kritikai, kura izteikta ECRI ziņojumos, piemēram, 2019. gadā. 2021. gada maijā Saeima A. Judina priekšlikumu par seksuālās orientācijas kā motīva iekļaušanu Krimināllikumā noraidīja,⁶ taču 9. jūnija sēdē 2. lasījumā nobalsoja "par", paredzot kā atbildību pastiprinošu apstākli Krimināllikumā noteikt nozieguma izdarīšanu aiz nauda pret kādu sociālo grupu, pašu grupu nedefinējot. Raugoties no sociālās perspektīvas, šāds risinājums mazinās likuma lietošanas efektivitāti, pārliedzot atbildību no likumdevēja uz tiesībsargājošo institūciju pleciem, kurām šis sociālās grupas būs praktiski jādefinē.

Līdzšinējās vadlīnijas tiesībsargājošām institūcijām ("Vadlīnijas "nauda noziegumu" identifikācijai un izmeklēšanai", 2017) atzīst, ka trūkst kritēriju, lai norobežotu naudu no citām negatīvām izjūtām (*neapmierinātības, nomāktības, izmisuma, sarūgtinājuma, bailēm, šausmām, vilšanās, skumjām, aizvainojuma, dūsmām, nikuma, nicinājuma, sašutuma, nepatikas, riebuma, pretīguma, skaudības vai pat greizsirdības*). No vadlīniju dokumenta tiek sagaidīts, ka naids varētu kalpot kā nodarījuma motīvs, nevis pēc būtības izpausties kā noziedzīga darbība, lai arī naids nav Krimināllikumā definēts kā noziedzīga nodarījuma sastāva pazīme.

Jau pašās vadlīnijās, citējot starptautisko praksi un to piemērojot Latvijas situācijai, redzama neatbilstība nauda nozieguma interpretācijai vietējā un starptautiskā līmenī. Kā jau minēts, no vienas puses, nauda noziegums vadlīnijās skatīts kā individuāla noziedzīga darbība, kuru izraisa indivīda iekšēja un individuāla motivācija un kurai var piedēvēt dažādas izjūtu nokrāsas. Šī interpretācija balstās noziedzīgās epizodes individualizēšanā, abstrahējoties no sociālās situācijas vai konteksta, kurā tas izdarīts. Piemēram, vadlīnijas uzsver gana formālu Krimināllikuma 78. panta interpretāciju, sagaidot, ka noziegums tiks pabeigts ar deklaratīvu pantā paredzēto darbību (skat. 1. logu).

1. logs. Nauda noziegumu interpretācija "Vadlīnijās "nauda noziegumu" identifikācijai un izmeklēšanai" (2017, Latvija)

Vadlīnijas naudu skata kā nozieguma sastāvu, kurš tieši konstatējams nozieguma izdarīšanas laikā un vietā, šādi **sašaurinot naudu no motīva uz ārēju izpausmi:**

Ja vainīgais analogiskos apstākļos notikuma vietā atstāj publisku uzsaukumu – "sist musulmanus"–, tad šādu rīcību var uzskatīt par reliģiska nauda provocēšanu, un nodarījums kvalificējams pēc Krimināllikuma 78. panta. (10. lpp.)

Šāda interpretācija ir iespējama, jo **noziedzīgs nodarījums tiek interpretēts izolēti, kā potenciālā nodarījuma veicēja iekšējo emociju izpausme vai motīvs:**

[..] nauda izraisīšana var būt izdarīti(a) rasistisku, nacionālu, etnisku vai reliģisku motīvu dēļ, bet tie nav nauda provocēšanas noziegumi. Piemēram, cilvēkam tiek nodarīti tīši vidēja smaguma miesas bojājumi, jo viņš ir musulmanis. Taču vainīgais neprovocē reliģisku naudu, bet motīvs noziedzīgai darbībai ir bijis cietušā reliģiskā piederība. Tādā gadījumā noziedzīgs nodarījums kvalificējams pēc Krimināllikuma 126. panta, bet reliģiskais motīvs – saskaņā ar Krimināllikuma 48. panta 1. daļas 14. punktu – vainīgajam tiks inkriminēts kā atbildību pastiprinošs apstāklis. (10. lpp.)

⁶ Latvijas Republikas 13. Saeimas pavasara sesijas divdesmit sestā (attālinātā ārkārtas) sēde 2021. gada 27. maijā. Pieejams <https://www.saeima.lv/lv/transcripts/view/2259>.

Tā gan nav unikāla Latvijas situācija, naida noziegumu definēšana ir problemātiska arī citviet (skat. 2. logu).

2. logs. Starptautiski izmantotās pieejas naida noziegumiem

1. **Jebkurš noziegums var potenciāli būt naida noziegums**, taču noziegumi, kas dažādās valstīs var kļūt par naida noziegumiem, ir atšķirīgi definēti. Latvijā kā naida/diskriminācijas pazīme nav minēts dzimums un seksuālā orientācija.
2. **Iekšējs motīvs – aizspriedumi/najds vai diskriminācija**. Uzsvars uz diskrimināciju un cilvēktiesībām padara nozieguma identificēšanu vieglāku, jo pierādīt, ka upuris ir izvēlēts savas identitātes dēļ, ir vienkāršāk nekā noteikt, ka motīvs ir bijis naidis. Te problemātika saistīta ar noziedzīgās darbības un naida attiecībām. Naidis kā sociāli nozīmīgs elements maina nozieguma situāciju, piešķirot tai pilsonisku un politisku nozīmi un liekot noziegumam no izolēta notikuma starp personām kļūt par naida komunikācijas līdzekli. Lielbritānija izmanto **uz upuri centrētu pieeju** – ja upuris vai kāds cits uzskata, ka noziedzīgu nodarījumu motivējis naidis vai aizspriedumi pret vienu no piecām aizsargājamām pazīmēm, policijai ir jāreģistrē un jāizmeklē nodarījums kā naida noziegums.⁷
3. **Vērstība uz naidu kā motivatoru prasa pierādījumus par kauzalitāti** – naida izpausmi pirms, pēc nozieguma vai nozieguma izdarīšanas brīdī. Naidis var kļūt arī par daļēju motivatoru.⁸
4. Naida noziegumi būs **vērsti uz noteiktām pazīmēm, piemēram, uz rasi vai etnisko izcelsmi**.

Avots: Brudholm T. 2016. Conceptualizing hatred globally: is hate crime a human rights violation? In: Jennifer Schweppe, Mark Austin Walters (eds), *The Globalization of Hate. Internationalizing Hate Crime?* Oxford University Press.

Redzams, ka starptautiskā pieredze motivāciju un nodarījumu ietekmi traktē plašāk, saskatot saikni starp individuālu darbību un to sociālo dabu – vēšanos pret noteiktām pazīmēm. Taču, kā norāda pētnieki, saikne starp noziegumu pret indivīdu vai identitāti un naida noziegumu nav viennozīmīga. Ja naida noziegums izdarīts upura specifiskas pazīmes dēļ, tad faktiski atklāts, ka bieži nozieguma izdarītājs ir pazinis upuri, vismaz zinājis par upura piederību pie kādas grupas.⁹ Tiek norādīts, ka naida noziegumi nereti ir daļa no ilgstošāka viktimizācijas procesa. Proti, noziegumu veido nevis viens atsevišķs gadījums, bet virkne aizskarošu darbību, kas tiek veiktas regulāri. Nozīmīgā daļā gadījumu naida noziegumu veicēji ir upurim pazīstami vai zināmi. Papildus, kā jau minēts, atšķirībā no nozieguma kā izolēta incidenta izpratnes, naida noziegums ilgtermiņā atstāj sekas uz upura pašapziņu.

⁷ Macpherson Sir W. 1999. *The Stephen Lawrence Inquiry: Report of an Inquiry by Sir William Macpherson of Cluny*. London: Stationery Office.

⁸ Garland J., Funnell C. 2016. Defining hate crime internationally: issues and conundrums.

⁹ Ibid.

Arī viens no intervētajiem ekspertiem norāda, ka Latvijas gadījumā policijas darbiniekiem trūkst izpratnes par naida nozieguma sekām un to, ka tās skar visu sabiedrību, ne tikai incidentā iesaistītās personas:

Ja cilvēks cieš no parastas vardarbības, tad psiholoģiski tam tikt pāri ir kādi divi gadi.

Naida noziegumi ir pieci un vairāk [gadi] un arī tikai, ja tu strādā ar šo jautājumu.

Šī iemesla dēļ iesaka raudzīties **uz naida noziegumiem kā dinamisku sociālu procesu, kurā iekļautas arī kopienas un sabiedrības vērtības un struktūra**. Nozieguma izdarītāji šajos gadījumos nāk no “spēcīgākas” sociālas grupas un ar noziegumu parāda otras grupas zemāku stāvokli. Gārlends un Funnels¹⁰ norāda, ka nozieguma izdarītājus upurus var izvēlēties tāpēc, ka tie šķiet biedējoši vai vienkārši vāji. Nereti nodarījums netiek klasificēts Krimināllikumā kā noziedzīgs, taču tam ir būtiska papildu ietekme uz upuri, viņa ģimeni un plašāku sabiedrību. Sadursme starp atšķirīgām vietējām Latvijas un starptautiski atzītām vērtībām spilgti atklājas, piemēram, Saeimas 2021. gada 27. maija debatēs par seksuālās orientācijas iekļaušanu starp sociāla naida pazīmēm Krimināllikumā, saduroties argumentiem par katra cilvēka cieņas nodrošināšanu un privileģēto sociālo grupu aizsardzības nepieciešamību. Līdz ar to naida noziegumu interpretāciju Latvijā papildus apgrūtina politiskais konteksts un augsta tolerance pret naida runas elementu izmantošanu politikā.

3.1.2. Naida noziegums kā izpausme

Otra Latvijas īpatnība ir **noziedzīga nodarījuma “materialitātes” izpratne**, kas ir vēl viena vietēja nozieguma interpretācijas īpatnība. Tā, piemēram, naida noziegums draudu veidā, vērsties pret kādu sabiedrībā sastopamu pazīmi, tiek pamatots nevis kā likuma pārkāpums pats par sevi, bet gan kā solis uz citu, šoreiz jau materiāli jeb fiziski konstatējamu noziegumu:

Naida ierosinātajam ir jāapzinās, ka kāds, kas sadzirdējis šādus draudīgus aicinājumus, var tos īstenot. Šādi pamudinājumi var radīt satraukumu konkrētas sociālās grupas pārstāvjiem. Rezultātā var rasties nesaticība, naids un spriedze starp sabiedrību un attiecīgo sociālo grupu.¹¹

Šāda materiāla nozieguma sastāva izpratne ir raksturīga postsociālisma valstīm, un tā lēnām mainās, piemēram, apkarojot vardarbības ģimenē gadījumus un izprotot psiholoģiskās un emocionālās vardarbības ietekmi uz personu. Iepriekš citētajā fragmentā ir vērojama arī loģiska pretruna – naida runas kaitējumu pierāda nevis ar pašu naida runas esamības faktu, bet ar tālākas “nesaticības” vai “naida” izraisīšanu, līdz ar to radot tautoloģisku pierādījumu ķēdi. Kaitējums vai interešu apdraudējums, kas tiek nodarīts ne tikai cietušajam, bet citām personām, kuras tiek identificētas vai identificējas ar naida runā izmantoto pazīmi, savukārt netiek skatīts kā noziedzīgā nodarījuma apstākļi, un frāze “radīt satraukumu” jau sākotnēji mazina šī kaitējuma novērtējumu. Līdzīgi kā kaitējums, arī interešu apdraudējums naida noziegumu kontekstā var nebūt materiāls, bet tik un tā apdraudēt ar naida runu aizskarto

¹⁰ Garland J., Funnell C. 2016. Defining hate crime internationally: issues and conundrums.

¹¹ Valsts policija. 2017. *Vadlīnijas naida noziegumu identifikācijai un izmeklēšanai*. Pieejams <https://www.vp.gov.lv/lv/vadlinijas-naida-noziegumu-identifikacijai-un-oversanai>

personu dzīves kvalitāti un iespējas. Vadlīnijās tiek citēts Baumanis,¹² kurš norāda, ka pats naida izraisīšanas fakts ir noziedzīga nodarījuma mērķa realizēšanās, iedragājot cieētību un integritāti sabiedrībā, parādot, ka Latvijā tiek izmantota arī plašāk kontekstualizēta naida nozieguma interpretācija.

3.1.2.1. Naida nodarījumu veidi

Analizējot naida noziegumu faktiskās izpausmes, iespējams izšķirt izplatītākos naida noziegumu veidus, kas var palīdzēt naida noziegumu identifikācijā:

- 1) incidenti, kas notiek lokāla ilgstošāka konflikta laikā (piemēram, starp kaimiņiem) un kas laika gaitā ir saasinājušies;
- 2) incidenti, kas ir daļa no mērķtiecīgas ļaunprātīgas kampaņas, kura vērsta pret konkrētām personām; vai
- 3) gadījumi, kuri notiek publiskā telpā un kurus izdara personas, kas pašas jūtas kā cietušie, piemēram, sabiedriskajā transportā vai uz ielas vērošoties pret personu, kura viņus šķietami apdraud vai aizvaino (skat. 4. attēlu).¹³

Redzams, ka vislielākie aizspriedumi ir vienas kopienas vai apkaimes līmeņa noziedzīgos nodarījumos, taču aizspriedumi var izpausties pret nepazīstamiem cilvēkiem vai tikt izmantoti pazīstamu cilvēku aizskaršanai ilgākos konfliktos.

Kaimiņu konflikti	Mērķtiecīgs uzbrukums	Vienreizēji incidenti
 <p>Daļa no plašāka konflikta, kas eskalējas. Piemēram, lietojot rasistisku, homofobisku, transfobisku, antirelīģisku vai cilvēka fiziskās spējas aizskarošu valodu</p> <p>Kur? Sociālās mājas, vietas, kur lietotas apreibinošas vielas</p> <p>Kurš? Kaimiņi, pazīstami cilvēki, parasti iesaistītas vairākas personas</p> <p>Aizspriedumu nozīme: vidēja-zema</p>	 <p>Neatlaidīgi un nepārtraukti uzbrukumi, kas notiek ilgākā laika posmā</p> <p>Kur? Vietējā apkaime, sociālā māja</p> <p>Kurš? Kaimiņi, pazīstami cilvēki, kopienas locekļi</p> <p>Aizspriedumu nozīme: vidēji augsta-augsta</p>	 <p>Vienreizēji uzbrukumi</p> <p>Kur? Sabiedriskās vietās: transportā, bārā, var veicināt apreibinošu vielu lietošana</p> <p>Kurš? Iepriekš nav pazīstami (svešinieki); bieži konfliktu izraisa komerciālas attiecības, piemēram, pircējs/pārdevējs</p> <p>Aizspriedumu nozīme: vidēji-zema, vidēja</p>

4. attēls. Naida noziegumu veidi, tipiskas situācijas un saikne ar aizspriedumiem sabiedrībā

Avots: Walters M. A., Brown R., Wiedlitzka S. 2016. *Causes and motivations of hate crime. Equality and Human Rights Commission. Research report 102.*

¹² Baumanis J. Naida interpretācija krimināltiesībās jeb kvantu kriminoloģija. *Administratīvā un Kriminālā Justīcija* Nr. 4, 2016, 12.–17. lpp.

¹³ Walters M. A., Brown R., Wiedlitzka S. 2016. *Causes and motivations of hate crime. Equality and Human Rights Commission. Research report 102.*

3.1.2.2. Naida runa un valoda

Tiesībsarga biroja pārstāvis intervijā atzina, ka birojs savos atzinumos pamatojas uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksi un kritērijiem, taču naida runas atpazīšana ir strīdīga, jo to ietekmē katras iesaistītās personas subjektīvā izpratne par nodarījumu. Tiesībsarga birojs izmanto šādus kritērijus, lai izvērtētu, vai noticis naida noziegums naida runas gadījumā, atzīstot, ka naida nozieguma izpratne ir plašāka par Krimināllikumā traktēto nodarījumu:

- 1) izteikumu saturs, ievērojot, kā šos izteikumus uztvertu neitrāls lasītājs;
- 2) teksta vērtējums kopumā;
- 3) konteksts, kādā izteikumi pausti;
- 4) izteikumu publiskuma pakāpe;
- 5) aizskārums pakāpe;
- 6) izteikumu autora mērķis;
- 7) izteikumu ietekme uz dažādu sabiedrības grupu mierīgu līdzāspastāvēšanu.

Raugoties uz plašāku noziedzīgu darbību klāstu, identifikācija kļūst vēl sarežģītāka. Kā jau minēts, Latvijā visbiežāk kā naida noziegums tiek atpazīta naida runa. Zinātnieki norāda, ka ar naida runu un naida noziegumiem parasti apzīmē atšķirīgas lietas.¹⁴ Naida runa ir saistīta ar izpausmi, bet noziegumu gadījumā naidis tiek skatīts kā motivācija. Tiek uzsvērts, ka **naida runas pamatā ir sociāla spriedze**, ko ar naida runas palīdzību **reproducē un pastiprina**. Naida runa cilvēkus vienlaikus vieno un nošķir, radot “mēs” un “viņi” pretnostatījumu. Lai kā arī definēta, naida runa nošķirama no abstraktu ideju vai ideoloģiju paušanas, jo ar to **naidis vērstas pret cilvēkiem vai to grupām**.¹⁵

Pētot naida runu ASV, atklājās, ka tās gadījumā runātājs kļūst atbildīgs par saviem izteicieniem apstākļos, kuros valodai ir piešķirta lielāka nozīme nekā runātājam. Šajā perspektīvā vārdi ne tikai pauž individuālas subjektīvas sajūtas un domas, bet arī spēj izraisīt dažādas neparedzamas sekas un darbības. Nievājošs izteikums (angliski – *slur*) par tādu tiek atzīts tikai tad, ja runātājs to izmanto noteiktos runas aktos, proti, izteikumi tiek atzīti par niewājošiem konkrētajā sociālajā kontekstā.¹⁶ D. Dzenovska, pētot Latvijas naida runas kontekstu, norāda, ka šāds dalījums starp runas aktiem, kas ir aizskaroši, un tādiem, kas pauž noteiktu viedokli, ir atbilstošs arī Latvijas gadījumā, īpaši juridiskos kontekstos, tomēr Latvijā diskutējās par toleranci būtiska nozīme ir arī kulturāli vēsturiskai situācijai un latviešu valodas kā apdraudētas valodas faktoram. Dzenovska norāda uz valodas un kultūras lietotāju pašnoteikšanās vēlmi, izvēloties izteicienus (piemēram, etnisko grupu vēsturiskie apzīmējumi latviski), uz rases vēstures “neesamību” (Latvijā nav rasisma, jo Latvija nav iesaistīta citu valstu kolonizācijā, tāpēc nenes par to atbildību), kas ietekmē toleranci un attieksmi pret dažādām sabiedrības grupām, radot neatbilstību starp vietējo un starptautisko kontekstu.¹⁷

Kā atzīmē Dzenovska, Latvijas kontekstā pastāv arī atšķirības starp izteicieniem, kas kurina naidu, un tādu vārdu izmantošanu, kuri var radīt ievainojumu. Ievainojums ir saistīts

¹⁴ Brudholm T. 2016. Conceptualizing hatred globally: is hate crime a human rights violation?

¹⁵ Gagliardone I., Gal D., Alves T. et al. 2015. *Countering Online Hate Speech*. UNESCO.

¹⁶ Dzenovska D. 2018. *School of Europeaness: Tolerance and Other Lessons in Political Liberalism in Latvia*. Cornell University Press.

¹⁷ Ibid.

ar personas integritātes pārkāpumu, izmantojot noteiktus vārdus, kamēr naida kurināšanu attiecinā uz runas aktiem, kas varētu radīt nesaskaņas un konfliktu starp grupām.¹⁸

Vēl viena Latvijas īpatnība ir **augsta tolerance pret vardarbību, tai skaitā arī pret naida izpausmēm**. Šī īpatnība liek skatīt naida noziegumus kā "mākslīgu" un nesvarīgu jautājumu vai pat pieņemt to kā normu. Viens no raksturīgiem piemēriem ir raksts *nra.lv* portālā¹⁹ par Marijas Golubevas iecelšanu iekšlietu ministres amatā, kas balansē uz dzimumu aizspriedumu un viedokļa izklāsta robežas, taču tā komentāros atrodami klaji naidīgi izteikumi, kas netieši vērsti gan pret ministri, gan homoseksuālām personām kopumā. 5. attēlā sniegtais piemērs atbilst Valtera u. c. (2016)²⁰ trešajam klasifikācijas tipam – izteikuma autors sevi pozicionē kā cietušo, un šī uztvere balstās aizspriedumā pret homoseksuālām personām.

J

Juris

Saliekot homoseksuālistus ministru amatos un Satversmes tiesā, mēs atdodam varu agresīvajam mazākumam, kurš nemīlīgi pieprasa papildus tiesības, papildus uzmanību savam „sevišķumam”. Drīz normālajai sabiedrības daļai būs jākaunas par faktu, ka viņi neietilpst un nevēlas atbalstīt homiķus un to „draugus”! Pretīgi!

8. jūnijs, 9:21 Atbildēt

5. attēls. Ekrānšāviņš no komentāriem rakstam “Iekšlietu ministrei Golubevai ovācijas nesūta” (I. Vīksna, 08.06.2021.). Pieejams <https://neatkariga.nra.lv/izpete/349231-iekšlietu-ministrei-golubevai-ovācijas-nesuta/komentari>

Citos kultūras kontekstos šādai runai būtu zems tolerances sliekšnis, kamēr Latvijā tā var tikt uzskatīta pat par normu. Jāatceras, ka starpkultūru komunikācijas konteksts ir nozīmīgs, izvērtējot naida noziegumus, līdz ar to aizskāruma pakāpes identificēšanai un starptautiska regulējuma piemērošanai Latvijā jābūt kultūrsensitīvai.

3.2. NAIDA NOZIEGUMIEM PAKĻAUTĀS PAZĪMES UN GRUPAS

Vērtējot situāciju Latvijā attiecībā uz iecietības politikas īstenošanu, būtiski ņemt vērā kultūras un vēsturiskās īpatnības, kas ietekmē sabiedriskās un politikās dzīves izpratnes. Iecietības veicināšanas iniciatīvas, kas balstītas uz dažādiem starptautiskiem līgumiem un cilvēktiesību konvencijām, bieži vien tiek uztvertas ar skepsi, neizpratni vai aizvainojumu, uzskatot tās par politiskiem un juridiskiem rīkojumiem, kas neņem vērā sabiedrisko un politisko dzīvi Latvijā, īpaši attiecībā uz padomju perioda ietekmi un vēsturisko pakļautību.

¹⁸ Dzenovska D. 2011. Public Reason and the Limits of Liberal Anti-Racism in Latvia. *Ethnos*, 75 (4), 496–525.

¹⁹ Skatīt <https://neatkariga.nra.lv/izpete/349231-iekšlietu-ministrei-golubevai-ovācijas-nesuta>

²⁰ Walters M. A., Brown R., Wiedlitzka S. 2016. *Causes and motivations of hate crime*.

Dzenovska skaidro, ka padomju pagātne kolektīvi tiek piedzīvota kā ievainojums, un šī "vēsturiskā ievainojuma" sajūta arī ietekmē sabiedrisko un politisko dzīvi, tostarp diskusijas par toleranci. Naratīvi par vēsturisko ievainojumu ir atrodami, piemēram, diskusijās par noteiktu dažādām grupām aizvainojošu vārdu izmantošanu vai sabiedrības attieksmes maiņas nepieciešamību. Vēsturiskais ievainojums ir ne tikai taktisks arguments diskusijās par toleranci Latvijā, bet arī ir dziļi saistīts ar latviešu identitāti, tāpēc izglītošana par naida noziegumu atpazīšanu un prevenci ir saistīta ar sabiedrībā jūtīgiem jautājumiem. Diskusijas par iecietību ir netikai individuāla, bet arī sabiedrības sastapšanās ar citādību, kurā jāaizstāv sabiedrības raksturs un būtība.²¹

Savukārt tolerances aktīvistu un organizāciju skatījumā nespēja distancēties, uzsvars uz vēsturisko specifiku Latvijas sabiedriskajā un politiskajā dzīvē, kā arī atsaukšanās uz vēsturisko ievainojumu ir saistīta ar nacionālismu, kas kavē tolerances veicināšanas iniciatīvas un tādējādi arī pilnvērtīgu politisko un kultūras dalību Eiropā.²²

Dzenovska norāda arī uz citiem specifiskiem argumentiem diskusijās par neiecietību Latvijā, piedāvājot tiem skaidrojumus.

- **Viduvējība** – neiecietība Latvijā nav lielāka kā citur. Šāda pozīcija biežāk tiek ieņemta situācijās, kad tiek aicināts pārdomāt par pagātnes un šī brīža negatīvajām situācijām, un veidojas attiecībā pret noteikta veida morāli, kas strukturē politisko dzīvi.
- **Naivums** – divas argumenta trajektorijas: 1) Latvijai bija apturēta attīstība, īpaši padomju periodā, tādēļ nepieciešams laiks, lai pielāgotos "Rietumu standartiem"; 2) bērnišķīga nevainība, tradīcija, kas attaisno noteiktas rīcības un vārdu izmantošanu. Šādi argumenti jāaplūko, ņemot vērā vēsturiskās pozīcijas un attieksmes pret liberālajiem diskursiem.²³

Kā atzīmē zinātnieki, ES valstīs izmanto dažādas pazīmes un klasifikācijas naida noziegumu tipoloģijai un tās nosaka kultūras konteksts un sabiedrības sociālā struktūra. Turpmāk uzskaitītas Latvijas kultūras kontekstam tipiskās pazīmes, kuras atrodamas literatūras avotos un minētas intervijās ar speciālistiem.²⁴ Nesens pētījums norāda, ka musulmaņi un romi ir Latvijas iedzīvotājiem visbiežāk noraidītās grupas dažādos mijiedarbības kontekstos. Savukārt tādas etniskas grupas kā ķīnieši, indieši galvenokārt biežāk noraidīti privātos kontekstos (attiecīgi 39,6% un 36,5% nevēlētos, lai šīs etniskās grupas pārstāvis kļūtu par bērna laulāto).²⁵

Sociālā konteksta pārzināšana ir būtisks priekšnoteikums naida nozieguma atpazīšanai. Tas, ka kādas grupas vai cilvēka pazīmes lielākā daļā sabiedrības tiek noraidītas, neattaisno naidīgu un neiecietīgu izturēšanos pret personām, kas tiek identificētas ar šīm pazīmēm. Turklāt naida noziegumi var tik vērsti pret personām, kuras pašas neidentificējas ar grupu, ar kuru to saista uzbrucējs.

Diskriminācijas aizliegumā ir iekļautas sešas pamatpazīmes – personas dzimums, rase vai etniskā piederība, vecums, invaliditāte, reliģiskā piederība un seksuālā orientācija. Kā atzīst LCC pārstāve, naida noziegumi ir galēja neiecietības izpausme, tāpēc arī valstis pamazām konkrētās pazīmes pievieno Krimināllikumā. Latvijā, neskatoties uz ECRI aicinājumu, seksuālā orientācija kā naida nozieguma iemesls nav izdalīta.

²¹ Dzenovska D. 2011. Public Reason and the Limits of Liberal Anti-Racism in Latvia. Skatīt <https://neatkariga.nra.lv/izpete/349231-ieklietu-ministrei-golubevai-ovacijas-nesuta>

²² Turpat.

²³ Turpat.

²⁴ Garland J., Funnell C. 2016. Defining hate crime internationally: issues and conundrums.

²⁵ Kaprāns M., Mieriņa I., Saulītis A. 2020. Starpkultūru stereotipi un aizspriedumi Latvijā. Pieejams http://fsi.lu.lv/userfiles/Ethnic%20stereotypes_SAPC.pdf

3.2.1. Nacionālā, etniskā piederība, izcelsme, rase

Latvijā trešdaļa (34%) iedzīvotāju uzskata, ka dažas kultūras ir daudz pārākas par citām, bet 29% atzīst, ka dažu rasu vai etnisko grupu pārstāvji vienkārši piedzimst mazāk inteliģenti nekā citi.²⁶ Pētījuma autori norāda, ka šie abi viedokļi vien daļēji pārklājas, līdz ar to vairāk nekā trešdaļai Latvijas iedzīvotāju ir vai nu šovinistiski, vai rasistiski uzskati, kas vien 56% gadījumu pārklājas.

Salīdzinoši augsts neiecietības līmenis Latvijā valda pret romiem, ebrejiem, afrikāņu izcelsmes personām.

3.2.1.1. Romu etniskā izcelsme

Starptautisko organizāciju un nevalstisko organizāciju ziņojumi, kas apkopo un aktualizē cilvēktiesību un minoritāšu situāciju, viennozīmīgi izceļ **romu etnisko izcelsmi kā faktoru**, kas lielā mērā nosaka šīs minoritātes pārstāvju sociālo atstumtību un diskrimināciju.²⁷

To pierāda arī 2020. gadā veiktais Kaprāna u. c. pētījums: 27,2% nevēlētos strādāt ar romu izcelsmes personu kopā kā ar kolēģi; 49,4% nevēlētos, lai viņš/-a kļūtu par bērna laulāto; 30,0% nevar romu iztēloties kā savu tuvu draugu; 29,0% nevēlētos, lai šāda persona dzīvotu kaimiņos; 10,3% nevēlētos, lai vispār dzīvotu mūsu valstī, bet 49,5% nevarētu pieņemt kā savas valsts prezidentu. Saskaņā ar aptaujas datiem negatīvāka attieksme pret romiem ir Kurzemē – tur 87% respondentu nevēlētos romus kā kolēģus un 65% nevēlētos kā ģimenes locekļus.²⁸

Intervijā to apliecina arī Tiesībsarga biroja pārstāve, norādot, ka romi neuzticas policijai un policistiem ir aizspriedumi pret romu etnisko grupu:

Policistiem ir milzīga nepatika pret romiem. Attieksme – čigānbērns ir jāiesēdina apmēram tikko piedzimis, jo kaut kad jau tas tāpat notiks.

3.2.1.2. Ebreju etniskā izcelsme

2020. gada aptaujas dati uzrāda salīdzinoši zemu aizspriedumu līmeni pret ebrejiem kā etnisku grupu – 6,8% Latvijas iedzīvotāju nevēlētos strādāt ar ebreju izcelsmes personu kopā kā ar kolēģi; 21,2% nevēlētos, lai viņš/-a kļūtu par bērna laulāto; 7,8% nevar iztēloties kā savu tuvu draugu; 4,3% nevēlētos, lai šāda persona dzīvotu kaimiņos; 2,7% nevēlētos, lai vispār dzīvotu mūsu valstī, bet 30,3% nevarētu pieņemt kā savas valsts prezidentu. Privātā sfērā piektdaļai respondentu ir aizspriedumi pret ebrejiem.²⁹

²⁶ Kaprāns M., Mieriņa I., Saulītis A. 2020. Starpkultūru stereotipi un aizspriedumi Latvijā. Pieejams http://fsi.lu.lv/userfiles/Ethnic%20stereotypes_SAPC.pdf

²⁷ Latvijas Cilvēktiesību centrs, Latvijas Ebreju draudžu un kopienu padome. 2015. *Antisemitisma izpausmes: vēsture un mūsdienas*. Rīga. Pieejams http://cilvektiesibas.org.lv/media/attachments/21/01/2016/antisemitisma_brosura.pdf

²⁸ Turpat.

²⁹ Turpat.

Naida runa pret ebrejiem bieži ir saistīta ar latviešu valodas lietojumu. Prasības pret neiecietīgas valodas lietojumu Latvijā tiek balstītas uz argumentiem, ka valoda veido realitāti un hierarhiju tajā, tādā veidā dodot balsi noteiktiem indivīdiem, vienlaikus apklusinot un izslēdzot citus. Tolerances prasības pret valodu tiek uztvertas kā kārtējais valsts varas mēģinājums dominēt pār valodu un cilvēkiem.³⁰ Pētījumā norādīts, ka valodas politika ir mērķēta uz pareizas terminoloģijas un valodas lietošanu, kā arī valodas lietojumu valsts institūcijās, lai nodrošinātu valodas dominanci publiskajā telpā un valodas kultivēšanu globalizācijas apstākļos. Tomēr valodas lietojuma jautājumi mēdz būt strīdīgi, īpaši attiecībā uz vārdiem, kas raksturo personas un grupas. Piemēram, diskusijā par vārdu “žīds” vai “ebrejs” pareizu un ētisku izmantošanu ir iekļauti argumenti gan par pareizu valodas lietojumu, gan par to, kuram ir autoritāte izvēlēties terminu, gan arī par ētiskajām saistībām pret citiem. Vārda “žīds” nozīme ir balstīta vietējā kultūrvēsturē, bet diskusijās par vārda “nēģeris” izmantošanu, lai gan šis vārds arī ir lietots vietējā vidē, tomēr latvieši nejūtas tieši saistīti ar globālo verdzības un koloniālisma vēsturi.³¹

3.2.1.3. Rase

2020. gada aptaujas dati rāda, ka 19,9% Latvijas iedzīvotāju nevēlētos strādāt ar afrikāņu izcelsmes personu kopā kā ar kolēģi; 47,4% nevēlētos, lai tā kļūtu par bērna laulāto; 27,6% nevar iztēloties kā savu tuvu draugu; 19,2% nevēlētos, lai šāda persona dzīvotu kaimiņos; 14,8% nevēlētos, lai vispār dzīvotu mūsu valstī, bet 50,1% nevarētu pieņemt kā savas valsts prezidentu.³²

ECRI ziņojumā norādīts, ka varas iestādes Latvijā, apkopojot informāciju par naida noziegumiem, specifiski neizšķir rasistiskas un homofobiskas/transfobiskas vardarbības gadījumus. Oficiāli reģistrētu naida noziegumu skaits, kuri, pēc varas iestāžu domām, varētu tikt klasificēti kā rasistiski motivēti noziegumi, ir mazs, piemēram, no 2013. līdz 2016. gadam tas varētu būt tikai viens gadījums. Dati un tendences par naida noziegumu reģistrāciju Latvijā liecina, ka par šādiem gadījumiem policijai kopumā tiek ziņots reti.³³ Saskaņā ar LCC veidotās migrantu un ārvalstu studentu aptaujas rezultātiem 2016. gadā 13% aptaujāto ir piedzīvojuši uzbrukumu / uzbrukuma mēģinājumu vai ir informēti par citiem uzbrukuma upuriem (turklāt šādu atbildi sniedza respondenti ar tumšāku ādas krāsu), savukārt 50% vardarbībā cietušo nav ziņojuši policijai par incidentiem. Pēc aptaujāto domām, naida motīvi visbiežāk bijuši saistīti ar upura rasi (36%), etnisko piederību (25%) un valodu (22%).

Pilsoniskās sabiedrības pārstāvji norāda, ka ikdienā Latvijā vēl joprojām cilvēki ar atšķirīgu ādas krāsu sastopas ar rasistiskiem apvainojumiem vai uzbrukumiem. Nevalstiskās organizācijas ir ziņojušas par vairākiem rasistiskas vardarbības gadījumiem 2016. gadā, piemēram, par izteiktajiem draudiem ar ieroci patvēruma meklētājiem, par uzbrukumu patvēruma meklētāju bērniem sabiedriskajā transportā, kā arī par uzbrukumu afrikāņu sievietei ar bērnu, kuriem tika uzspļauts sabiedriskajā transportā.³⁴

³⁰ Dzenovska D. 2018. *School of Europeanness: Tolerance and Other Lessons in Political Liberalism in Latvia*.

³¹ Ibid.

³² Kaprāns M., Mieriņa I., Saulītis A. 2020. Starpkultūru stereotipi un aizspriedumi Latvijā.

³³ Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību (ECRI) 5. ziņojums par Latviju.

³⁴ Turpat.

Ar rasismu saistīti dažādi vēsturiskie/sociālie rases diskursa konteksti. Viens no pētniekiem min piemēru, kurā ASV tumšādainie cilvēki ar rasismu apzīmē arī tādas darbības kā blenšanu, kamēr Lielbritānijā diskriminācija vai rasisms nozīmē tiešu fizisku vai verbālu uzbrukumu.³⁵ Latvijā uz rasismu pamatā raugās kā uz svešu, ar Eiropu un Rietumiem saistītu parādību, piemēram, norādot, ka Latvijā ir maz cilvēku ar atšķirīgu ādas krāsu. Šāda pozīcija ir bieži sastopama postpadomju telpā. Rasisma problēma tiek skatīta kā jauna un attiecināma tikai uz jaunpienācējiem, turklāt tiek uzsvērts šo cilvēku izpratnes trūkums par vietējo kultūru.³⁶

Rase un rasisms kā termini netiek definēti arī Latvijas valdības dokumentos un netiek publiski apspriesti politiskajā vidē. Tie atrodami NVO publikācijās, bet tikai tajās, kas ir ES finansēti pētījumi par diskrimināciju, imigrantu integrāciju, vizuāli atšķirīgām etniskajām minoritātēm un trešo valstu piederīgajiem, kur saturu diktējis pasūtītājs.³⁷ Lai arī "naida noziegumi Latvijā visbiežāk skar imigrantus, kas ir vizuāli atšķirīgi",³⁸ kriminalizēt "rasistisku runu" Latvijā ir sarežģīti, jo nav diskursa par rasi. Arī LCC pārstāve intervijā norāda, ka Latvijā rasistiski incidenti ir galvenokārt saistīti ar ādas krāsu, taču tiem lietots mākslīgs dalījums – nacionālais vai etniskais motīvs. Saskaņā ar ANO definīciju rasistisks incidents aptver ādas krāsu, izcelsmi, etnisko motīvu (tautība – Latvijas kontekstā), nacionālo motīvu, valodu. Salīdzinoši – Ziemeļīrijā ir bijuši rasistiski motivēti uzbrukumi latviešiem, dzirdot valodu un aizsargājot vietējo kopienas no imigrantiem, kas atņem darbu, kamēr Latvijā šādu izpausmi saistītu ar etnicitāti.

3.2.2. Reliģiskā piederība

Dažādas sabiedriskās domas aptaujas konsekvēti ir norādījušas uz augstu sociālo distanci no musulmaņiem, citu nekristīgo reliģiju pārstāvjiem, kā arī negatīvu attieksmi pret patvēruma meklētājiem.³⁹ Pētījuma dati liecina, ka 28,2% Latvijas iedzīvotāju nevēlētos strādāt ar musulmani kopā kā ar kolēģi; 56,3% nevēlētos, lai viņš/-a kļūtu par bērna laulāto; 34,5% nevarētu iztēloties kā savu tuvu draugu; 28,4% nevēlētos, lai šāda persona dzīvotu kaimiņos; 26,4% nevēlētos, lai vispār dzīvotu mūsu valstī, bet 56,1% nevarētu pieņemt kā savas valsts prezidentu.⁴⁰

Atbilstoši LCC veidotās 2016. gada aptaujas rezultātiem 6% ārvalstu studentu ir saskārušies ar negatīvu attieksmi savas reliģiskās piederības dēļ (reālās vai uzbrucēju pieņemumos balstītās), kas visbiežāk izpaužas kā aizskaroši komentāri sabiedriskās vietās. Vairāki respondenti arī pieminēja varmācīgu izturēšanos pret sievietēm, kuras valkā tradicionālās

³⁵ Rhodes Lauren Monsein. 2012. Being Latvian Discourse and Identity among Individuals of Black African Descent. Diss. University of Washington. Available <https://anthropology.washington.edu/research/graduate/being-latvian-discourse-and-identity-among-individuals-black-african-descent>

³⁶ Dzenovska D. 2011. Public Reason and the Limits of Liberal Anti-Racism in Latvia.

³⁷ Rhodes Lauren Monsein. 2012. Being Latvian Discourse and Identity among Individuals of Black African Descent.

³⁸ BISS. 2020. Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanas izvērtējums. Labklājības ministrija. Pieejams http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/BISS_Gala_zinojums_LM_ANO_konv_30062020red_13072020%20%281%29.pdf

³⁹ Kaprāns M., Mieriņa I., Saulītis A. 2020. Starpkultūru stereotipi un aizspriedumi Latvijā.

⁴⁰ Turpat.

musulmaņu galvassegas.⁴¹ Musulmaņu kopienai, īpaši sievietes gadījumā, nozīmīga ir intersekcionalā dimensija, jo šādas sievietes var saskarties ar nevienlīdzību un neiecietību dzimuma, etniskās piederības, sociālā un ekonomiskā stāvokļa, kā arī reliģiskās pārliecības dēļ, kas ir pamanāma pēc viņu apģērba.⁴²

ECRI ziņojumā norādīts, ka Latvijā bija vērojams islamofobiskas retorikas un naida runas pieaugums pēc teroraktiem Eiropā. 2015. gadā Islāma kultūras centrs tika apzīmēts ar grafiti. Tāpat arī diskusijās par ES politiku patvēruma meklētāju jautājumos tika novēroti islamofobiski komentāri, saistot patvēruma meklētājus ar terorisma draudiem un vērsties pret migrantiem kopumā.⁴³

3.2.3. Dzimums un seksuālā orientācija

3.2.3.1. Seksuālā orientācija

Atbilstoši ECRI ziņojumam lesbiešu, geju, biseksuālu personu, transpersonu un starpdzimuma personu (LGBTQ+) kopienai piederošie ir uzskatāmi par vienu no visneaizsargātākajām grupām attiecībā uz naida runu Latvijā. Pie šāda secinājuma ir nonākušas gan iesaistītās nevalstiskās organizācijas, gan Eiropas Padomes cilvēktiesību komisārs. LCC veiktais naida runas monitorings tiešsaistē 2014. gadā norāda, ka seksuālās minoritātes ir vienas no galvenajām mērķgrupām naida izpausmēs internetā un sociālajos tīklos. Tomēr Latvijas tiesību aktos nav precīzāk definēti naida noziegumi, kas vērsti pret cilvēkiem to seksuālās orientācijas dēļ.⁴⁴

Saskaņā ar 2020. gada SKDS pētījumu par attieksmi pret LGBTQ+ personām Latvijā, 31% respondentu norādīja, ka homoseksuālie cilvēki un homoseksuālās attiecības ir nosodāmas, 27% nebija iebildumu pret homoseksuāliem cilvēkiem, taču nosodīja homoseksuālās attiecības, savukārt vēl 27% nenosodīja ne cilvēkus, ne attiecības.⁴⁵

ES Pamattiesību aģentūras 2020. gada aptaujas rezultāti liecina, ka 44% aptaujāto LGBTQ+ kopienas pārstāvju Latvijā pēdējā gada laikā ir saskārušies ar varmācīgu uzvedību (angliski – *harrasment*; jēdziens iekļauj aizvainojošu vārdu izmantošanu, draudu izteikšanu, izsekošanu, uzbrukumus tiešsaistes vidē u. tml.). Tas ir augstākais rādītājs starp Eiropas Savienības valstīm (vidēji ES ar to saskārušies 38% LGBTQ+ kopienas locekļi). Savukārt 13% respondentu pēdējo piecu gadu laikā ir piedzīvojuši fizisku vai seksuālu uzbrukumu (vidēji ES – 11%). Turklāt tikai 10% aptaujāto pēdējo piecu gadu laikā par notikušo uzbrukumu ziņoja policijai (vidēji ES – 14%). Līdzīga tendence norādīta arī *Iлга Eiropē* ziņojumā – 2019. gadā apvienībai “Mozaīka” tika ziņots par 29 pret LGBTQ+ personām vērstiem naida noziegumiem, no kuriem lielākā daļa (17) bija pret homoseksuāliem vīriešiem. Cietušie par gadījumiem

⁴¹ Latvijas Cilvēktiesību centrs. 2016. Results of foreign student and migrant survey on manifestations of intolerance in Latvia. Pieejams http://cilvektiesibas.org.lv/media/attachments/10/05/2017/Student_survey_ENG2016_rVmHvwR.pdf

⁴² EU FRA. 2020b. EU contribution to the report of the Special Rapporteur on freedom of religion or belief. Available <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Religion/IslamophobiaAntiMuslim/Regional%20Institutions/EuropeanUnion.pdf>

⁴³ Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību (ECRI) 5. ziņojums par Latviju.

⁴⁴ Turpat.

⁴⁵ SKDS. 2020. Pētījums par attieksmi pret LGBTQ+ personām Latvijā. Mozaīka. Pieejams <https://www.dropbox.com/s/9vh64s1hnczp9dl/2020.07.atskaiteSKDS.publ.pdf?dl=0>

nebija ziņojuši policijai. Noziegumi ietvēra seksuālu un fizisku uzbrukumu, šantāžu un ļaunprātīgu dedzināšanu. Turklāt gadījumu skaits bija pieaudzis – 2018. gadā tika ziņots par 22 gadījumiem.⁴⁶

ES Pamatiesību aģentūras aptaujā, skaidrojot iemeslus, kāpēc par uzbrukumiem netika ziņots, respondenti ES visbiežāk norādīja, ka, viņuprāt, policijas iesaiste neko nemainīs, kā arī izrādīja neuzticēšanos policijai, bet Latvijā gandrīz puse visu aptaujāto (47%) kā iemeslu minēja bailes no policijas homofobiskas vai transfobiskas reakcijas (vidēji ES – 25%). Šādi rezultāti ir jāņem vērā, izstrādājot pasākumus, lai nodrošinātu nauda noziegumu identifikācijas un izmeklēšanu procesu uzlabošanu, īpaši saskarsmē ar LGBTQ+I personām.⁴⁷

Sociālisma perioda Latvijas kolektīvajā psiholoģijā alternatīvas seksualitātes izpausmes nebija pieņemamas, homoseksualitāte bija pretēja sabiedriskajam labumam, jo homoseksuāļi nerada bērnus un homoseksualitāte ir bīstama individuālisma, imperiālistiskās dekadences izpausme.⁴⁸ Ne tikai padomju pagātne, bet arī Eiropas nākotne tika uztverta kā drauds latviskajām vērtībām un tradīcijām, tostarp ar spiedienu un atbalstu LGBTQ+I tiesībām. Postpadomju Latvijā ne tikai seksualitāte, bet jebkas “netradicionāls” un attiecīgi “nenormāls” tiek uzskatīts ne tikai par svešu, bet arī par draudu Latvijas nācijas pastāvēšanai, un tas apgrūtina arī nauda noziegumu novēršanu un atpazīšanu. Latvijas gadījumā latvietības esence un neapstrīdamas morālās vērtības (heteroseksualitāte) iet roku rokā, jo nacionālā perspektīva koncentrējas uz bioloģisko nācijas reprodukciju.⁴⁹

Paši kopienas pārstāvji intervijā apgalvo, ka neziņošanai ir divi iemesli – ziņojot par noziegumu, sava homoseksuālā identitāte ir jāatklāj publiski un par to var uzzināt plašs cilvēku loks, kā arī uzbrukums ir bijis homofobijas motivēts, taču upuris pats sevi ar šo grupu nesaista. Arī otrajā gadījumā ir noticis nauda noziegums, jo tā nodarītājs ir vērsies pret kādu subjektīvi nelabvēlīgu pazīmi, pret kuru sabiedrībā pastāv aizspriedumi.

3.2.3.2. Dzimuma identitāte

Personas dzimums ir viena no pazīmēm, kas iekļauta Latvijas tiesību aktos attiecībā uz sociālā nauda vai nesaticības izraisīšanu (Krimināllikuma 150. pants), tomēr dzimuma identitāte, tāpat kā seksuālā orientācija, nav iekļauta kā vainu pastiprinošs apstāklis nozieguma izdarīšanā vai izšķirta kā pazīme diskriminācijas aizliegumam (48. pants un 149.¹ pants).⁵⁰ Situāciju attiecībā uz dzimuma identitātes pazīmi daļēji raksturo iepriekš izklāstītie ES Pamatiesību aģentūras 2020. gada aptaujas rezultāti par LGBTQ+ personu vienlīdzību. Tomēr aptaujas rezultāti arī liecina, ka vidēji ES transseksuālas un interseksuālas personas biežāk norāda, ka ir saskārušās ar varmācīgu uzvedību (transseksuālas – 48%; interseksuālas – 42%; vidēji LGBTQ+ – 38%) pēdējā gada laikā un ar vardarbīgiem (t. sk. seksuāliem)

⁴⁶ Ilga Europe. 2020. Annual Review. Available https://www.ilga-europe.org/sites/default/files/2020/full_annual_review.pdf

⁴⁷ EU FRA. 2020a. A long way to go for LGBTQ+I equality. Available https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2020-LGBTQ+i-equality-1_en.pdf

⁴⁸ Mole R. 2011. Nationality and sexuality: homophobic discourse and the 'national threat' in contemporary Latvia. *Nations and Nationalism*, 17 (3), 540–560.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību (ECRI) 5. ziņojums par Latviju.

uzbrukumiem (transseksuālas – 17%; interseksuālas – 22%; vidēji LGBTQ+ – 11%) pēdējo piecu gadu laikā.⁵¹

Eiropas Komisijas 2019. gada dati par diskrimināciju liecina, ka Latvijā ir viens no augstākajiem sociālās distancē rādītājiem Eiropā – 45% iedzīvotāju apgalvo, ka izjūtu diskomfortu, strādājot kopā ar transseksuālām personām (vidēji EU – 26%), un 42% – ar interseksuālām personām (vidēji EU – 25%). Vienlaikus iedzīvotāji Latvijā retāk nekā citās Eiropas valstīs novērtē transseksuālu un starpdzimuma personu diskrimināciju kā bieži satopamu (transseksuālu: LV – 20%, vidēji EU – 48%; interseksuālu: LV – 17%, vidēji EU – 38%). Kā intervijā apliecina LCC pārstāve, seksisms un naida runa pret sievietēm ir novērota arī Latvijā, gadījumā ar žurnālistēm, kas nodarbojas ar pētniecisko žurnālistiku. Arī citviet naida runa ir izteiktāk vērsta pret sievietēm, biežāk tiek minēti izvarošanas draudi.⁵²

3.2.4. Invaliditāte

Personu diskriminācija pēc invaliditātes pazīmes, saskaņā ar statistikas datiem, ir otrā izplatītākā aiz diskriminācijas pēc vecuma pazīmes (55 gadi un vairāk). Invaliditāti kā diskriminācijas iemeslu minējuši 43% Latvijas respondentu ES Eiropas Komisijas 2015. gada aptaujā. Šī tendence ir saglabājusies stabila, sākot no 2009. gada mērījumiem. Salīdzinājumā ar citām diskriminācijas pazīmēm, no vienas puses, tā ir labi atpazīstama, bet, no otras puses, arī ietekmē personu ar invaliditāti dzīves kvalitāti. Invaliditāte ir saistīta ne tikai ar diskrimināciju, bet arī ar sociālās atstumtības risku – 2014. gadā Tiesībsarga biroja pasūtītā aptauja uzrāda augstu sociālās distancē rādītāju – attieksmi pret cilvēkiem ar invaliditāti kaimiņos, kā arī darbā vai mācību vidē (izjūtu vai neizjūtu traucējumu vai diskomfortu). Līdzīgi rezultāti ir 2020. gadā veiktajai BISS aptaujai: saskaņā ar aptauju 63% respondentu izjūtu traucējumu vai diskomfortu, strādājot vai mācoties kopā ar cilvēkiem ar psihiskām saslimšanām; 55% – ar intelektuālās attīstības traucējumiem. Citu invaliditātes veidu gadījumā diskomfortu izjūtu 17–23% aptaujāto. 50% (2014. gadā 46%) respondentu atzīst, ka izjūtu traucējumu vai diskomfortu, ja viņu kaimiņos vai apkaimē dzīvotu cilvēki ar psihiskām saslimšanām, un 33% justos līdzīgi, ja tie būtu cilvēki ar intelektuālās attīstības traucējumiem. Citu invaliditātes veidu gadījumā diskomfortu izjūtu aptuveni 8–12% aptaujāto.

3.2.5. Pazīmju un grupu intersekcionalitāte

Diskriminācijas pētnieki ir nonākuši pie secinājuma, ka diskriminācija parasti tiek veikta, kombinējot vairākas nelabvēlīgas pazīmes. Naida noziegumu izpētē intersekcionalitāte ir pretrunā ar pašreizējo nodalīto pazīmju/grupu pieeju naida noziegumu traktēšanai. Jaunais Eiropas Komisijas rīcības plāns rasisma novēršanai gan uzsver intersekcionalas pieejas nepieciešamību.⁵³ Likumi par naida noziegumiem pamatā veidoti, lai dotu pozitīvu ziņu noteiktām cietušo grupām. Tie savulaik tika uzskatīti par labu veidu, kā policijai veidot saikni ar marginalizētām

⁵¹ EU FRA. 2020a. A long way to go for LGBTQ+ equality.

⁵² Gardiner B., Mansfield M., Anderson I. et al. 2016. *The dark side of Guardian comments*. Available <https://www.theguardian.com/technology/2016/apr/12/the-dark-side-of-guardian-comments>

⁵³ EC. 2020. A Union of equality: EU anti-racism action plan 2020–2025. Available https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/a_union_of_equality_eu_action_plan_against_racism_2020_-2025_en.pdf

kopienām.⁵⁴ Taču pašreizējā pieeja vienlīdzīgi nepasargā visas grupas, rada “sāncensību” starp cietušo grupām un neņem vērā to, ka noteikti cilvēki var būt vairāku marginalizētu kopienu pārstāvji vienlaikus (piemēram, etniskās minoritātes ar invaliditāti). Pašreizējā pieeja naida noziegumiem noplicina cietušo pieredzi un potenciāli dažādās identitātes.

Naida noziegumu identificēšanu apgrūrina arī aizspriedumu interseksionalitāte, proti, naida noziegumos cietušajiem nereti uzbrukts vairāku to identitāšu dēļ. Piemēram, uzbrucēju motivējusi nepatika pret Āzijas izcelsmes personām un musulmaņiem vai vienlaikus pret cilvēkiem ar invaliditāti un homoseksuāliem cilvēkiem. Reizēm uzbrucēji verbalizē savu nepatiku pret dažādām cilvēka identitātēm (piemēram, gadījumos, kur vienlaikus tiek lietota gan antigeju, gan transfobiska retorika), taču bieži tie lieto valodu, kas it kā nav tieši saistīta ar cietušā identitāti. Piemēram, vārds “pedofils” bieži tiek lietots gan pret LGBTQ+ kopienas pārstāvjiem, gan pret cilvēkiem ar invaliditāti, taču netiek uzskatīts, ka šis vārds pats par sevi ir saistīts ar homofobiju vai ar invaliditāti.⁵⁵

Mazākuma un viegli ievainojamo grupu starpā būtiski ņemt vērā arī dažādību. Tā nav monolīta kategorija, cilvēkiem vienā grupā ir dažādi uzskati. Piemēram, LGBTQ+ kopienas pārstāvji var būt naidīgi pret musulmaņu ieceļotājiem, jo baidās, ka islāms viņus apdraudēs, kā intervijā atzīst diskriminācijas novēršanas eksperts.

Latvijā biežāk konstatēto diskriminācijas un aizspriedumu pazīmju pārzināšana ļauj vieglāk atpazīt naida noziegumu, taču Latvijā nepieciešama diskusija par robežām: kur naidā un aizspriedumos balstīta reakcija uztverama kā indivīda izteiksmes brīvība un kur – kā nodarījums otrai personai un naida vairošana sabiedrībā. Latvijā neiecietībai pret iepriekš uzskaitītajām grupām un vardarbību kopumā ir augstāks tolerances līmenis, salīdzinot ar ES vidējiem rādītājiem. Līdz ar to naida noziegumu novēršanai jābūt kombinētai ar izpratnes veicināšanu par aizspriedumu kaitējošo ietekmi uz sabiedrību un katra sabiedrības locekļa ieguldījumu naida noziegumu novēršanā, ne tikai tiesībsargājošo iestāžu darbinieku izglītošanā.

⁵⁴ Healy J. 2019. Thinking outside the box: intersectionality as a hate crime research framework. *Papers from the British Criminology Conference*, Vol. 19.

⁵⁵ Walters M. A., Brown R., Wiedlitzka S. 2016. *Causes and motivations of hate crime*.

3.3. NAIDA NOZIEGUMU MOTIVĀCIJA

Naida noziegumu motivācija ir kompleksa un apvieno sabiedrībā sastopamos aizspriedumus ar nozieguma nodarītāja apstākļiem, kuri var būt dažādi, piemēram, personiska sajūta, ka tas ticis provocēts, spiediens no vienaudžiem, apdraudētības sajūta u. c.⁵⁶

Naida noziegumu izdarītājus **var motivēt dažādi faktori** – adrenalīna meklēšana (motivē adrenalīns un azarts); aizsardzība (motivē vēlme aizsargāt savu teritoriju); atriebība (rīcība kā atriebība par šķietamu uzbrukumu savai grupai) un misija (dzīves misija ir “atšķirības” izskaušana). Pētījumi liecina, ka arī virtuālajā vidē naida noziegumu izdarītājiem ir līdzīga motivācija.⁵⁷

Šos faktoros var ietekmēt **noziegumu izdarītāju uztvere**, ka noteiktas grupas viņiem rada reālus vai simboliskus draudus.⁵⁸ Draudi var būt saistīti ar ekonomisko stabilitāti, piekļuvi sociālajiem/valsts resursiem, cilvēku drošības sajūtu sabiedrībā un/vai vērtībām un sociālajām normām. Būtiska motivācija ir arī personīgā nedrošība saistībā ar seksualitāti un identitāti.⁵⁹

Naida noziegumi visbiežāk notiek tur, kur sabiedrība ir strukturēta tā, ka noteiktām personu grupām ir priekšrocības salīdzinājumā ar citām (piemēram, baltajiem cilvēkiem salīdzinājumā ar tumšādainiem, vīriešiem ar sievietēm, heteroseksuāliem cilvēkiem ar homoseksuāliem). Sistēmiskā diskriminācija, kas parādās procedūrās, politikā, likumos, var radīt vidi, kurā naida noziegumu izdarītāji izjūt nesodāmības sajūtu.⁶⁰ Kā minēts, Latvijā šis tolerances līmenis ir augsts un var gan motivēt, gan pasargāt potenciālo pāridarītāju.

Pētnieki raksta, ka noteiktu draudu uztvere izraisa noteiktas emocionālas reakcijas, kas savukārt noved pie noteiktas rīcības. Viena no šādām emocionālām reakcijām ir ass riebums pret cilvēkiem, kas šķietami pārkāpj sabiedrības pamatvērtības.⁶¹ Latvijā analizētie naidīgi interneta komentāri par seksuālajām minoritātēm rāda, ka to autori izjūt ķermenisku riebumu pret apkaunojošām seksualitātes izpausmēm. Kauns saistīts gan ar “necienīgām” seksuālām aktivitātēm, gan ar to publisku demonstrēšanu.⁶² Turklāt pētījumi atklāj, ka gan homofobiskiem, gan transfobiskiem naida noziegumiem novērota lielāka nosliece uz fizisku vardarbību, ne tikai uz publiskiem izteikumiem.⁶³

Naida runai un naidīgiem izteikumiem (teksta, attēla vai skaņu veidā) pamatā ir divas **funkcijas**:

- 1) dehumanizēt noteiktai grupai pieskaitītus cilvēkus;
- 2) signalizēt līdzīgi domājošiem, ka viņi nav vieni, stiprināt piederības sajūtu grupai, kura ir (šķietami) apdraudēta. Piemēram, kā norāda Dzelme, *pamatā naida noziegumu nolūks ir iebiedēt un pakļaut abus – kā konkrēto upuri, tā visu to cilvēku kopienu, kurai upuris pieder, skaidri norādot, ka viņi (upuri) ir “citādi” un ka viņi “te neiederas”*⁶⁴.

⁵⁶ Walters M. A., Brown R., Wiedlitzka S. 2016. *Causes and motivations of hate crime*.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Roberts C., Innes M., Williams M. et al. 2013. Understanding who commits hate crime and why they do it. *Social Research*, Issue 38/2013.

⁶⁰ Walters M. A., Brown R., Wiedlitzka S. 2016. *Causes and motivations of hate crime*.

⁶¹ Ibid.

⁶² Putniņa A. 2007. Sexuality, masculinity and homophobia in Latvia. Available <http://www.mirovni-institut.si/data/tinyMce/Publikacije/beyond%20the%20pink%20curtain/19%20-%20Putnina.pdf>

⁶³ Walters M. A., Brown R., Wiedlitzka S. 2016. *Causes and motivations of hate crime*.

⁶⁴ Gagliardone I., Gal D., Alves T. et al. 2015. *Countering Online Hate Speech*.

3.3.1. Uzbrucēju profils “aci pret aci” nodarījumos

Pētnieki ir klasificējuši ne tikai biežākās ar naidīgiem aizspriedumiem saistītās pazīmes un ar tām saistītās cilvēku grupas, bet arī naida nozieguma izdarītāju profilus. Zinātnieki ir apkopojuši četras pazīmes “aci pret aci” naida noziegumiem (skat. 3. tabulu).⁶⁵

3. tabula. Naida noziegumu veicēju tipi

Uzbrucēja tips	Motivācija	Citi ietekmējošie faktori	Naida noziegumu piemēri
Asu izjūtu meklētājs	Uzbudinājums, garlaicība, nepatika pret citas grupas pārstāvjiem	Vienaudžu spiediens, alkohols, mačisms (izteikta vīrišķības kultūra), attiecību stiprināšana ar vienaudžiem / citiem vīriešiem	Homofobisks uzbrukums pilsētas centrā; uzbrucēji ir jaunu vīriešu grupa, kas cits citu pamudina uz vardarbību
Aizstāvis	Aizstāvēt savas kopienas/grupas teritoriju, izslēdzot, piemēram, nesen pievienojušos kopienas pārstāvjus	Draudu sajūta savas grupas/kopienas socioekonomiskajai drošībai, socioekonomiskā atstumtība, dusmas, kauns	Tādi uzbrukumi imigrantiem vai romiem, kuri vērsti pret personām, kas kādā noteiktā teritorijā ir ieradušās nesen
Atriebējs	Vēlas atriebties par (šķietamu) uzbrukumu savai kopienai/grupai	Šķietami draudi/izmaiņas sociālajās un kultūras normās	Uzbrukumi musulmaņiem, ebrejiem; mošeju vai sinagogu bojāšana. Parasti pēc noteiktiem notikumiem, piemēram, pēc britu karavīra Lī Rigbija slepkavības Londonā, pēc uzbrukuma Parīzes koncertzālē
Misionārs	Ideoloģiskie/pasaules uzskati, tieksme pēc varas	Saikne ar ekstrēmistu grupām; izpratne par noteikta veida vīrišķību; socioekonomiskā atstumtība; dusmas, kauns	Neonacistu rasistiski vardarbīgi uzbrukumi; organizētas demonstrācijas ar fiziskiem vai verbāliem uzbrukumiem musulmaņiem

Avots: Walters M. A., Brown R., Wiedlitzka S. 2016. *Causes and motivations of hate crime. Equality and Human Rights Commission. Research report 102.*

3.3.2. Uzbrucēju profils tiešsaistes nodarījumos

Līdzīgs profils ir nozieguma izdarītājiem tiešsaistē.⁶⁶ Te atšķiras naida nozieguma izdarīšanas vide un vērojams vairāk lomu un iesaistīšanās pakāpi, piedaloties naida nozieguma veikšanā (skat. 4. tabulu).

⁶⁵ Walters M. A., Brown R., Wiedlitzka S. 2016. *Causes and motivations of hate crime.*

⁶⁶ Ibid.

4. tabula. Uzbrucēju pazīmes

Tips	Pazīmes
Makšķernieks	Meklē citu cilvēku <i>Twitter</i> kontus, lai mērķtiecīgi uzbruktu personām, kam ir saistība ar islāmu/musulmaņiem
Māceklis	Tīmekļa vietnei <i>Twitter</i> pievienojies salīdzinoši nesen, bet uzbrūk upuriem ar pieredzējušāku uzbrucēju palīdzību
Izplatītājs	Rakstījis naidīga satura ziņas un dalījies ar šāda satura attēliem un dokumentiem, kas vērsti pret musulmaņiem
Atdarinātājs	Izmanto neīstu profilu, kontu un attēlus sociālajos tīklos, lai uzbruktu citiem
Līdzdalībnieks	Pievienojas citu cilvēku sarunām, lai uzbruktu vieglāk ievainojamiem cilvēkiem
Reagētājs	Pēc lielākiem notikumiem, piemēram, saasinātiem imigrācijas jautājumiem, sāk kampaņu tiešsaistē, uzbrūkot noteiktai grupai vai indivīdiem
Staigātājs	Regulāri maina savu <i>Twitter</i> kontu, lai turpinātu uzbrukt cilvēkiem no cita profila
Profesionālis	Ar lielu sekotāju pulku un neatkarīgi no sekām ir sācis un sāks liela apjoma naida kampaņas pret musulmaņiem. Vairāki <i>Twitter</i> profili, kuru visu mērķis ir uzbrukt musulmaņu kopienām

Avots: Walters M. A., Brown R., Wiedlitzka S. 2016. *Causes and motivations of hate crime. Equality and Human Rights Commission. Research report 102.*

3.4. NAIDA NOZIEGUMU IDENTIFICĒŠANA UN TĀS ŠĶĒRŠĻI

3.4.1. Institucionālā struktūra

Nepieciešamība klasificēt un novērst naida noziegumus Latvijā ir nākusi no ārpuses – no starptautiskajām saistībām. ES diskriminācija, balstoties rasē vai etniskajā izcelsmē, ir aizliegta ar ES Pamattiesību hartu, Eiropas Rasu vienlīdzības direktīvu⁶⁷ un pamatlēmumu par rasisma un ksenofobijas izpausmju apkarošanu,⁶⁸ tāpat cīņa ar rasismu un ksenofobiju ir iekļauta 2020. gadā pieņemtajā ES Pretrasisma rīcības plānā 2020.–2025.⁶⁹ gadam. Institucionāli dalībvalstu īstenoto politiku pārrauga ECRI, kas specializējas jautājumos, kuri saistīti ar cīņu pret rasismu un diskrimināciju (pēc rases, etniskās/nacionālās izcelsmes, ādas krāsas, pilsonības, reliģijas, valodas, seksuālās orientācijas, dzimuma identitātes un dzimuma pazīmes), ksenofobiju, antisemitismu un neiecietību Eiropā, izvērtējot valstu ziņojumus un sniedzot ieteikumus dalībvalstīm. Politiskajā līmenī naida noziegumi nav bijuši aktuāli vietējā

⁶⁷ Padomes Direktīva 2000/78/EK (2000. gada 27. novembris), ar ko nosaka kopēju sistēmu vienlīdzīgai attieksmei pret nodarbinātību un profesiju, *OV L 303*, 02.12.2000., 16./22. lpp.

⁶⁸ Padomes Pamatlēmums 2008/913/TI par krimināltiesību izmantošanu cīņā pret noteiktiem rasisma un ksenofobijas veidiem un izpausmēm. Parakstīts Briselē 28.11.2008. [01.11.2021. red.].

⁶⁹ A Union of equality: EU anti-racism action plan 2020–2025, COM(2020) 565 final. Pieejams angļu valodā https://commission.europa.eu/system/files/2020-09/a_union_of_equality_eu_action_plan_against_racism_2020_-2025_en.pdf

līmenī, izņemot 2021. gada jūnijā iecelto iekšlietu ministri Mariju Golubevu, kura šo noziegumu novēršanu ir pasludinājusi par politisku ministrijas prioritāti.

Latvijā pastāv sadrumstalotība naida noziegumu novēršanā pēc piekritības, proti, Valsts drošības dienests (turpmāk – VDD) ir atbildīgs par noziegumiem saistībā ar 78. pantu, savukārt Valsts policija – par 150. pantu. Tomēr katrā no šiem pantiem ir norādītas atšķirīgas pazīmes, kas var radīt grūtības gadījumos, kad naida noziegums vai naida runa ir vērsta pret upuri atkarībā no dažādām pazīmēm, piemēram, etniskās piederības un invaliditātes. Kā atzīst eksperti, lai arī VDD darbības specifika dienestam ļauj labi orientēties un sekot līdzi radikālisma izpausmēm sabiedrībā, izmeklētajiem noziegumiem ir sava specifika un vāja atgriezeniskā saite ar cietušajiem, kuru lietu VDD izmeklē. Savukārt policijai, kas izmeklē ar Krimināllikuma 78. un 150. pantu saistītos nodarījumus, ir vāja izpratne par naida noziegumu atpazīšanu un nav kontaktu ar kopienā stigmatizētajām grupām, tāpēc, saskaņā ar ekspertu viedokli, daļa nodarījumu, kuri kvalificētos kā 78. panta nodarījumi, līdz VDD nemaz nenonāk. Noziegumi galvenokārt tiek skatīti kā izolēti, individuāli nodarījumi.

Naida noziegumu atpazīšanā un atbalstā upuriem ir specializējušās divas NVO – LCC un “Mozaīka”. Arī tiesībsargs ir vairākkārt pievērsis uzmanību naida noziegumu atpazīšanai un tiesībsargājošo iestāžu darbinieku izglītošanai. Saskaņā ar tiesībsarga pārstāvja interviju tiesībsargs izskata individuālos ziņojumus un sniedz viedokli, veic monitoringu, kā arī atbild uz VDD prasījumiem, informē cietušās personas par pieejamiem instrumentiem, bet nereti proaktīvi sūta Valsts drošības dienestam komentāru par individuālajiem iesniegumiem vai norāda uz kādiem augsta riska gadījumiem, piemēram, gadījumā par kādas sportistes melnādaino partneri, kur nepieciešams sekot līdzi komentāriem.

3.4.2. Naida noziegumu identificēšanas šķēršļi

Bez iepriekš minētajiem politiskās intereses un mērķtiecīgas institucionālās struktūras, un precīza regulējuma trūkumiem minami šādi jau iepriekš aplūkoti iemesli, kas kavē naida noziegumu identifikāciju un novēršanu:

1. **Ierobežotā izpratne par to, kas ir naida noziegumi, aizspriedumos balstīta vardarbība un diskriminācija.** Šis iemesls aplūkots iepriekš. Arī paši upuri, piemēram, LGBTQ+ kopienas piederīgie, tos nereti uztver kā normu un neziņo par šādiem gadījumiem.
2. **Policijai Latvijā ir grūtības praktiski identificēt un klasificēt noteiktus individuālus uzbrukumus kā naida noziegumus.** Tas ir saistīts ar nošķirumu starp sabiedrībai kaitīgiem un noteiktām grupām kaitīgiem nodarījumiem. Policija šādus individuālus uzbrukumus ne vienmēr redz kā saistītus ar naida kurināšanu pret konkrētām grupām (kas savukārt tiek attiecināta konkrēti uz grupu attiecībām). Naidpilna publiskā diskursa izplatīšana šādā ziņā ir vieglāk identificējama, jo publiski paziņojumi drīzāk adresēti publikai, ne konkrētām personām, tāpēc tie var tikt interpretēti kā grupu attiecības.⁷⁰ Pastāv atšķirīgas pieejas naida runas skaidrojumam tiesu praksē, proti, vai izteikumi tiek skatīti sociālajā kontekstā un tā formālajā nozīmē, kas balstīta dziļā vēsturiskās un lingvistiskās nozīmes izziņāšanā, nevis šodienas sociālajā kontekstā, kas faktiski

⁷⁰ Dzenovska D. 2011. Public Reason and the Limits of Liberal Anti-Racism in Latvia.

izraisījis incidentu.⁷¹ Vēsturiskā nozīme visbiežāk nespēj sniegt pierādījumus un nav tieši faktoloģiski saistīta ar šodienas sociālo situāciju. Piemēram, ja vārda “žīds” izmantošanu pamato ar to, ka tas ir pieņemams vārds latviešu valodā, tad tiesiskajā kontekstā tiesājams ir aizsargāts, jo nebūtu iespējams viņu tiesāt par ikdienišķu tradīcijas atspoguļošanu. Tomēr, ja vārda izmantošanu interpretē kā daļu no tīša akta, lai radītu spriedzi starp sociālām vai etniskām grupām, runātājs var kļūt krimināli sodāms.⁷²

- 3. Neuzticēšanās trešajām pusēm**, tostarp policijai, Tiesībsarga birojam, arī “Mozaīkai”, balstās informācijas iepriekšējā atbalsta trūkumā, kā arī negatīvā iepriekšējā pieredzē.⁷³ Kā atzīst eksperti, naida noziegumi netiek uzskatīti par prioritāti un policijas vadībai nav izpratnes par to, kāpēc naida noziegumi ir bīstami un kāda ir to radītā ietekme un riski attiecībā ne tikai uz indivīdiem, pret kuriem noziegumi ir vērsti, bet arī uz kopienu un situācijas destabilizāciju sabiedrībā.
- 4. Normatīvā regulējuma neprecizitāte.** Uz to norāda ECRI 5. ziņojums par Latviju (2019). Daļa iemeslu ECRI ieteikumiem ir kulturāli un politiski. Tiesībsargs ir vairākkārt ieteicis grozīt Krimināllikuma 150. pantu, izskatot tajā ietvertā “būtiskā kaitējuma” nepieciešamību. Tā kā praktiski naidis pats par sevi netiek uzskatīts par būtisku kaitējumu Latvijas kontekstā, panta piemērošana naida noziegumu gadījumā ir sarežģīta. Līdzīga pieeja kā Krimināllikuma 78. panta formulējumā ļautu labāk kvalificēt naida noziegumus. Vienlaicīgi jāpiezīmē, ka šī debate nav tikai juridiska, bet skar plašākā sabiedrībā sastopamu uzskatu par naida noziegumu otršķirību.
5. Vēl viens iemesls situācijas sarežģītībai ir **robeža starp vārda brīvību un naida runu**. Visbiežāk šis jautājums skar virtuālo vidi. Virtuālā vidē naida runa tiek cenzēta un tiesībsargs ir saņēmis sūdzības par pārmērīgu cenzūru. Arī te robeža Latvijas gadījumā ir atšķirīga no starptautiskās, kā izklāstīts iepriekš.
- 6. Precīzu un viegli lietojamu vadlīniju trūkums policijai un citām tiesībsargājošām iestādēm.** Lai arī vadlīnijas naida noziegumu atpazīšanā ir izstrādātas latviski, tās ir teorētiskas un pretrunīgas. Eksperti un literatūra min šādus nosacījumus.

1. Naida nozieguma gadījumā ļoti svarīgas ir pirmās stundas, kurās laikus jāsavāc pierādījumi, fiksējot naida motīvu. Piemēram, ir jāaptauja liecinieki, notikuma vietā jāapkopo materiāli, kas liecina par naida motīvu, – grafiti, skrejlapas, izteikumi, uzbrucēju tetovējumi, kas apliecina viņu piederību kustībai, jāapzina naida motīvētu incidentu vēsture attiecīgajā rajonā. Simbolus ir jāspēj saprast konkrētajā kontekstā. Ir jāzina arī specifiskās dienas, kad var notikt kādi naida noziegumi.
2. Viegli nolasāma algoritma pieejamība. Kā intervijā norāda LCC pārstāve, Zviedrijā policistiem ir kabatas formāta laminēta lapiņa, kur ir fiksēts, kam ir jāpievērš uzmanība, runājot ar cietušajiem, likuma pārkāpējiem, lieciniekiem.

⁷¹ Dzenovska D. 2011. Public Reason and the Limits of Liberal Anti-Racism in Latvia.

⁷² Ibid.

⁷³ Zalis K., Elijase A. 2014. Report on Homophobic and Transphobic Hate Crimes and Incidents in Latvia 2013. Available https://cilvektiesibas.org.lv/media/record/docs/2014/07/09/2013_hate_crime_report_fin_MOZAIKA_ILGA_Copy.pdf

Pierādījumu iegūšana

Ļoti svarīgas ir pirmās stundas, kurās laikus jāfiksē pierādījumi: grafiti, skrejlapas, izteikumi, simboli, liecinieku redzētais, naida motivētu incidentu vēsture attiecīgajā rajonā, specifiskās dienas, kad var notikt kādi naida noziegumi. Fiksējot pierādījumus, saskarsmē ar cietušajiem un lieciniekiem svarīgi izvērtēt arī viņu turpmāko apdraudējumu:

Vai jūs vai jūsu ģimene iepriekš ir saskārusies ar ko līdzīgu?

Vai jūs zināt par līdzīgiem atgadījumiem jūsu apkārtnē?

Vai jūs baidāties, ka likumpārkāpējs atkārtos uzvedību?

Vai jūs pazīstat likumpārkāpēju?

Kāda ir nodarījuma ietekme uz jums un jūsu ģimeni?⁷⁴

Cieņpilna, iedrošinoša komunikācija

Lielbritānijas vadlīnijās uzsvērts (2014, 2010), ka **naida noziegumu gadījumos liela nozīme ir cieņpilnai attieksmei un veiksmīgai komunikācijai**, īpaši

ņemot vērā papildu bailes un emocionālo slodzi, ko piedzīvo cietušie. Saskarsmē ar cietušajiem ir svarīgi izturēties iekļūstīgi, ņemot vērā viņu daudzveidīgās vajadzības – fiziskās un garīgās iespējas, valodu, reliģiju, kultūras un sociālos apstākļus. Pirmajai komunikācijai būtu jābūt mierīgai, iedrošinošai, nodrošinot konfidencialitāti un privātumu, ja tas nepieciešams. Svarīgi, lai izmeklēšanas procesā tiktu ņemta vērā arī cietušā, liecinieku vai citu iesaistīto personu izpratne par notikušo:

Kāpēc, jūsuprāt, tas notika? (Jāpievērš uzmanība, lai neradītu priekšstatu, ka tiek vainots upuris.)

Vai

Kāds, jūsuprāt, ir notikušā motīvs?⁷⁵

Upura nevainošana

Ja naida noziegums ir vērstas pret personām to seksuālās orientācijas dēļ vai pret transseksuālām, interseksuālām personām, **viņus nevajadzētu iztaujāt par viņu seksuālo orientāciju vai dzimuma identitāti** (īpaši to apšaubot), ja tā nav nozīmīga pierādījumu daļa. Ja viņi izvēlas izpaust šo informāciju, tā ir jāapstrādā, ievērojot augstu konfidencialitāti. Bez upura atļaujas šādu informāciju nevajadzētu izpaust arī viņu tuviniekiem, jo, iespējams, viņi to nezina un tās atklāšana varētu būtiski ietekmēt upuru, kā arī kopienas uzticību policijai

⁷⁴ College of Policing. 2014. Hate Crime Operational Guidance. Available <https://library.college.police.uk/docs/college-of-policing/Hate-Crime-Operational-Guidance.pdf>

⁷⁵ Ibid.

Atgriezeniskā saite

Ir svarīgi arī izstāstīt cietušajam par to, kā norisināsies tālākais izmeklēšanas process, kā arī informēt par izmeklēšanas gaitu vēlāk. Vāja izmeklēšanas kvalitāte, neveiksmīga komunikācija ar upuriem, grūtības ar piekritības noteikšanu var palielināt neuzticību un neapmierinātību ar policijas u. c. atbildīgo institūciju darbu nākotnē⁷⁶

⁷⁶ College of Policing. 2014. Hate Crime Operational Guidance; HM Inspectorate of Constabulary and Fire & Rescue Services (HMICFRS). 2018. Understanding the difference. The initial police response to hate crime. Available <https://www.justiceinspectorates.gov.uk/hmicfrs/wp-content/uploads/understanding-the-difference-the-initial-police-response-to-hate-crime.pdf>

STARPTAUTISKIE STANDARTI ATBILDĪBAS NOTEIKŠANĀ PAR NAIDA NOZIEGUMIEM UN NAIDA RUNU

4.1. ATBILDĪBA PAR NAIDA NOZIEGUMIEM

Tā kā saskaņā ar starptautiski pieņemto naida noziegumu definīciju naida noziegums ir nacionālajās tiesībās noteikts noziedzīgs nodarījums, kurš veikts aizspriedumu dēļ, tad atbildība par naida noziegumu var būt tikai krimināltiesiska.

4.2. ATBILDĪBA PAR NAIDA RUNU

Saskaņā ar starptautiskajiem tiesību dokumentiem atbildība par naida runu var būt krimināltiesiska, administratīva un civiltiesiska.

ANO Stratēģija un rīcības plāns attiecībā uz naida runu uzsver, ka starptautiskās tiesības vairāk aizliedz nevis naida runu kā tādu, bet gan kūdīšanu uz diskrimināciju, naidu un vardarbību.¹

4.2.1. Krimināltiesiskā atbildība

Attiecībā uz gadījumiem, kad par naidu runu ir nosakāma kriminālatbildība, starptautiskie tiesību dokumenti nosaka šādus standartus.

Pirmkārt, kriminālai sodīšanai par naida runu ir jānotiek tikai pašos nopietnākajos gadījumos un tie ir jāpierāda ārpus saprātīgām šaubām (angļu val. – *beyond reasonable doubt*).² Arī Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību ir norādījusi, ka naida runa atsevišķos gadījumos ir kriminalizējama, tai pašā laikā ir jāizvērtē, vai pastāv citas mazāk ierobežojošas, tomēr efektīvas sankcijas un vai tiek nodrošinātas tiesības uz izteiksmes un viedokļa brīvību,³ jo pretējā gadījumā pastāv risks pārkāpt tiesības uz vārda brīvību.⁴

¹ United Nations Strategy and Plan of Action on Hate Speech, 2019.

² ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komitejas Vispārējais komentārs Nr. 35 par rasistiskas naida runas izskaušanu, 12. punkts.

³ Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Vispārējā politikas rekomendācija Nr. 15, 4. un 9. lpp.

⁴ Turpat, 58. lpp.

Kā ir uzsvērusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa, valstij ir pozitīvs pienākums nodrošināt efektīvus tiesību aizsardzības līdzekļus, kuri aizsargātu indivīdus attiecībā ar citiem indivīdiem. Lai gan valstīm attiecībā uz Eiropas Cilvēktiesību konvencijas (ECK) 8. pantā noteiktās privātās dzīves aizsardzību ir plaša rīcības brīvība, nosakot sankcijas par šo tiesību pārkāpšanu, tomēr gadījumos, kuros notiek nopietna un smaga vēršanās pret indivīda privātās dzīves būtiskiem aspektiem, valstīm ir pienākums noteikt krimināltiesiskas sankcijas.⁵ Šajā kontekstā Eiropas Cilvēktiesību tiesa atsaucas uz savām atziņām, ka kriminālas sankcijas, ieskaitot nopietnākos nauda runas gadījumus, kuri aicina uz naidu un vardarbību, var tikt piemērotas kā *ultima ratio* sankcijas. Ņemot vērā minēto, ja darbības tiek veiktas pret personas fizisko un mentālo integritāti, vienīgās piemērotās ir krimināltiesiskās sankcijas, jo tikai tās var garantēt upuriem pietiekamu aizsardzību un nodrošināt atturošu efektu šādu nodarījumu izdarīšanai. Šajā sakarā Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi, ka krimināltiesiskas sankcijas ir nepieciešamas tiešu verbālu un fizisku draudu, kuri motivēti ar diskriminējošu attieksmi, gadījumā.⁶

Otrkārt, ANO ģenerālisecretārs par vārda un uzskatu brīvību veicināšanu un aizsardzību, kā arī ANO Stratēģija un rīcības plāns uzsver, ka krimināli sodāma ir tikai tāda nauda runa, kura kūda uz diskrimināciju, naidīgumu un vardarbību un kura atbilst starptautiskajās tiesībās noteiktajiem nauda runas kritērijiem,⁷ respektīvi, ir jāizvērtē runas konteksts, runātājs, nodoms, saturs un forma, runas ietekme un nauda izraisīšanas iespējamība, ieskaitot nenovēršamību.⁸ Šāda nostāja atbilst ne tikai ANO, bet arī Eiropas reģionālo cilvēktiesību institūciju viedoklim.⁹

Treškārt, vairums starptautisko tiesību dokumentu kā priekšnoteikumu kriminālas sankcijas piemērošanai pieprasa personas nodomu kurināt naidu, kā arī konstatējumu, ka pastāv zināms risks, ka kuldīšanas rezultātā rīcība būtu varējusi notikt.

Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību uzsver, ka ar nodomu izraisīt vien naidu nav pietiekami, ir jākonstatē arī seku iespējamība.¹⁰ Par nauda runu, kura satur tikai vienu no elementiem, arī jāparedz sankcija, taču tai nav jābūt krimināltiesiskai, tai pašā laikā nauda runai ir jātiek sodītai, jo tādējādi tiek uzsvērtā nauda runas nepieļaujamība demokrātiskā sabiedrībā.¹¹

Arī Eiropas Padomes Konvencijas par kibernoziēgumiem un Konvencijas par kibernoziēgumiem Papildu protokols par rasisma un ksenofobijas noziedzīgajiem nodarījumiem, kas tiek izdarīti datorsistēmās,¹² noteic, ka par rasistiska un ksenofobiska materiāla izplatīšanu datorsistēmās ir krimināltiesiska atbildība tikai gadījumā, ja tas darīts ar nodomu. Tai pašā

⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2021. gada 16. februāra spriedums lietā *Beizaras un Levickas pret Lietuvu* (pieteikuma Nr. 41288/15), 110. paragrāfs.

⁶ Turpat, 111. paragrāfs.

⁷ The Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, Frank La Rue (submitted in accordance with Human Rights Council resolution 16/4, A/67/357), 2012. gada 7. septembris, 47. punkts. Pieejams angļu valodā <https://digitallibrary.un.org/record/735838>; United Nations Strategy and Plan of Action on Hate Speech, 2019.

⁸ Skatīt šī pētījuma 2. nodaļu Rabātas rīcības plānā, Eiropas Cilvēktiesību tiesas un Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību noteiktie kritēriji.

⁹ Piemēram, skatīt Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2018. gada 28. augusta spriedumu lietā *Savva Terentyev pret Krieviju* (pieteikuma Nr. 10692/09), 83. paragrāfs.

¹⁰ Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Vispārējā politikas rekomendācija Nr. 15, 58. lpp.

¹¹ Turpat, 58.–59. lpp.

¹² Likums "Par Konvenciju par kibernoziēgumiem un Konvencijas par kibernoziēgumiem Papildu protokolu par rasisma un ksenofobijas noziedzīgajiem nodarījumiem, kas tiek izdarīti datorsistēmās".

laikā papildu protokola 3. panta otrā daļa uzsver, ka valstis drīkst nepiemērot kriminālu sankciju par tāda rasistiska un ksenofobiska materiāla publicēšanu, kurš neizraisa tāda līmeņa diskrimināciju, kas būtu saistīta ar naidu vai vardarbību. Tomēr šādā gadījumā ir jāpiemēro citas sankcijas.

Turklāt Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību uzskata, ka atsevišķos smagākajos gadījumos, kur naida runa pausta bez nodoma kurināt naidu, bet kuras rezultātā var pamatotī sagaidīt minētās sekas, proti, vardarbību, iebiedēšanu, naidīgumu vai diskrimināciju, ir paredzama kriminālatbildība. Kā norāda Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību, šāda pieeja ir saskanīga ar Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10. pantu, jo Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi par ECK atbilstošu kriminālu sankciju piemērošanu par tādu naida runu, kura var saasināt jau tā sprādzienbīstamu situāciju.¹³ Tas nozīmē, ka atsevišķos gadījumos, lai naida runu sodītu krimināli, ir pietiekami tikai ar faktu, ka naida runas rezultātā var iestāties sekas jeb naidīga rīcība.

Lai izvērtētu, vai naida runa var izraisīt sekas, ir jākonstatē, ka naida runa, saprātīgi vērtējot, var mudināt uz vardarbību, iebiedēšanu, naidīgumu vai diskrimināciju pret mērķgrupu un ka naida runa ir pausta publiskā kontekstā.¹⁴

Ceturtkārt, pamatojoties uz Eiropas Cilvēktiesību konvenciju, lai gan valstīm ir rīcības brīvība soda noteikšanā, tomēr tām ir jāņem vērā, vai starp Eiropas Padomes dalībvalstīm pastāv konsensus par kāda tiesību aizskāruma kriminālu sodīšanu.¹⁵

Piektkārt, ir jāņem vērā, ka pienākums noteikt konkrētu kriminālatbildību par konkrētiem noziedzīgajiem nodarījumiem var būt noteikts ar starptautisko tiesību aktu, kā tas ir Eiropas Savienībā. Tā ES Padomes Pamatlēmuma 2008/913/TI par krimināltiesību izmantošanu cīņā pret noteiktiem rasisma un ksenofobijas veidiem un izpausmēm¹⁶ 3. pants pieprasa, lai ES dalībvalstis par pamatlēmumā noteiktajiem noziedzīgajiem nodarījumiem paredzētu maksimālo kriminālsodu, kas ir brīvības atņemšana no viena līdz trim gadiem.

Sestkārt, atbildībai par naida runu, it sevišķi krimināltiesiskajai, ir jābūt pietiekami skaidri noteiktai ar likumu. ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komiteja uzsver, ka valstīm ir pienākums formulēt ierobežojumus naida runai ar pietiekamu precizitāti, lai noteiktās sankcijas par naida runu nebūtu iespējams izmantot, lai nepamatoti ierobežotu vārda brīvību.¹⁷

Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību uzsver: ir jānodrošina, ka noziedzīgi nodarījumi ir skaidri definēti un tie ir efektīvi piemērojami praksē, ņemot vērā tehnoloģiju attīstību.¹⁸

Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa savā judikatūrā ir norādījusi, ka kriminālatbildībai ir jābūt formulētai ar pietiekamu precizitāti, proti, tā, lai persona varētu pietiekami precīzi paredzēt rīcības sekas un attiecīgi savu rīcību regulēt.¹⁹

¹³ Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Vispārējā politikas rekomendācija Nr. 15, 18.–19. lpp.

¹⁴ Turpat, 58.–59. lpp.

¹⁵ Piemēram, skatīt Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2015. gada 15. oktobra spriedumu lietā *Perincek pret Šveici* (pieteikuma Nr. 27510/08), 255.–257. paragrāfs.

¹⁶ ES Padomes 2008. gada 28. novembra Pamatlēmums 2008/913/TI par krimināltiesību izmantošanu cīņā pret noteiktiem rasisma un ksenofobijas veidiem un izpausmēm.

¹⁷ ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komitejas Vispārējais komentārs Nr. 35 par rasistiskas naida runas izskaušanu, 20. punkts.

¹⁸ Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Vispārējā politikas rekomendācija Nr. 15, 9. lpp.

¹⁹ Piemēram, skatīt Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2015. gada 15. oktobra spriedumu lietā *Perincek pret Šveici* (pieteikuma Nr. 27510/08), 131. paragrāfs.

4.2.2. Administratīvā vai civiltiesiskā atbildība

Kā izriet no starptautiskajiem tiesību dokumentiem, kriminālatbildību par naida runu var noteikt tikai par tādu naida runu, kura sasniedz nopietnu bīstamības līmeni un atbilst noteiktiem kritērijiem, šajā kontekstā Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību ir norādījusi, ka kriminālatbildība pati par sevi nav pietiekama, lai izskaustu naida runu.²⁰

Līdz ar to valstīm ir pienākums noteikt administratīvo un/vai civiltiesisko atbildību par naida runu, lai efektīvi vērstos pret naida izpausmēm, kas demokrātiskā sabiedrībā nav pieņemama,²¹ kā arī lai nodrošinātu to, ka ierobežojumi vārda brīvībai ir samērīgi.²²

Attiecīgi no starptautiskā tiesiskā regulējuma izriet, ka valstīm būtu pienākums noteikt nevis krimināltiesisko, bet cita veida tiesisko atbildību gadījumos, kuros naida runa tiek pausta bez nodoma izraisīt naidu (izņemot situācijās, kurās sabiedrībā valda sprādzienbīstamas situācijas) vai arī nepastāv seku iestāšanās iespējamība.

Tas izriet arī no Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību norādītā, kas uzsver, ka valstīm ir pienākums noteikt atbildības par naida runu saskaņā ar civilajām un administratīvajām tiesībām tvērumu.²³

Līdz ar to no starptautiskajiem tiesību dokumentiem izriet pienākums noteikt ne tikai krimināltiesisko atbildību par naida runu, bet arī administratīvo un/vai civiltiesisko atbildību.

4.3. ATSEVIŠĶI TIESISKĀS ATBILDĪBAS PAR NAIDA RUNU UN NAIDA NOZIEGUMIEM ASPEKTI

4.3.1. Aizsargātās pazīmes

Tā kā būtiskākais naida runas un naida noziegumu elements ir aizspriedumi (naidi), kurš vērsti pret noteiktu sabiedrības grupu, kā norāda starptautiskās institūcijas, ir svarīgi ar tiesisko regulējumu noteikt to, kuras šīs grupas ir. Kā norādīts iepriekš (2. nodaļā), tās ir personai (personu grupai) piemītošas nemaināmas pazīmes, kā arī nemaināmi statusi, tomēr to, kuras konkrēti grupas ir īpaši aizsargājamas, nosaka katras valsts sociālais un vēsturiskais konteksts.²⁴

Šajā kontekstā ir svarīgi uzsvērt, ka situācija sabiedrībā mainās nepārtraukti, tādēļ, no vienas puses, ir labi, ja aizsargāto pazīmju (grupu) saraksts tiesiskā regulējumā ir atstāts atvērts, piemēram, uzskaitot konkrētas pazīmes un nosakot, ka aizsardzība ir noteikta arī citām pazīmēm. Tomēr, no otras puses, likumdevējam ir svarīgi skaidri uzskaitīt tiesiskā regulējumā tās pazīmes (grupas), kuras jau ir skaidri apzinātas kā mazāk aizsargātas. Piemēram,

²⁰ Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Vispārējā politikas rekomendācija Nr. 15, 4. lpp.

²¹ Piemēram, skatīt Eiropas Padomes Ministru komitejas 2022. gada 20. maija Rekomendāciju CM/Rec (2022) 16 par naida runas izskaušanu. Pieejams angļu valodā https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680a67955

²² Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Vispārējā politikas rekomendācija Nr. 15, 9. un 19. lpp.

²³ Turpat, 8. lpp.

²⁴ Eiropas Drošības un sadarbības organizācija. A Practical Guide on Hate Crime Laws, pp. 38–39.

no starptautiskā tiesiskā regulējuma skaidri izriet, ka personas pret naida runu un naida noziegumiem ir aizsargājamas arī seksuālās orientācijas²⁵ un dzimtes identitātes dēļ.²⁶

4.3.2. Tiesības uz kompensāciju

No starptautiskajiem tiesību dokumentiem izriet arī pienākums paredzēt nacionālajos tiesību aktos tiesības uz kompensāciju.

Kā norāda Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību, naida runas nodarītais kaitējums visbiežāk ir morāls, tādēļ aizskartajiem indivīdiem ir jānodrošina tiesības prasīt atlīdzību par morālo kaitējumu. Šajā kontekstā valstīm ir jānodrošina atbilstošs tiesiskais regulējums civilo un administratīvo tiesību jomā. Tāpat atsevišķos gadījumos būtu nodrošināmas tiesības uz morālā kaitējuma atlīdzību vai reputācijas atjaunošanu arī visai mērķgrupai.²⁷ Tai pašā laikā, lai nepamatoti neierobežotu vārda brīvību, tiesībām uz kompensāciju par morālo kaitējumu ir jābūt paredzētām tikai smagākajos naida runas gadījumos, t. i., gadījumos, kad naids tiek kurināts ar nodomu vai arī pastāv pamatots risks, ka naidīgas darbības nenovēršami var notikt.²⁸

Savukārt no ES tiesībām izriet, kā tiesībām uz kompensāciju par naida runu kā diskriminācijas izpausmi (par aizskaršanu nodarbinātībā un attiecībā uz piekļuvi precēm un pakalpojumiem) ir jābūt arī mazāk smagos naida runas gadījumos, t. i., arī gadījumos, kad naida runa notiek administratīvo vai civilo tiesību kontekstā.²⁹

²⁵ Piemēram, skatīt: Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, Frank La Rue (submitted in accordance with Human Rights Council resolution 16/4, A/67/357), 2012. gada 7. septembris, 34. punkts. Pieejams angļu valodā <https://digitallibrary.un.org/record/735838>; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2021. gada 16. februāra spriedums lietā *Beizaras un Levickas pret Lietuvu* (pieteikuma Nr. 41288/15).

²⁶ Piemēram, skatīt: Eiropas Padomes Ministru komitejas 2022. gada 20. maija Rekomendāciju CM/Rec (2022) 16 par naida runas izskaušanu. Pieejams angļu valodā https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680a67955

²⁷ Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Vispārējā politikas rekomendācija Nr. 15, 51. lpp.

²⁸ Turpat, 51. lpp.

²⁹ Skatīt Padomes Direktīvu 2000/43/EK (2000. gada 29. jūnijs), ar ko ievieš vienādas attieksmes principu pret personām neatkarīgi no rasu vai etniskās piederības; Padomes Direktīvu 2000/78/EK (2000. gada 27. novembris), kas nosaka kopēju sistēmu vienlīdzīgai attieksmei pret nodarbinātību un profesiju; Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvu 2006/54/EK (2006. gada 5. jūlijs) par tāda principa īstenošanu, kas paredz vienlīdzīgas iespējas un attieksmi pret vīriešiem un sievietēm nodarbinātības un profesijas jautājumos (pārstrādāta versija); Padomes Direktīvu 2004/113/EK (2004. gada 13. decembris), ar kuru īsteno principu, kas paredz vienlīdzīgu attieksmi pret vīriešiem un sievietēm, attiecībā uz pieeju precēm un pakalpojumiem, preču piegādi un pakalpojumu sniegšanu; Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvu 2010/41/ES (2010. gada 7. jūlijs) par to, kā piemērot vienlīdzīgas attieksmes principu vīriešiem un sievietēm, kas darbojas pašnodarbinātas personas statusā, un ar kuru atceļ Padomes Direktīvu 86/613/EEK.

NACIONĀLAIS TIESISKAIS REGULĒJUMS. PROBLEMĀTIKA UN ATBILSTĪBA STARPTAUTISKO TIESĪBU PRASĪBĀM

5.1. NACIONĀLAIS TIESISKAIS REGULĒJUMS

5.1.1. Konstitucionālās tiesības

Ņemot vērā to, ka naida noziegumi un naida runa ir diskriminācijas izpausme, aizsardzību pret to nosaka Satversmes¹ 91. pants:

Visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas.

5.1.2. Krimināltiesības

Krimināltiesību jomā normatīvais akts, kas nosaka, kuri nodarījumi ir uzskatāmi par noziedzīgiem nodarījumiem un līdz ar to sodāmi krimināli, ir Krimināllikums.² Saskaņā ar starptautiskajos tiesību dokumentos noteiktajām naida runas un naida noziegumu definīcijām Krimināllikums satur vairākus noziedzīgu nodarījumu sastāvus, kuri nosaka kriminālatbildību par naida noziegumiem un naida runu.

Krimināllikuma 71.¹ pantā "Aicinājums uz genocīdu", 74.¹ pantā "Genocīda, nozieguma pret cilvēci, nozieguma pret mieru un kara nozieguma attaisnošana", 78. pantā "Nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšana" un 150. pantā "Sociālā naida un nesaticības izraisīšana" noteiktais noziedzīgā nodarījuma sastāvs atbilst naida runas definīcijai. Savukārt atbildība par naida noziegumiem noteikta ar Krimināllikuma 48. panta pirmās daļas 14. punktu, kurš par atbildību pastiprinošu apstākli uzskata gadījumu, kad *noziedzīgs nodarījums izdarīts rasistisku, nacionālu, etnisku vai reliģisku motīvu vai sociālā naida dēļ.*

Saskaņā ar tiesību zinātnieku viedokli pie Krimināllikuma normām, kuras nosaka atbildību par naida noziegumiem un naida runu plašākā nozīmē, ir pieskaitāms arī 77. pants "Aicinājums uz agresīvu karu", 79.⁶ pants "Terorisma attaisnošana, aicinājums uz terorismu

¹ Latvijas Republikas Satversme, Latvijas Vēstnesis Nr. 43, 1993. gada 1. jūlijs.

² Krimināllikums, Latvijas Vēstnesis Nr. 199/200, 1998. gada 8. jūlijs. Pieejams <https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums>

un terorisma draudi", 81. pants "Pret Latvijas Republiku vērsta darbība" un 149.¹ pants "Diskriminācijas aizlieguma pārkāpšana".³

5.1.3. Administratīvās tiesības

Administratīvo tiesību jomā atbildība par administratīvajiem pārkāpumiem ir noteikta attiecīgo dzīves jomu regulējošos likumos un Administratīvo sodu likumā par pārkāpumiem pārvaldes, sabiedriskās kārtības un valsts valodas lietošanas jomā.⁴

Tā kā saskaņā ar starptautiskajos tiesību dokumentos noteikto definīciju par nauda noziegumu ir uzskatāms tikai aizspriedumos balstīts noziedzīgs nodarījums, tad administratīvo tiesību jomā ir atrodamas tikai tiesību normas, kas aizliedz tādu nauda runu, kura nesasniedz noziedzīga nodarījuma pakāpi jeb nav sodāma saskaņā ar Krimināllikumu.

Tā kā Darba likuma⁵ 29. panta 7. daļa nosaka aizsardzību pret diskriminējošu aizskaršanu, t. i., aizskaršanu, kura pret personu tiek vērsta saistībā ar viņai piemītošu diskriminācijas aizlieguma pazīmi, tad administratīvā atbildība par Darba likumā noteiktā diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanu ir noteikta 161. pantā.

Tāpat par nauda runas izpausmi varētu uzskatīt Administratīvo sodu likuma par pārkāpumiem pārvaldes, sabiedriskās kārtības un valsts valodas lietošanas jomā 13. pantā noteikto aizliegumu izmantot totalitārā režīma slavināšanu publiskā vietā, jo šī norma vēršas pret tādu režīmu simbolu izmantošanu, kuros tika veikts genocīds un noziegumi pret cilvēci. Administratīvo sodu likuma par pārkāpumiem pārvaldes, sabiedriskās kārtības un valsts valodas lietošanas jomā 13. pants nosaka:

Par bijušās PSRS, bijušo PSRS republiku un nacistiskās Vācijas karogu, bruņoto spēku un likumības un kārtības uzturēšanas orgānu (represīvo iestāžu) izmantoto piederību identificējošo apģērbu (formas tērpu), kā arī šā apģērba elementu, kuru kopums (apģērba gabali, aksesuāri, atpazīšanas zīmes, kokardes, uzpleči, aprīkojums) pēc to vizuālā izskata nepārprotami ļauj identificēt minētos bruņotos spēkus vai represīvās iestādes, ģerboņu un himnas, nacistiskās svastikas, SS zīmju un padomju simbolu – sirpja un āmura līdz ar piecstaru zvaigzni – izmantošanu publiskā vietā, izņemot gadījumus, kad to izmantošanas mērķis nav saistīts ar totalitāro režīmu slavināšanu vai izdarīto noziedzīgo nodarījumu attaisnošanu vai tos izmanto izglītojošiem, zinātniskiem vai mākslinieciskiem mērķiem, piemēro brīdinājumu vai naudas sodu fiziskajai personai līdz septiņdesmit naudas soda vienībām, bet juridiskajai personai – līdz piecsimt astoņdesmit naudas soda vienībām.

Tāpat, ņemot vērā Krievijas Federācijas militāro agresiju Ukrainā un ar to saistīto militārās agresijas slavinošo simbolu izmantošanu sabiedriskajās vietās, Saeima 2022. gada 31. martā pieņēma grozījumus Administratīvo sodu likumā par pārkāpumiem pārvaldes, sabiedriskās

³ Ēriks Trejs (Valsts policijas koledžas docents), Normatīvā regulējuma problēmjautājumi lietās par nauda izraisīšanu, Jurista Vārds Nr. 25/26, 2022. gada 21. jūnijs; attiecībā uz Krimināllikuma 149.¹ pantu skatīt: Krastiņš U., Liholaja V. 2018. *Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa. Otrās papildinātais izdevums*. Rīga: Tiesu nama aģentūra, 405.–408. lpp.

⁴ Administratīvo sodu likums par pārkāpumiem pārvaldes, sabiedriskās kārtības un valsts valodas lietošanas jomā, Latvijas Vēstnesis Nr. 96, 2020. gada 20. maijs. Pieejams <https://likumi.lv/ta/id/314808-administrativo-sodu-likums-par-parkapumiem-parvaldes-sabiedriskas-kartibas-un-valsts-valodas-lietosanas-joma>

⁵ Darba likums, Latvijas Vēstnesis Nr. 105, 2001. gada 6. jūlijs.

kārtības un valsts valodas lietošanas jomā,⁶ iekļaujot tā vispārēju militārās agresijas un kara noziegumus slavinošu simbolu izmantošanu publiskās vietās. 13.¹ pants nosaka:

Par militārās agresijas un kara noziegumu slavinošu simbolu izmantošanu publiskā vietā, izņemot gadījumus, kad nav mērķa šos noziegumus attaisnot vai slavināt, piemēro brīdīnājumu vai naudas sodu fiziskajai personai līdz septiņdesmit naudas soda vienībām, bet juridiskajai personai – līdz piecsimt astoņdesmit naudas soda vienībām.

Līdz ar to ir secināms, ka administratīvās tiesības neparedz administratīvo atbildību par naida runu plašākā nozīmē, t. i., saskaņā ar starptautiskajos tiesību dokumentos noteikto naida runas definīciju.

5.1.4. Civiltiesības

Saskaņā ar starptautiskajās tiesībās noteikto naida runas definīciju, civiltiesību jomā aizsardzība pret naida runu nosaka vairākas normas.

Aizsardzība pret aizskaršanu, kura saistīta ar personai piemītošu vai piedēvētu diskriminācijas aizlieguma pazīmi, ir noteikta darba tiesību jomā attiecībā uz piekļuvi precēm un pakalpojumiem gan fiziskas personas statusā, gan arī darbojoties pašnodarbinātas personas statusā.

Saskaņā ar Darba likuma⁷ 29. panta 4. un 7. daļu ikviens darbinieks ir aizsargāts pret aizskaršanu, kas ir uzskatāma par diskrimināciju. Minētās normas nosaka:

(4) Par diskrimināciju šā likuma izpratnē uzskatāma arī personas aizskaršana un norādījums to diskriminēt.

[..]

(7) Personas aizskaršana šā likuma izpratnē ir personas pakļaušana tādai no šīs personas viedokļa nevēlamai rīcībai, kas saistīta ar tās piederību pie noteikta dzimuma, tajā skaitā – seksuāla rakstura rīcībai, ja šādas rīcības mērķis vai rezultāts ir personas cieņas aizskaršana un iebiedējošas, naidīgas, pazemojošas, degradējošas vai aizskarošas vides radīšana.

Pret aizskaršanu no preces pārdevēja vai pakalpojuma sniedzēja puses saistībā ar patērētājam piemītošu diskriminācijas aizlieguma pazīmi aizsargā Patērētāju tiesību aizsardzības likums.⁸ Tas attiecas tikai uz tādu preces pārdevēju un pakalpojuma sniedzēju, kurš darbojas savā profesionālās darbības jomā, t. i., pārdod preces un sniedz pakalpojumus savas komercdarbības ietvaros.

⁶ Grozījumi Administratīvo sodu likumā par pārkāpumiem pārvaldes, sabiedriskās kārtības un valsts valodas lietošanas jomā, Latvijas Vēstnesis Nr. 75A, 2022. gada 19. aprīlis. Pieejams <https://likumi.lv/ta/id/331720-grozijumi-administrativo-sodu-likuma-par-parkapumiem-parvaldes-sabiedriskas-kartibas-un-valsts-valodas-lietosanas-joma>

⁷ Darba likums, Latvijas Vēstnesis Nr. 105, 2001. gada 6. jūlijs.

⁸ Patērētāju tiesību aizsardzības likums.

Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 3.¹ panta septītā un astotā daļa nosaka:

- (7) Par diskrimināciju uzskatāma arī personas aizskaršana vai norādījums to diskriminēt.*
(8) Aizskaršana ir personas pakļaušana tās dzimuma, invaliditātes, rases vai etniskās piederības dēļ tādai no šīs personas viedokļa nevēlamai rīcībai (tai skaitā seksuāla rakstura rīcībai), kuras mērķis vai rezultāts ir šīs personas cieņas aizskaršana un iebiedējošas, naidīgas, pazemojošas vai degradējošas vides radīšana.

Savukārt Fizisko personu – tiesiska darījuma dalībnieku – diskriminācijas aizlieguma likums⁹ nosaka aizsardzību pret aizskaršanu, kas saistīta ar personas diskriminācijas aizlieguma pazīmi, darījumos, kuros puses darbojas ārpus savas profesionālās komercdarbības jomas (piemēram, personīgu preču pārdošana), kā arī aizsargā pret diskrimināciju pašnodarbinātas personas attiecībā uz šo personu piekļuvi precēm un pakalpojumiem, kuri nepieciešami komercdarbības veikšanai.

Savukārt Fizisko personu – tiesiska darījuma dalībnieku – diskriminācijas aizlieguma likuma 4. panta trešā un ceturtā daļa nosaka:

- (3) Par diskrimināciju uzskatāma arī personas aizskaršana vai norādījums to diskriminēt.*
(4) Aizskaršana ir personas pakļaušana tās dzimuma, vecuma, reliģiskās, politiskās vai citas pārlicības, seksuālās orientācijas, invaliditātes, rases vai etniskās piederības dēļ tādai no šīs personas viedokļa nevēlamai rīcībai (tai skaitā seksuāla rakstura rīcībai), kuras mērķis vai rezultāts ir šīs personas cieņas aizskaršana un iebiedējošas, naidīgas, pazemojošas vai degradējošas vides radīšana.

Minētais tiesiskais regulējums Darba likumā, Patērētāju tiesību aizsardzības likumā un Fizisko personu – tiesiska darījuma dalībnieku – diskriminācijas aizlieguma likumā ieviests no ES direktīvām.¹⁰

Latvijas tiesiskais regulējums nosaka civiltiesisku atbildību par goda un cieņas aizskaršanu un neslavas celšanu. Kā norāda Tiesībsarga birojs, neslavas celšana ir verbāli aizskārumi, kuri saistīti ar personas rīcību vai uzskatiem, kamēr naida runa ir saistīta ar personai piemītošām nemaināmām pazīmēm vai statusu.¹¹ Tāpat goda un cieņas aizskaršana saskaņā ar Civillikuma¹² 2352.¹ pantu ir konstatējama tikai gadījumā, ja publiski tiek izplatīta ziņa, nevis

⁹ Fizisko personu – tiesiska darījuma dalībnieku – diskriminācijas aizlieguma likums.

¹⁰ Skatīt Padomes Direktīvu 2000/43/EK (2000. gada 29. jūnijs), ar ko ievieš vienādas attieksmes principu pret personām neatkarīgi no rasu vai etniskās piederības; Padomes Direktīvu 2000/78/EK (2000. gada 27. novembris), kas nosaka kopēju sistēmu vienlīdzīgai attieksmei pret nodarbinātību un profesiju; Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvu 2006/54/EK (2006. gada 5. jūlijs) par tāda principa īstenošanu, kas paredz vienlīdzīgas iespējas un attieksmi pret vīriešiem un sievietēm nodarbinātības un profesijas jautājumos (pārstrādāta versija); Padomes Direktīvu 2004/113/EK (2004. gada 13. decembris), ar kuru īsteno principu, kas paredz vienlīdzīgu attieksmi pret vīriešiem un sievietēm, attiecībā uz pieeju precēm un pakalpojumiem, preču piegādi un pakalpojumu sniegšanu; Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvu 2010/41/ES (2010. gada 7. jūlijs) par to, kā piemērot vienlīdzīgas attieksmes principu vīriešiem un sievietēm, kas darbojas pašnodarbinātas personas statusā, un ar kuru atceļ Padomes Direktīvu 86/613/EEK

¹¹ Kristīne Pakārkle (Tiesībsarga biroja Pilsonisko un politisko tiesību nodaļas juridiskā padomniece), Naida runa publiskajā telpā un ar to saistītie juridiskie izaicinājumi, Jurista Vārds Nr. 25/26, 2022. gada 21. jūnijs.

¹² Civillikums, Valdības Vēstnesis Nr. 41, 1937. gada 20. februāris. Pieejams <https://likumi.lv/ta/id/225418-civillikums>

viedoklis.¹³ Teorētiski naida runa var notikt, ne tikai paužot viedokli, bet arī izplatot nepatiesas ziņas, tomēr, tā kā Civillikuma 2352.¹ pants pats par sevi nav vērst uz personas aizsardzību pret naida runu, tad šīs normas piemērošana praksē šajā pētījumā netiks analizēta sīkāk.

Tā kā saskaņā ar starptautiskajās tiesībās noteiktajām naida noziegumu un naida runas definīcijām naida noziegumi ir tikai krimināltiesībās noteiktie noziedzīgie nodarījumi, kuri izdarīti aizspriedumu dēļ, savukārt attiecībā uz naida runu plašākā nozīmē ir paredzēta atbildība tikai krimināltiesību jomā, tad šajā pētījumā sīkāk tiks analizēta tikai šajā jomā noteiktā atbildība.

5.2. NACIONĀLĀ TIESISKĀ REGULĒJUMA PROBLEMĀTIKA

5.2.1. Uz naida runu un naida noziegumiem attiecināmie Krimināllikumā noteiktie noziedzīgo nodarījumu sastāvi

Lai analizētu spēkā esošo tiesisko regulējumu, turpinājumā tiks apskatīti uz naida runu attiecināmie noziedzīgo nodarījumu sastāvi.

Krimināllikuma 71.¹ pants "Aicinājums uz genocīdu" nosaka:

*Par publisku aicinājumu uz genocīdu –
soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz astoņiem gadiem.*

Krimināllikuma 71.¹ pantā noteiktā noziedzīgā nodarījuma sastāvs.

- **Objekts** – grupas apdraudējuma objekts ir atsevišķu cilvēku grupu eksistences intereses.
- **Objektīvā puse** – aktīvas darbības, kas vērstas uz citu cilvēku aicināšanu uz genocīda veikšanu.
- **Subjekts** – fiziska un pieskaitāma persona, kas sasniegusi četrpadsmit gadu vecumu.
- **Subjektīvā puse** – tīšs nodarījums ar tiešu nodomu, jo persona apzinās savu darbību kaitīgumu.

Noziegumam ir formāls sastāvs. Tas nozīmē, ka tas ir izdarīts ar publiska aicinājuma uz genocīdu izdarīšanu.¹⁴

Krimināllikuma 74.¹ pants "Genocīda, nozieguma pret cilvēci, nozieguma pret mieru un kara nozieguma attaisnošana" nosaka:

*Par genocīda, nozieguma pret cilvēci, nozieguma pret mieru vai kara nozieguma publisku slavināšanu vai īstenotā genocīda, nozieguma pret cilvēci, nozieguma pret mieru vai kara nozieguma, tai skaitā PSRS vai nacistiskās Vācijas īstenotā genocīda, nozieguma pret cilvēci, nozieguma pret mieru vai kara nozieguma pret Latvijas Republiku un tās iedzīvotājiem, publisku slavināšanu, noliegšanu, attaisnošanu vai rupju noniecināšanu –
soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz pieciem gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.*

¹³ Augstākās tiesas Senāts, Goda un cieņas civiltiesiskā aizsardzība. Tiesu prakses apkopojums (2000.–2021. gads). Pieejams https://www.at.gov.lv/files/uploads/files/6_Judikatura/Tiesu_prakses_apkopojumi/2021/goda_un_cienas_aizsardziba-2021.docx

¹⁴ Krastiņš U., Liholaja V. 2018. *Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa*, 18.–19. lpp.

Krimināllikuma 74.¹ pantā noteiktā noziedzīgā nodarījuma sastāvs.

- **Objekts** – grupas apdraudējuma objekts ir noziegumi pret cilvēci, mieru, kara noziegumi, genocīds.
- **Objektīvā puse:**
genocīda, nozieguma pret cilvēci, nozieguma pret mieru vai kara nozieguma publiska slavināšana

vai

īstenotā genocīda, nozieguma pret cilvēci, nozieguma pret mieru vai kara nozieguma, tai skaitā PSRS vai nacistiskās Vācijas īstenotā genocīda, nozieguma pret cilvēci, nozieguma pret mieru vai kara nozieguma pret Latvijas Republiku un tās iedzīvotājiem publiska slavināšana, noliegšana, attaisnošana vai rupja noniecināšana.

- **Subjekts** – fiziska un pieskaitāma persona, kas sasniegusi četrpadsmit gadu vecumu.
- **Subjektīvā puse** – tišs nodarījums ar tiešu nodomu, jo persona apzinās savu darbību kaitīgumu.

Noziegumam ir formāls sastāvs.¹⁵

Krimināllikuma 78. pants “Nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšana” nosaka:

- (1) Par darbību, kas vērsta uz nacionālā, etniskā, rasu vai reliģiskā naida vai nesaticības izraisīšanu, –
soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz trim gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.*
- (2) Par tādu pašu darbību, ja to izdarījusi personu grupa vai valsts amatpersona, vai uzņēmuma (uzņēmējsabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbinieks vai ja tā izdarīta, izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu, –
soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz pieciem gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.*
- (3) Par šā panta pirmajā daļā paredzēto darbību, ja tā saistīta ar vardarbību vai draudiem vai ja to izdarījusi organizēta grupa, –
soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz desmit gadiem un ar probācijas uzraudzību uz laiku līdz trim gadiem vai bez tās.*

Krimināllikuma 78. pantā noteiktā noziedzīgā nodarījuma sastāvs.

- **Objekts** – apdraud vienlīdzīgas attieksmes principu personas pamattiesību un pamatbrīvību īstenošanā, personas tiesības uz cieņu, drošību, fizisko un psiholoģisko neaizskaramību.
- **Objektīvā puse** – darbības mutvārdu vai rakstveida aicinājumos vai jebkādā citādā veidā izplata plašā personu lokā idejas, uzskatus, teorijas, lai izraisītu naidīgu attieksmi pret personu, personu grupu atkarībā no nacionālās, etniskās, rasu vai reliģiskās piederības.
- **Subjekts** – fiziska un pieskaitāma persona, kas sasniegusi četrpadsmit gadu vecumu. Arī valsts amatpersona vai uzņēmuma (uzņēmējsabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbinieks, kad veidojas otrajā daļā noteiktais kvalificētais sastāvs.
- **Subjektīvā puse** – tiešs nodoms, vainīgā persona apzinās savu darbību kaitīgumu.

¹⁵ Krastiņš U., Liholaja V. 2018. *Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa*, 33.–36. lpp.

Formāls nozieguma sastāvs, nav jāvērtē sekas.¹⁶

Krimināllikuma 149.¹ pants "Diskriminācijas aizlieguma pārkāpšana" nosaka:

- (1) Par diskrimināciju rasu, nacionālās, etniskās vai reliģiskās piederības dēļ vai par cita veida diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanu, ja ar to radīts būtisks kaitējums, – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz vienam gadam vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.*
- (2) Par šā panta pirmajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, ja to izdarījusi valsts amatpersona vai uzņēmuma (uzņēmēj sabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbinieks, vai personu grupa vai ja tas izdarīts, izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu, – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz trim gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.*

Krimināllikuma 149.¹ pantā noteiktā noziedzīgā nodarījuma sastāvs.

- **Objekts** – apdraud personu līdztiesību dažādās jomās rases, nacionālās, etniskās vai reliģiskās piederības dēļ.
- **Objektīvā puse** – diskriminējošas darbības, lai diskriminētu personu, personu grupu atkarībā no nacionālās, etniskās, rases vai reliģiskās piederības.
- **Subjekts** – fiziska un pieskaitāma persona, kas sasniegusi četrpadsmit gadu vecumu. Arī valsts amatpersona vai uzņēmuma (uzņēmēj sabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbinieks, kad veidojas otrajā daļā noteiktais kvalificētais sastāvs.
- **Subjektīvā puse** – tiešs nodoms, vainīgā persona apzinās savu darbību kaitīgumu.

Noziedzīgajam nodarījumam ir materiāls sastāvs, jo ir jākonstatē sekas – būtisks kaitējums.¹⁷

Krimināllikuma 150. pants "Sociālā naida un nesaticības izraisīšana" nosaka:

- (1) Par darbību, kas vērsta uz naida vai nesaticības izraisīšanu atkarībā no personas dzimuma, vecuma, invaliditātes vai jebkuru citu pazīmju dēļ, ja ar to radīts būtisks kaitējums, – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz vienam gadam vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.*
- (2) Par šā panta pirmajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, ja to izdarījusi valsts amatpersona vai uzņēmuma (uzņēmēj sabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbinieks, vai personu grupa vai ja tas izdarīts, izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu, – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz trim gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.*
- (3) Par šā panta pirmajā daļā paredzēto darbību, ja tā saistīta ar vardarbību vai draudiem, vai par šā panta pirmajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, ja to izdarījusi organizēta grupa, soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz četriem gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.*

Krimināllikuma 150. pantā noteiktā noziedzīgā nodarījuma sastāvs:

- **Objekts** – apdraud personu līdztiesību dažādās jomās personas dzimuma, vecuma, invaliditātes vai jebkuru citu pazīmju dēļ.

¹⁶ Krastiņš U., Liholaja V. 2018. *Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa*, 43.–49. lpp.

¹⁷ Turpat, 405.–408. lpp.

- **Objektīvā puse** – darbības mutvārdu vai rakstveida aicinājumos vai jebkādā citādā veidā izplata plašā personu lokā idejas, uzskatus, teorijas, lai izraisītu naidu vai nesaticību pret personu, personu grupu atkarībā no personas dzimuma, vecuma, invaliditātes vai jebkuru citu pazīmju dēļ.
- **Subjekts** – fiziska un pieskaitāma persona, kas sasniegusi četrpadsmit gadu vecumu. Arī valsts amatpersona vai uzņēmuma (uzņēmējsabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbinieks, kad veidojas otrajā daļā noteiktais kvalificētais sastāvs.
- **Subjektīvā puse** – tiešs nodoms, vainīgā persona apzinās savu darbību kaitīgumu. Noziedzīgajam nodarījumam ir materiāls sastāvs, jo ir jākonstatē sekas – būtisks kaitējums.¹⁸

Atbildību pastiprinošie apstākļi

Krimināllikuma 48. pants nosaka:

(1) Par atbildību pastiprinošiem var atzīt šādus apstākļus:

[..]

14) noziedzīgs nodarījums izdarīts rasistisku, nacionālu, etnisku vai reliģisku motīvu vai sociālā naida dēļ; [..]

Saskaņā ar tiesību teorijā norādīto, vainu pastiprinoša apstākļa konstatēšana lietā nozīmē bargāka soda piemērošanu. Tai pašā laikā, ja vainu pastiprinošs apstākļis jau ir paredzēts kā noziedzīga nodarījuma sastāva pazīme, tad attiecīgais vainu pastiprinošais apstākļis nav piemērojams. Attiecīgi Krimināllikuma 48. panta pirmās daļas 14. punktā noteiktie vainu pastiprinošie apstākļi nav piemērojami Krimināllikuma 78., 149.¹⁹ un arī 150. pantā noteikto noziedzīgo nodarījumu izdarīšanas gadījumā.

5.2.2. Problemātika

5.2.2.1. Naida noziegumu un naida runas nošķiršana tiesiskajā regulējumā

Kā norādīts iepriekš, saskaņā ar starptautiskajos tiesību dokumentos noteikto naida noziegumu definīciju, tas ir noziedzīgs nodarījums, kas sastāv no diviem elementiem – noziedzīga nodarījuma, kurš noteikts nacionālajās krimināltiesībās, un aizspriedumos pret personu vai personu grupu balstīta motīva. Savukārt naida runa satur tikai otro elementu – aizspriedumus.²⁰

Saskaņā ar šīm definīcijām Krimināllikuma 71.¹, 74.¹, 78. un 150. pantā noteiktie noziedzīgu nodarījumu sastāvi atbilst naida runas noziedzīgajam nodarījumam, kamēr naida noziegumi būtu kvalificējami saskaņā ar citiem Krimināllikumā noteiktajiem noziedzīgā nodarījuma sastāviem, kuri izdarīti ar aizspriedumu (naida) motīvu, kas ir atbildību pastiprinošs apstākļis saskaņā ar Krimināllikuma 48. panta pirmās daļas 14. punktu.²¹

Tomēr Krimināllikumā noteikto noziedzīgo nodarījumu piemērošana tiesu praksē un krimināltiesību ekspertu viedokļi šajā jautājumā nav vienoti.

¹⁸ Krastiņš U., Liholaja V. 2018. *Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa*, 408.–411. lpp.

¹⁹ Turpat, 212. lpp.

²⁰ Eiropas Drošības un sadarbības organizācija. A Practical Guide on Hate Crime Laws, p. 25.

²¹ Aldis Lasmanis, Rīgas tiesas apgabala prokuratūras prokurors, Soda noteikšana krimināllietās par naida runu un naida noziegumiem, Jurista Vārds Nr. 25/26, 2022. gada 21. jūnijs.

Piemēram, krimināltiesību eksperts Ēriks Treļs norāda, ka Krimināllikuma kontekstā jāpamatojas uz naida noziedzīgumu definīciju plašākā nozīmē, t. i., nenošķirot, kurš noziedzīgā nodarījuma sastāvs vērsas pret naida runu un kurš ir uzskatāms par naida noziegumu.²²

Savukārt krimināltiesību eksperts profesors Uldis Krastiņš komentārā pie Krimināllikuma 78. panta, kurš būtībā definē naida runu, kā piemēru min tiesas spriedumu, kurā tika piemērots Krimināllikuma 78. pants par vieglu miesas bojājumu nodarīšanu romu tautības personām, jo notiesātie balstījās uz aizspriedumu, ka romu tautības pārstāvji tirgo narkotikas.²³ Saskaņā ar starptautiskajās tiesībās noteikto naida noziegumu definīciju minētais noziedzīgais nodarījums būtu bijis kvalificējams saskaņā ar Krimināllikuma 125. pantu kā tīšs viegls miesas bojājums, kurš izdarīts atbildību pastiprinošos apstākļos, proti, rasistisku/etnisku motīvu dēļ. Tai pašā laikā tajā pašā lietā vainīgie piekāva vēl divas personas, kuras kļūdaini uzskatīja par romu tautībai piederošām un kurām tika nodarīti maznozīmīgi miesas bojājumi. Attiecīgi secināms, ka, tā kā minētajām divām personām nodarītie miesas bojājumi nebija tik nozīmīgi, lai tos varētu atzīt par krimināli sodāmiem miesas bojājumiem, tad šīm personām korekti būtu piemērojama Krimināllikuma 78. panta trešā daļa, kura paredz atbildību par etniskā naida izraisīšanu, kas saistīts ar vardarbību.

Krimināltiesību eksperte profesore Valentija Liholaja norāda: *Ja personas nodarījumā ir konstatējama rasistiska, nacionāla, etniska vai reliģiska motivācija, taču personas mērķis nav bijis izraisīt nacionālo, etnisko, rasu vai reliģisko naidu vai nesaticību, noziedzīgais nodarījums jākvalificē saskaņā ar to Krimināllikuma normu, kura sastāvu veido personas prettiesiskās darbības, piemēram, kā noziedzīgs nodarījums pret personas dzīvību, veselību, mantiskajām interesēm, savukārt Krimināllikuma 48. panta pirmās daļas 14. punktā norādīto, ka noziedzīgs nodarījums izdarīts rasistisku, nacionālu, etnisku vai reliģisku motīvu vai sociālā naida dēļ, tiesa var atzīt par atbildību pastiprinošu apstākli un ņemt to vērā pie soda mēra noteikšanas.*²⁴

Profesores viedoklim var piekrist daļēji, proti, nevar piekrist tam, ka aizspriedumos balstīts noziedzīgs nodarījums (naida noziegums) nav ticis veikts, lai izraisītu naidu vai nesaticību pret kādu sabiedrības grupu.

Līdz ar to krimināltiesību ekspertu viedokļi un tiesu prakse nav viennozīmīga attiecībā uz naida noziegumu un naida runas nošķiršanu, proti, tiek uzskatīts, ka, piemēram, Krimināllikuma 78. pants var tikt piemērots arī naida nozieguma gadījumā, t. i., gadījumā, kad noziedzīgais nodarījums atbilst kādam citam Krimināllikumā noteiktajam noziedzīgā nodarījuma sastāvam un tas ir izdarīts ar aizspriedumos balstītu motīvu (48. panta pirmās daļas 14. punktā noteiktais vainu pastiprinošais apstāklis).

Iespējams, ka ar konsekvences trūkumu attiecībā uz naida noziegumu un naida runas kvalifikāciju ir izskaidrojams fakts, ka ir identificēts tikai viens spriedums, kurā piemērots 48. panta pirmās daļas 14. punkts, un laika posmā no 2011. gada 1. janvāra līdz 2021. gada 30. aprīlim ierosināti tikai divi kriminālprocesi.²⁵

²² Ēriks Treļs (Valsts policijas koledžas docents), Normatīvā regulējuma problēmjaudājumi lietās par naida izraisīšanu.

²³ Krastiņš U., Liholaja V. 2018. *Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa*, 48. lpp., atsaucoties uz Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2009. gada 17. februāra spriedumu lietā Nr. 11088236107.

²⁴ Valentija Liholaja, Nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšana un atbildība par to, Jurista Vārds Nr. 25/26, 2022. gada 21. jūnijs.

²⁵ Aldis Lasmanis, Rīgas tiesas apgabala prokuratūras prokurors, Soda noteikšana krimināllietās par naida runu un naida noziegumiem.

Tajā pašā laikā ir iespējams, ka tiek veikts naida noziegums un arī naida runa, tādēļ jādi veidojot noziedzīgu nodarījumu kopību (Krimināllikuma 26. pants).²⁶ Piemēram, lietā par ebreju kapu pieminekļu apgānīšanu (apgāšanu un bojāšanu), kā arī par apzīmēšanu ar svastiku pirmās instances tiesa noziedzīgo nodarījumu kvalificēja saskaņā ar Krimināllikuma 78. pantu,²⁷ lai gan šajā lietā konstatējams arī atsevišķs noziedzīgs nodarījums – kapu apgānīšana saskaņā ar Krimināllikuma 228. pantu vainu pastiprinošos apstākļos, jo izdarīts aizspriedums (naida dēļ) pret konkrēto etnisko grupu (48. panta pirmās daļas 14. punkts).

Skaidra teorētiskā pieeja naida noziegumu un naida runas kvalificēšanā saskaņā ar Krimināllikumā noteiktajiem noziedzīgo nodarījumu sastāviem ir būtiska naida noziegumu un naida runas identificēšanai un sodīšanai par to, tādēļ ir nepieciešama tālāka tiesību zinātnieku diskusija, lai izstrādātu vienotu teorētisko pieeju.

5.2.2.2. Atšķirīga tiesiska aizsardzība pret naida runu atkarībā no aizsargātās pazīmes jeb Krimināllikuma 78. un 150. pants

Lai arī Krimināllikuma 78. un 150. pants ievietots atšķirīgās Krimināllikuma nodaļās – Krimināllikuma 78. pants IX nodaļā, kas regulē noziegumus pret cilvēci, mieru, kara noziegumus un genocīdu, bet Krimināllikuma 150. pants XIV nodaļā, kas regulē noziedzīgus nodarījumus pret personas pamattiesībām un pamatbrīvībām, tomēr gan Krimināllikuma 78. pantam, gan 150. pantam ir viena un tā pati objektīvā puse – darbības mutvārdu vai rakstveida aicinājumos vai ideju, uzskatu, teoriju izplatīšana jebkādā citādā veidā plašā personu lokā, lai izraisītu naidīgu attieksmi pret personu, personu grupu atkarībā no nemaināmas personai piemītošas pazīmes vai statusa, citiem vārdiem, diskriminācijas aizlieguma pazīmes. Uz to norāda arī Ēriks Treļs, uzsverot, ka *Diskutabls ir arī jautājums par noziedzīgā nodarījuma objektu, nosakot sastāvu minētiem pantiem, jo tam nevajadzētu izkrist no kopējā grupas objekta*²⁸.

Ņemot vērā to, ka naida runa nodara vienlīdz nozīmīgu kaitējumu neatkarīgi no tā, vai naida runa ir vērsta pret personu vai personu grupu etniskās piederības dēļ vai arī seksuālās orientācijas dēļ, nav saskatāms pamatojums tam, kādēļ aizsardzība pret naida runu ir noteikta divos atsevišķos noziedzīgā nodarījuma sastāvos.

Turklāt līdz ar aizsardzības pret naida runu noteikšanu divos dažādos pantos atkarībā no iesaistītās diskriminācijas aizlieguma pazīmes ir paredzētas dažāda barguma sankcijas, kas norāda uz likumdevēja nekonsekvenci.²⁹

Būtisks šķērslis, kurš apgrūtina efektīvu visu mazāk aizsargāto grupu aizsardzību pret naida runu, ir fakts, ka Krimināllikuma 78. panta sastāvs ir formāls – sekas nav nepieciešamas, lai iestātos atbildība, kamēr 150. panta sastāvs ir materiāls, t. i., jāpierāda, ka ir iestājušās sekas jeb nodarīts būtisks kaitējums. Šķēršļus Krimināllikuma 150. panta piemērošanai praksē rada tieši tiesību aizsardzības iestāžu neizpratne par to, kas ir uzskatāms par būtisku kaitējumu.³⁰

²⁶ Krastiņš U., Liholaja V. 2018. *Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa*, 122.–136. lpp.

²⁷ Skatīt Augstākās tiesas Senāta 2013. gada 17. oktobra spriedumu lietā Nr. 11094119210.

²⁸ Ēriks Treļs (Valsts policijas koledžas docents), Normatīvā regulējuma problēmjautājumi lietās par naida izraisīšanu.

²⁹ Turpat.

³⁰ Piemēram, skatīt: Augstākā tiesa, Naida runa un vārda brīvība (Tiesu prakse krimināllietās par Krimināllikuma 74.¹, 78., 150. pantu), tiesu prakse 2012. gada oktobris – 2018. gada maijs), 2018. Pieejams https://www.at.gov.lv/files/uploads/files/6_Judikatura/Tiesu_prakses_apkopojumi/2018/Naida%20runa%20un%20varda%20briviba_Apkopojums_2018_22_10_2018.doc; Anhelita Kamenska, Ēriks Treļs, Naida noziegumi: prakse un problēmas, Latvijas Cilvēktiesību centrs, 2017. Pieejams https://cilvektiesibas.org.lv/media/attachments/01/03/2018/LV_brosura_internetam.pdf

Tāpat naida runa var tikt pausta pret personu vai personu grupu, balstoties uz vairākām diskriminācijas aizlieguma pazīmēm vienlaikus, piemēram, pret musulmaņu sievietēm saistībā ar lakata vai sejas aizsega nēsāšanu, kur viena pazīme ir aizsargāta ar Krimināllikuma 78. pantu (relīģija), bet otra ar 150. pantu (dzimums).³¹ Šajā situācijā nošķirti noziedzīgā nodarījuma sastāvi var radīt problēmas piemērošanā praksē ne tikai tiesās, bet arī lietas izmeklēšanā, ņemot vērā Krimināllikuma 78. un 150. panta atšķirīgo institucionālo piekritību. Kā norāda Ēriks Treļs, *piemēram, ja interneta vidē būs ievietots komentārs, ka "Visus bēgļus vajag iznīcināt!", tad lieta būs piekritīga Valsts policijai, bet komentārs "Visus musulmaņu bēgļus vajag iznīcināt!" būs piekritīgs Valsts drošības dienestam. Savukārt komentārs "Visus melnos bēgļus vajag iznīcināt!" prasa no tiesību piemērotāja interpretāciju un var novest pie situācijas, kad viena institūcija nepamatoti pārsūta lietu otrai*³².

5.2.2.3. Krimināllikuma 149.¹ pants

Krimināllikuma 149.¹ panta objektīvā puse ir ļoti plaša. Tā ietver diskriminējošas darbības, lai diskriminētu personu, personu grupu atkarībā no nacionālās, etniskās, rases vai reliģiskās piederības. Kā norādīts šī pētījuma 2. nodaļā, diskriminācija ir mazāk labvēlīga attieksme pret personu vai personu grupu nemaināmas pazīmes vai statusa dēļ, tātad diskriminācija var izpausties daudz un dažādos veidos. Šajā sakarā ir svarīgi norādīt: lai aizsardzība pret diskrimināciju būtu efektīva, ir precīzi jādefinē, kurā konkrētā izpausmes formā diskriminācija ir sodāma. Otrkārt, saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību konvencijā noteiktajiem standartiem noziedzīgā nodarījuma sastāvam ir jābūt pietiekami skaidri definētam, lai persona spētu paredzēt savas darbības sekas.³³

Krimināllikums jau nosaka, kuras darbības ir noziedzīgi nodarījumi. Diskriminācijas aizlieguma kontekstā par diskriminējošiem nodarījumiem, kuri atzīstami par noziedzīgiem nodarījumiem, ir atzīstami divu veidu nodarījumi:

- 1) **naida noziegumi**, kas ir krimināltiesībās vispārīgi noteiktie noziedzīgie nodarījumi, kuri izdarīti pret personu vai personu grupu tādēļ, ka tai piemīt diskriminācijas aizlieguma pazīme/statuss, vai
- 2) **naida runa**, kas, sasniedzot noteiktu (diskriminējošu) pakāpi, ir uzskatāma par noziedzīgu nodarījumu.

Tā kā minētos diskriminējošos noziedzīgos nodarījumus jau attiecīgi identificē Krimināllikuma 48. panta pirmās daļas 14. punkts (naida noziegumi) un, piemēram, Krimināllikuma 78. un 150. pants (naida runa), nav saskatāms, kurās situācijās būtu piemērojams Krimināllikuma 149.¹ pants. To, ka nav skaidrs Krimināllikuma 149.¹ panta saturs, apliecina arī fakts, ka saskaņā ar šo noziedzīgā nodarījuma sastāvu kopš 2007. gada, kad tas stājās spēkā, nav ierosināts neviens kriminālprocess un nav neviena tiesu sprieduma.

³¹ Skaidrojošais memorands pie Eiropas Padomes Ministru komitejas 2022. gada 20. maija Rekomendācijas CM/Rec (2022) 16 par naida runu. Pieejams angļu valodā <https://rm.coe.int/prems-083822-gbr-2018-recommendation-on-combating-hate-speech-memorand/1680a710c9>

³² Ēriks Treļs (Valsts policijas koledžas docents), Normatīvā regulējuma problēmjautājumi lietās par naida izraisīšanu.

³³ Piemēram, skatīt Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2015. gada 15. oktobra spriedumu lietā *Perincek pret Šveici* (pieteikuma Nr. 27510/08), 131. paragrāfs.

5.3. NACIONĀLĀ TIESISKĀ REGULĒJUMA ATBILSTĪBA STARPTAUTISKO TIESĪBU PRASĪBĀM

5.3.1. Aizsargātās pazīmes

Starptautisko tiesību dokumenti gan nosaka tās pazīmes (grupas), kuras būtu skaidri jāaizsargā pret naida noziegumiem un naida runu, gan arī atzīst, ka, lemjot, kuras pazīmes ir iekļaujamas nacionālajā tiesiskajā regulējumā kā aizsargājamās, ir jāņem vērā nacionālais sabiedriskais un vēsturiskais konteksts, kā arī statistika par to, uz kuru pazīmju pamata naida noziegumi un naida runa notiek visbiežāk.³⁴

Tā jaunākais no starptautisko tiesību dokumentiem – Eiropas Padomes Ministru komitejas Rekomendācija CM/Rec (2022) 16 par naida runu – noteic, ka aizsargājamās pazīmes (grupas) ir rase, ādas krāsa, valoda, reliģija, pilsonība (nacionalitāte), pilsonības un etniskā izcelsme, reliģiskā vai cita pārliecība, vecums, invaliditāte, dzimums, dzimuma identitāte un seksuālā orientācija.

Ņemot vērā to, ka tādas diskriminācijas aizlieguma pazīmes kā rase, ādas krāsa, valoda, reliģija, pilsonība (nacionalitāte), pilsonības un etniskā izcelsme, reliģiskā vai cita pārliecība savstarpēji pārklājas,³⁵ Krimināllikuma 78. pants un 48. panta pirmās daļas 14. punkts nodrošina aizsardzību pret naida runu un naida noziegumiem, kuri veikti, balstoties uz minētajām pazīmēm. Tāpat pret naida runu un naida noziegumiem dzimuma, vecuma un invaliditātes dēļ aizsardzību nodrošina Krimināllikuma 150. pants un 48. panta pirmās daļas 14. punkts.

Pazīmes, kuras Krimināllikums skaidri nenosaka, ir seksuālā orientācija un dzimuma identitāte, lai gan Eiropas Cilvēktiesību tiesa jau 2012. gadā ir norādījusi:

Tiesa uzsver, ka diskriminācija, kas balstīta uz seksuālo orientāciju, ir tikpat nopietna kā diskriminācija, kas balstīta uz rasi, izcelsmi vai ādas krāsu.³⁶

Uz to, ka ir nepieciešams noteikt skaidru aizsardzību pret naida runu un naida noziegumiem, kuri balstīti uz aizspriedumiem pret personām viņu seksuālās orientācijas un dzimuma identitātes dēļ, ir norādījuši gan Latvijas speciālisti,³⁷ gan starptautiskās institūcijas.³⁸ Tam par iemeslu ir fakts, ka sabiedrībā visaugstākais aizspriedumu līmenis pastāv tieši attiecībā uz personām ar atšķirīgu seksuālo orientāciju un dzimuma identitāti.³⁹ Tāpat no starptautiskā tiesiskā regulējuma neizriet tas, ka personas būtu vairāk aizsargājamās pret naida runu un naida noziegumiem, piemēram, rases, etniskās piederības vai reliģiskās

³⁴ Eiropas Drošības un sadarbības organizācija. A Practical Guide on Hate Crime Laws, p. 45.

³⁵ Sīkāk skatīt šī pētījuma 2. nodaļu.

³⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesa 2012. gada 9. februāra sprieduma lietā *Vejdeland un citi pret Zviedriju* (iesnieguma Nr. 1813/07), 55. punkts.

³⁷ Piemēram, skatīt: Anhelita Kamenska, Ēriks Treļs, Naida noziegumi: prakse un problēmas, Latvijas Cilvēktiesību centrs, 2017. Pieejams https://cilvektiesibas.org.lv/media/attachments/01/03/2018/LV_brosura_internetam.pdf

³⁸ ANO Cilvēktiesību komitejas Noslēguma piezīmes par Latvijas trešo ziņojumu, 2014. gada 11. aprīlis. Pieejams <https://www.mfa.gov.lv/lv/media/3943/download>; Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas Noslēguma secinājumi par Latvijas Republikas otro kārtējo ziņojumu, 2021. gada 30. marts. Pieejams <https://www.mfa.gov.lv/lv/media/3994/download>

³⁹ Piemēram, skatīt: Anhelita Kamenska, Jekaterina Tumule, Cīņa ar naida runu internetā: Eiropas Komisijas un uzticamo ziņotāju loma, Jurista Vārds Nr. 25/26, 2022. gada 21. jūnijs.

pārliecības dēļ, nekā, piemēram, invaliditātes, dzimuma vai seksuālās orientācijas dēļ. Kā minēts jau iepriekš, valstu pienākums ir primāri aizsargāt tās grupas, kuras ir pakļautas vislielākajam naida runas un naida noziegumu riskam. No minētā izriet, ka Latvijas tiesiskais regulējums, kurš noteikts Krimināllikuma 78. un 150. pantā, dalot aizsargājamās diskriminācijas aizlieguma pazīmes, neatbilst starptautiskajās tiesībās noteiktajiem standartiem. Vēl ir svarīgi norādīt, ka nereti naida noziegumi un naida runa notiek vairāku diskriminācijas aizlieguma pazīmju dēļ vienlaicīgi,⁴⁰ tādēļ dažādu noziedzīgu nodarījumu sastāvu un sankciju noteikšana dažādām diskriminācijas aizlieguma pazīmēm var radīt šķēršļus pareizai tiesību normu piemērošanai un efektīvai aizsardzībai.⁴¹

5.3.2. Prasība pēc būtiska kaitējuma

No starptautiskajām tiesībām izriet, ka būtībā jebkura diskriminācija rada personai vai personu grupai morālu kaitējumu, piemēram, pat diskriminācija civiltiesiskajās attiecībās.⁴²

Saskaņā ar nacionālo tiesisko regulējumu, kas noteikts likuma "Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību" 23. pantā, par būtisku kaitējumu Krimināllikuma izpratnē ir uzskatāma situācija, kurā *ir ievērojami apdraudētas citas ar likumu aizsargātās intereses*⁴³. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments 2016. gada 29. septembra lēmumā lietā Nr. 11816003310, nosakot būtisku kaitējumu Krimināllikuma 145. pantā paredzētajā noziedzīgajā nodarījumā, noteica, ka *ne katrs Latvijas Republikas Satversmē garantēto tiesību aizskārums pats par sevi, bez aizskāruma izvērtējuma, atzīstams par būtisku kaitējumu likuma "Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību" 23. panta izpratnē. Būtisks kaitējums nosakāms, pamatojoties uz tiesā pārbaudītiem pierādījumiem, izvērtējot interešu apdraudējuma veidu, saturu, intereses nesēja jeb personas, pret kuru vērsts apdraudējums, īpašības un attieksmi pret konkrēto interešu apdraudējumu*⁴⁴.

Vērtējot šo tiesas atziņu 150. pantā noteiktās aizsardzības pret naida runu kontekstā un balstoties uz starptautiskajās tiesībās nostiprināto, ka jebkura diskriminācijas izpausme rada morālo kaitējumu, ir secināms, ka naida runas konstatēšana jau pati par sevi ir pietiekama, lai uzskatītu, ka ir noticis būtisks kaitējums. No minētā izriet, ka 150. pantā noteiktā prasība pēc būtiska kaitējuma nav loģiska.

⁴⁰ Piemēram, skatīt Skaidrojošo memorandu pie Eiropas Padomes Ministru komitejas 2022. gada 20. maija Rekomendācijas CM/Rec (2022) 16 par naida runu. Pieejams angļu valodā <https://rm.coe.int/prems-083822-gbr-2018-recommendation-on-combating-hate-speech-memorand/1680a710c9>; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2017. gada 28. marta spriedumu lietā *Škorjanca pret Horvātiju* (pieteikuma Nr. 25536/14), 55. paragrāfs.

⁴¹ Ēriks Trejs (Valsts policijas koledžas docents), Normatīvā regulējuma problēmjautājumi lietās par naida izraisīšanu.

⁴² Piemēram, skatīt Padomes Direktīvu 2000/43/EK (2000. gada 29. jūnijs), ar ko ievieš vienādas attieksmes principu pret personām neatkarīgi no rasu vai etniskās piederības.

⁴³ Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību, Latvijas Vēstnesis Nr. 331/332, 1998. gada 4. novembris. Pieejams <https://likumi.lv/ta/id/50539-par-kriminallikuma-speka-stasanas-un-piemerosanas-kartibu>

⁴⁴ Augstākā tiesa, Naida runa un vārda brīvība (Tiesu prakse krimināllietās par Krimināllikuma 74.¹, 78., 150. pantu), tiesu prakse 2012. gada oktobris – 2018. gada maijs), 2018. Pieejams https://www.at.gov.lv/files/uploads/files/6_Judikatura/Tiesu_prakses_apkopojumi/2018/Naida%20runa%20un%20varda%20briviba_Apkopojums_2018_22_10_2018.doc

5.3.3. Kriminālbildība un administratīvā atbildība par naida runu

Saskaņā ar starptautiskajos tiesību dokumentos noteikto, par naida runu krimināltiesisku sankciju drīkst piemērot tikai pašos nopietnākajos gadījumos, t. i., gadījumos, kad naida runa izteikta ar nodomu un ir jākonstatē, ka naida runa, saprātīgi vērtējot, var mudināt uz vardarbību, iebiedēšanu, naidīgumu vai diskrimināciju pret mērķgrupu un ka naida runa ir pausta publiskā kontekstā.⁴⁵ Tāpat ir jākonstatē, ka runa atbilst visiem starptautiskajās tiesībās noteiktajiem naida runas kritērijiem.⁴⁶

Tai paša laikā par naida runu ir uzskatāmas arī tādas izpausmes, kuras neatbilst visiem šiem kritērijiem, tāpēc, lai nodrošinātu efektīvu aizsardzību pret naida runu, valstīm ir jānosaka arī administratīvā un civilā atbildība par naida runu.⁴⁷ Civilā atbildība vairāk varētu būt attiecināma uz tiesībām prasīt kompensāciju par morālo kaitējumu, kas Latvijā jau ir nodrošināta saskaņā ar Civillikuma 1635. pantu.⁴⁸

Tā kā pašlaik praksē vissarežģītāk ir pierādīt personas nodomu, kā arī problēmas rada tiesu praksē skaidri nenoformulēta jēdziena "būtisks kaitējums" saturs, tad Krimināllikumā noteikto sankciju piemērošana ne vienmēr ir iespējama. Tikmēr nav šaubu par to, ka Latvijā ir ļoti liels skaits naida runas gadījumu, it sevišķi interneta vidē. Līdz ar to, lai efektīvi šo problēmu risinātu un arī nodrošinātu atbilstību starptautisko tiesību prasībām, Latvijā būtu nepieciešams steidzami noteikt administratīvo atbildību par naida runu, jo Administratīvās atbildības likums⁴⁹ neparedz vērtēt personas psihisko attieksmi pret administratīvo pārkāpumu.⁵⁰

⁴⁵ Piemēram, Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Vispārējā politikas rekomendācija Nr. 15, 58.–59. lpp.

⁴⁶ The Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, Frank La Rue (submitted in accordance with Human Rights Council resolution 16/4, A/67/357), 2012. gada 7. septembris, 47. punkts; United Nations Strategy and Plan of Action on Hate Speech, 2019.

⁴⁷ Piemēram, skatīt Eiropas Padomes Ministru komitejas 2022. gada 20. maija Rekomendāciju CM/Rec (2022) 16 par naida runu; piemēram, Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Vispārējā politikas rekomendācija Nr. 15, 8.–9. lpp.

⁴⁸ Augstākās tiesas Senāts, Goda un cieņas civiltiesiskā aizsardzība.

⁴⁹ Administratīvās atbildības likums, Latvijas Vēstnesis Nr. 225, 2018. gada 14. novembris. Pieejams <https://likumi.lv/ta/id/303007-administrativas-atbildibas-likums>

⁵⁰ Uldis Zemzars u. c. Huligānisms internetā: vai vārda brīvībai ir robežas, Jurista Vārds Nr. 45, 2020. gada 10. novembris. Pieejams <https://juristavards.lv/doc/277529-huliganisms-interneta-vai-var-da-brivibai-ir-robez-as/>

NAIDA NOZIEGUMU UN NAIDA RUNAS IDENTIFICĒŠANA PRAKSĒ

6.1. NAIDA NOZIEGUMU UN NAIDA RUNAS IDENTIFICĒŠANA UN IZMEKLĒŠANA PRAKSĒ LATVIJĀ

6.1.1. Institucionālā kompetence naida noziegumu un naida runas gadījumā

Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma¹ 387. panta pirmo daļu Valsts policija izmeklē jebkuru noziedzīgu nodarījumu, izņemot leikšējās drošības biroja kompetencē ietilpstošos noziedzīgos nodarījumus. Tāpat saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 387. panta otro daļu Valsts policijas kompetencē neietilpst tādu noziedzīgu nodarījumu izmeklēšana, kas izdarīti valsts drošības jomā. Tos izmeklē Valsts drošības dienests.

Attiecīgi Valsts drošības dienesta kompetencē ir izmeklēt noziedzīgus nodarījumus, kuri noteikti 71.¹ pantā "Aicinājums uz genocīdu", 74.¹ pantā "Genocīda, nozieguma pret cilvēci, nozieguma pret mieru un kara nozieguma attaisnošana", 78. pantā "Nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšana", bet Valsts policijas kompetencē ir izmeklēt noziedzīgus nodarījumus, kuri noteikti Krimināllikuma 150. pantā "Sociālā naida un nesaticības izraisīšana". Tāpat Valsts policijas kompetencē pamatā ietilpst arī naida noziegumu izmeklēšana, jo šīs institūcijas kompetencē ir tādu tipiskāko naida noziegumu izmeklēšana kā nonāvēšana (Krimināllikuma XII nodaļa), noziedzīgi nodarījumi pret personas veselību (Krimināllikuma XIII nodaļa), noziedzīgi nodarījumi pret īpašumu (Krimināllikuma XVIII nodaļa).

¹ Kriminālprocesa likums, Latvijas Vēstnesis Nr. 74, 2005. gada 11. maijs. Pieejams <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums>

6.1.2. Statistika par naida noziegumiem un naida runu

6.1.2.1. Iesniegumi par naida noziegumiem

Saskaņā ar Valsts policijas sniegto informāciju uz 2021. gada jūniju laika posmā no 2016. līdz 2020. gadam Valsts policijā kopumā reģistrēts 121 iesniegums,² tai skaitā 2016. gadā – 16, 2017. gadā – 14, 2018. gadā – 22, 2019. gadā – 15 un 2020. gadā – 54 iesniegumi.

No kopumā reģistrētā **121** iesnieguma **53 jeb 43,80%** iesniegumu ir par naida un nesaticības izraisīšanu seksuālās orientācijas dēļ, **47 jeb 38,84%** – par naida un nesaticības izraisīšanu nacionālās vai etniskās piederības dēļ, **1 jeb 0,83%** – par diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanu invaliditātes dēļ, **1 jeb 0,83%** – par naida un nesaticības izraisīšanu personas dzimuma dēļ, **1 jeb 0,83%** – par naida un nesaticības izraisīšanu reliģiskās piederības dēļ, **18 jeb 14,88%** iesniegumu par diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanu vai naida un nesaticības izraisīšanu atkarībā no piederības pie kādas sociālas grupas vai citu pazīmju dēļ (nelegālie imigranti, bēgļi, noteiktu profesiju pārstāvji, politisko partiju pārstāvji u. tml.).

6.1.2.1.1. Iesniedzēji

110 gadījumos iesniedzēji ir fiziskas personas, tai skaitā **51** vīrietis vecumā no 21 līdz 85 gadiem (**46** iesniegumi saistībā ar naida un nesaticības izraisīšanu seksuālās orientācijas dēļ saņemti no vienas personas, 1991. gadā dzimuša vīrieša) un **17** sievietes vecumā no 20 līdz 67 gadiem, **4** gadījumos – juridiskas personas. **7** gadījumos notikumi reģistrēti, balstoties uz Valsts policijas un Rīgas pašvaldības policijas amatpersonu dienesta ziņojumiem, veicot interneta izlūkošanu interneta vietnēs latviešu valodā, kā arī tiešsaistes sociālā tīkla vietnēs (*Facebook.com*, *Draugiem.lv*, *Twitter.com* u. c.).

6.1.2.1.2. Iesnieguma saņemšanas veids

No Valsts policijā kopumā reģistrētiem 130 iesniegumiem **45** iesniegumi saņemti elektroniski, tai skaitā **36** iesniegti, izmantojot vienoto valsts un pašvaldību pakalpojumu portālu *latvija.lv*, **9** – parakstot elektroniski ar drošu elektronisko parakstu, **4** iesniegumi saņemti, iesniedzējam telefoniski vēršoties Valsts policijā, savukārt **72** gadījumos iesnieguma saņemšanas veids (ierodoties klātienē vai nosūtot pa pastu) nav zināms.

Saskaņā ar Iesniegumu likuma 4. panta pirmo daļu un Kriminālprocesa likuma 387. panta pirmo daļu **8** iesniegumi saņemti izskatīšanai no Valsts drošības dienesta, **1** – no Latvijas Republikas Tiesībsarga biroja, **1** – no Latvijas Republikas Saeimas Aizsardzības, iekšlietu un korupcijas novēršanas komisijas.

6.1.2.1.3. Aizskāruma izpausmes veids un vieta

Izvērtējot Valsts policijā reģistrētos iesniegumus, kas, iespējams, saistīti ar sociālā naida un nesaticības izraisīšanu vai diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanu, secinām, ka lielākajā daļā gadījumu aizskāruma izpausmes veids ir rakstiski izteikts verbāls aizskārums sociālo tīklu vietnēs (*Facebook.com*, *Twitter.com*, *Draugiem.lv*) un interneta vietnēs (ziņu portālos *tvnet.lv*, *delfi.lv*, *diena.lv*, portālos *skaties.lv*, *kasjauns.lv* u. c.) – **97 jeb 80,17%**, mazāk ir rakstiski izteiktu aizskārumu, kas veikti uz ēkas sienas, elektrības sadales skapja vai izvietojot

² Valsts policijā netiek apkopota statistiskā informācija par saņemtiem iesniegumiem saistībā ar diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanu un sociālā naida un nesaticības izraisīšanu, kā arī par noziedzīgiem nodarījumiem pēc naida (rasistiska, homofobiska u. tml.) motīva, tāpēc statistiskā informācija, iespējams, ir nepilnīga.

reklāmu – **3 jeb 2,48%**, mutiski izteiktu verbālu aizskārums ir **17 jeb 14,05%**, to skaitā **1** aizskārums skolā, **2** – mājās, **2** – kafējnīcā, **1** – darbā, **7** – uz ielas, **1** – telefona sarunas laikā, **1** – Latvijas Radio 1, **2** – Latvijas Televīzijā. Diskriminācijas aizlieguma pārkāpšana – **4 jeb 3,31%**, tai skaitā **1** – pirmsskolas izglītības iestādē, **1** – sabiedriskajā transportā, **1** – darbā, **1** – tiesā.

Lielākajā daļā gadījumu iespējamie diskriminācijas aizlieguma pārkāpēji un sociālā naida un nesaticības izraisītāji ir fiziskas personas, tai skaitā 52 vīrieši vecumā no 19 līdz 79 gadiem un 10 sievietes vecumā no 28 līdz 78 gadiem, 7 gadījumos – juridiskas personas. 52 gadījumos aizskārums veicējs nav identificēts.

6.1.2.1.4. Iesniegumu virzība

86 jeb 71,07% gadījumu pieņemts lēmums par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu, tai skaitā **57** gadījumos atbilstoši KPL 377. panta 2. punktam – izdarītajā nodarījumā nav noziedzīga nodarījuma sastāva un **29** gadījumos atbilstoši 377. panta 1. punktam – nav noticis noziedzīgs nodarījums. **22 jeb 18,18%** gadījumu uzsākts kriminālprocess. **2 jeb 1,65%** gadījumu uzsākta administratīvā pārkāpuma lietvedība. **6 jeb 4,96%** iesniegumu nosūtīti izskatīšanai Valsts drošības dienestam saskaņā ar 2007. gada 27. septembra iesniegumu likuma 4. panta pirmo daļu un Kriminālprocesa likuma 387. panta otro daļu, **1** – Rīgas domei saskaņā ar Iesniegumu likuma 4. panta pirmo daļu. Par viena iesnieguma virzību nav informācijas.

6.1.2.1.5. Lēmumu par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu motīvi

Kopumā tika izskatīti **86** lēmumi par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu. **26** gadījumos šo lēmumu motīvus nav iespējams noskaidrot, jo tie pieņemti rezolūcijas veidā.

Vairākos lēmumos no personām, kas, iespējams, pārkāpa diskriminācijas aizliegumu vai izraisīja sociālo naidu un nesaticību, tika pieņemti paskaidrojumi. Persona paskaidro, ka turpmāk tik asus izteicienus neizteiks un ka bija nodoms nevis veikt naida runu, bet tikai izteikt savu viedokli; persona vēlējās paust savu nostāju pret kroplību un nevienā brīdī neaicināja uz vardarbību, kā arī nevērsās pret kādu konkrētu personu vai sabiedrības grupu; komentāru rakstīja pēc savas iniciatīvas; nedarbojas kādā organizētā grupā; komentāru uzrakstīja dusmu uzplūdā, neapdomājot savas darbības sekas; vēlējās paust viedokli, ka ir nepieņemami, ka homoseksuāli cilvēki publiskā vidē apspriež bērnu jautājumu, pēc kāda laika pati komentāru izdzēsa, jo saprata, ka ir rīkojusies neapdomīgi; ar komentāru puda savu nepatiku pret noteiktu personu grupu kā kristiete, atspoguļojot Bībelē teikto par grupas pārstāvjiem; nekāda personīga naida un nodoma aicināt tautu izrēķināties ar seksuāli netradicionāli orientētām personām nebija, komentārus rakstīja emociju uzplūdā, par ko ļoti nožēlo; pēc personas bībeliskajiem uzskatiem, šādiem cilvēkiem sabiedrībā nevajadzētu akcentēt sevi un savu netiklību, bet ar minēto komentāru nevēlējās aizskart kādas personas jūtas vai izraisīt nesaticību un naidu atkarībā no personas orientācijas, nebija tāda tieša nodoma; neapzināti puda savu viedokli un ievietoja savu komentāru, jo domāja, ka Latvijā ir vārda brīvība; ierakstu publicēja neuzmanības dēļ, neizlasot visu tekstu līdz galam un nepamanot teikumu, kurā tika izteikts aicinājums vardarbīgi izturēties pret policijas darbiniekiem, un, tiklīdz konstatēja, ka publikācijā ir šāds aicinājums, to izdzēsa; uzrakstīto domāja kā joku, vienlaikus norādot, ka uzrakstīto nožēlo. Tika pieņemti arī citi paskaidrojumi.

Vairākos lēmumos par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu pievienots arī ekspertu atzinums, arī Latviešu valodas aģentūras atzinums par komentāru (*Man ļoti nepatīk cilvēki, kuri mēģina kopoties ar savu dzimumu. [...] Jūs, piderasi, nevajag dirst par gēniem. Ja tev, vecīt, patīk*

*mazi puikas, tad ej ārstēties. Ja tas nepalīdz, tad nošaujies. Ja tiks mani nagos, es Tevi paze-
mošu un izmetīšu no Latvijas)* – [..]. Leksēmu un vārdu savienojumu nozīmju analīze rāda, ka
galvenokārt tekstā pausta nepatika, nicinājums un naidīga attieksme pret homoseksuāļiem,
vērojamas naida runas iezīmes. Tekstam raksturīga verbāla agresija. Ieraksts sociālā tīkla
vietnē *Twitter.com* neapšaubāmi ir personas izteikts viedoklis par attiecīgu tematu. Tā saturs
ir nosodošs, naidīgs, tajā izteikti arī draudi. Tekstā pausta neiecietība, pat naidis pret minori-
tāti – homoseksuālo sabiedrības daļu, bet sabiedrība apzināti netiek rosināta uz vardarbību
un naidīgu rīcību (teksta adresāts ir konkrēta persona).

Savukārt kādā citā lēmumā par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu, kas pieņemts rezo-
lūcijas veidā, pievienots ziņojums, kur norādīts, ka notikuma vietā (uz ēkas sienas Rīgā
konstatēts diskriminējošs uzraksts vācu valodā) veikta apsekošana, un konstatēts, ka nav
nevienu kameru, kura būtu vērsta uz notikuma vietu, kā arī netika noskaidrota nekāda
izmeklēšanai noderīga informācija.

Lielākajā daļā gadījumu, izvērtējot materiālus, secināts, ka netika iegūti pierādījumi, kas
dotu pamatu saskatīt Krimināllikuma 150. pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāva
pazīmes, nav ziņu, ka personas ierakstītais komentārs radījis būtisku kaitējumu vai to darījusi
valsts amatpersona vai uzņēmuma (uzņēmējsabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbi-
nieks, vai personu grupa, vai, ja tas izdarīts, izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu;
(persona) nav uzrakstījusi tādu komentāru, ar kuru radīts būtisks kaitējums. Līdz ar to jāse-
cina, ka konkrētajā gadījumā nav saskatāmas visas Krimināllikuma 150. panta otrajā daļā
paredzētās noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmes; (personas) darbībās nav saskatāmas
Krimināllikuma 150. panta trešās daļas pazīmes, jo noziedzīgā nodarījuma sastāva konstatē-
šanai lietās par “naida noziegumiem” ir svarīga personas subjektīvā attieksme un motivācija,
veicot šādas darbības; formāli šajā gadījumā (personas) darbībās ir saskatāmas noziedzīga
nodarījuma sastāva pazīmes, par ko ir paredzēta atbildība Krimināllikuma 150. pantā, taču,
ņemot vērā, ka persona ir mirusi, pieņemts lēmums atteikt uzsākt kriminālprocesu u. c.

Vairākos gadījumos pārbaudes laikā noskaidrots, ka personu, kas veikušas ierakstus
sociālo tīklu vietnēs vai interneta vietnēs, uzturēšanās adrese ir ārpus Latvijas Republikas
(Lielbritānija, Īrija, Amerikas Savienotās Valstis, Krievijas Federācija u. c.), tāpēc secināts, ka
netika iegūti fakti, kas liecinātu, ka iespējamais noziedzīgais nodarījums ir noticis Latvijas
teritorijā, un nav pamata kriminālprocesa uzsākšanai vai tādējādi nav iespējams noskaidrot
personas viedokli un izdarītā motīvus, līdz ar ko nevar objektīvi konstatēt noziedzīgā noda-
rījuma sastāvu, kas paredzēts Krimināllikuma 150. pantā.

Vairākkārt norādīts, ka Latvijas Republikas Satversmes 99. pants noteic, ka ikvienam
ir tiesības uz domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību, līdz ar to personu nevar
saukt pie kriminālatbildības par personas iekšējo pārliecību; Latvijas Republikas Satversmes
100. pants noteic, ka ikvienam ir tiesības uz vārda brīvību, kas ietver tiesības brīvi iegūt,
paturēt un izplatīt informāciju, paust savus uzskatus. Lai piemērotu kādu Krimināllikuma
normu, vienmēr ir jāpierāda personas vaina un visas šaubas tiek tulkotas par labu perso-
nai, kura ir apsūdzēta. Kriminālprocesa likuma 19. panta trešajā daļā ir norādīts, ka visas
saprātīgās šaubas par vainu, kuras nav iespējams novērst, jāvērtē par labu personai, kurai
ir tiesības uz aizstāvību.

6.1.2.2. Valstī reģistrētie noziedzīgie nodarījumi naida runas un naida noziegumu jomā

Saskaņā ar Valsts policijas sniegto informāciju laika posmā no 2016. gada līdz 2020. gadam ieskaitot valstī reģistrēts šāds skaits noziedzīgu nodarījumu:

Valsts drošības dienesta piekritībā:

- 71.¹ pants "Aicinājums uz genocīdu" – 1 (2020. gadā);
- 74.¹ pants "Genocīda, nozieguma pret cilvēci, nozieguma pret mieru un kara nozieguma attaisnošana" – 2 (2018. gads), 2 (2019. gads), 1 (2020. gads);
- 78. pants "Nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšana" – 7 (2016. gads), 1 (2017. gads), 2 (2018. gads), 2 (2019. gads), 1 (2020. gads).

Valsts policijas piekritībā:

- 149.¹ pants "Diskriminācijas aizlieguma pārkāpšana" – 1 (2016. gads);³
- 150. pants "Sociālā naida un nesaticības izraisīšana" – 3 (2016. gads), 3 (2017. gads), 0 (2018. gads), 1 (2019. gads), 10 (2020. gads)

Visā laika posmā Iekšlietu ministrijas datubāzē nav reģistrēts neviens noziedzīgs nodarījums, kurš izdarīts Krimināllikuma 48. panta pirmās daļas 14. punktā noteiktajos vainu pastiprinošajos apstākļos.

6.1.2.3. Valstī uzsāktie kriminālprocesi saistībā ar naida runu

Valstī reģistrēts šāds noziedzīgu nodarījumu skaits par naida runu:

- 74.¹ pants "Genocīda, nozieguma pret cilvēci, nozieguma pret mieru un kara nozieguma attaisnošana" – 2 (2018. gads), 2 (2019. gads), 1 (2020. gads);
- 78. pants "Nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšana" – 7 (2016. gads), 2 (2017. gads), 6 (2018. gads), 5 (2019. gads), 3 (2020. gads), 3 (2021. gada 4 mēnešos);
- 149.¹ pants "Diskriminācijas aizlieguma pārkāpšana" – 1 (2016. gads);⁴
- 150. pants "Sociālā naida un nesaticības izraisīšana" – 3 (2016. gads), 3 (2017. gads), 0 (2018. gads), 3 (2019. gads), 9 (2020. gads), 1 (2021. gada 4 mēnešos).

6.1.3. Naida noziegumu un naida runas identificēšana un izmeklēšana praksē Latvijā. Problemātika

6.1.3.1. Institucionālā piekritība

Pēc Valsts policijas ieskata, materiālā par naida noziegumu un naida runu būtu lietderīgi apvienot Krimināllikuma 78. pantu un 150. pantu vienā, iekļaujot jaunizveidoto pantu Krimināllikuma X nodaļā "Noziegumi pret valsti" vai kādā citā nodaļā pēc likumdevēja ieskatiem. Naida un nesaticības izraisīšana pret kādu no valstī dzīvojošām grupām ir apdraudējums valsts drošībai, tāpēc šāda veida noziedzīgu nodarījumu izmeklēšana būtu VDD kompetencē,

³ Lieta kvalificēta saskaņā ar diviem Krimināllikuma pantiem, t. sk. 78. panta otro daļu.

⁴ Turpat.

kas būtu efektīvākais risinājums, ņemot vērā VDD pieredzi šajā jomā un pieejamos resursus. Turklāt VDD veic interneta vietņu monitoringu saistībā ar naida runu.

Lai identificētu Valsts policijai institucionāli piekritīgus naida noziegumus, atšķirtu tos, kas ir piekritīgi VDD, un kvalitatīvi izmeklētu tos, administrēšanai ir nepieciešami ietilpīgi laika un finanšu resursi personāla apmācībām, vadlīniju un metodisko materiālu izstrādei.

Uz šādu risinājumu kā optimālo norāda arī vairāki eksperti, piekritot, ka institucionālais dalījums atkarībā no tā, pret kuru aizsargāto grupu naida runa pausta, praksē ir problemātisks,⁵ jo cita starpā šādā situācijā pastāv arī "birokrātiska futbola" iespējamība starp institūcijām.⁶

Tai pašā laikā tiek paustas bažas par iespējamo Valsts drošības dienesta pārslodzi gadījumā, ja visus naida runas un naida noziegumus nodos šīs iestādes kompetencē. Tiek norādīts:

levērojot apdraudējumu, noziedzīgos nodarījumus pēc Krimināllikuma 74.¹ panta un 78. panta izmeklē Valsts drošības dienests. Autors uzskata, ka šāda piekritība ir pamatota, jo vairumā gadījumu personas, kuras izdara šos noziegumus, atrodas Valsts drošības dienesta redzeslokā, jo šīs izmeklēšanas iestādes atbildība ir valsts drošības nodrošināšana. Jāatzīmē: pastāv viedoklis, ka Valsts drošības dienestam būtu jāizmeklē arī noziegumi, kuri klasificējami pēc Krimināllikuma 149.¹ panta un 150. panta, kas arī ir naida runa. Tomēr tas nevajadzīgi izšķiestu Valsts drošības dienesta resursus, kuri primāri tiek veltīti ar konkrētās izmeklēšanas iestādes darbības specifiku saistītu noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanai. Tādējādi izmeklēšana būtu lēnāka un palielinātos risks Krimināllikuma 49.¹ panta piemērošanai, tas ir, izmeklēšanas iestādes pārslodzes gadījumā sods varētu tikt noteikts, tiesai konstatējot, ka nav ievērotas tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā. Turklāt Krimināllikuma 149.¹ un 150. pants ir ietverts Krimināllikuma 14. nodaļā, kur grupas apdraudējuma objekts ir personas brīvība, gods un cieņa, kas nav tieši saistīts ar Valsts drošības dienesta darbības specifiku.⁷

Neskatoties uz minēto un ņemot vērā faktu, ka Krimināllikuma 78. un 150. pants būtu apvienojami kaut vai tikai tāpēc, lai nodrošinātu efektīvu tiesisko aizsardzību pret naida runu saskaņā ar starptautisko tiesību prasībām.⁸

⁵ Piemēram, skatīt: Ēriks Treļs (Valsts policijas koledžas docents), Normatīvā regulējuma problēmjautājumi lietās par naida izraisīšanu; Armands Onzuls, Sociālais naidis digitālajā laikmetā – vai protam ar to cīnīties, Jurista Vārds Nr. 25/26, 2022. gada 21. jūnijs.

⁶ Armands Onzuls, Sociālais naidis digitālajā laikmetā – vai protam ar to cīnīties.

⁷ Aldis Lasmanis, Rīgas tiesas apgabala prokuratūras prokurors, Soda noteikšana krimināllietās par naida runu un naida noziegumiem.

⁸ Sīkāk skatīt pētījuma 5. nodaļu.

6.1.3.2. Identificēšana un izmeklēšana

Par naida noziegumu un naida runas identificēšanas un izmeklēšanas efektivitāti pauž bažas gan starptautiskās institūcijas, gan Latvijas cilvēktiesību aizsardzības organizācijas⁹ un iestādes.¹⁰

Tā ANO Cilvēktiesību komiteja Noslēguma piezīmēs par Latvijas trešo ziņojumu norāda, ka *Komiteju dara bažīgu apgalvojumi par naida noziegumu nepietiekamu dokumentēšanu, novērošanu, izmeklēšanu un iztiesāšanu*¹¹. Tāpat arī ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komiteja 2018. gadā norāda, ka *Komiteja ir nobažījusies, ka neoficiāli dati liecina par lielāku skaitu naida noziegumu un naida runas, nekā tiek oficiāli ziņots, kā arī par to, ka naida noziegumos cietušie nevēlas ziņot par noziegumu varas iestādēm*¹².

Kā izriet no Valsts policijas statistikas, būtībā nav reģistrētu naida noziegumu, t. i., noziedzīgu nodarījumu, kuros būtu identificēti atbildību pastiprinoši apstākļi saskaņā ar Krimināllikuma 48. panta pirmās daļas 14. punktu, lai gan, kā norāda prokuratūra, šāds vainu pastiprinošs apstākļis laika posmā no 2011. gada 1. janvāra līdz 2021. gada 30. aprīlim konstatēts divos kriminālprocesos.¹³ Tai pašā laikā identificēts viens spriedums, kurā skatīts jautājums par Krimināllikuma 48. panta pirmās daļas 14. punkta piemērošanu.¹⁴

Saskaņā ar Valsts policijas sniegto statistiku, laika posmā no 2016. gada līdz 2020. gadam reģistrēts 121 iesniegums par naida runu, bet 86 gadījumos ir pieņemti lēmumi par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu. Lielākajā daļā šo lēmumu kā pamats atteikt ierosināt kriminālprocesu ir Krimināllikuma 150. pantā minētā “būtiskā kaitējuma” neesamība. Tāpat bieži ir problemātiska nodoma pierādīšana.¹⁵ Kā uzskata nevalstiskās organizācijas “Mozaīka” aizstāvētās grupas interešu pārstāvis – jurists Armands Onzuls, no Valsts policijas lēmumiem nereti izriet fakts, ka Krimināllikuma 150. pantā noteiktā prasība pēc “būtiska kaitējuma”, kā arī nodoma konstatēšanas nereti ir kā iegansts, lai atteiktu uzsākt kriminālprocesu.¹⁶ Būtībā tas sakrīt ar kopējo ainu, kura izriet no statistikas.

Kā norāda starptautiskās institūcijas, sekmīga naida runas apkarošana bieži ir atkarīga arī no tiesiskā regulējuma efektīvas piemērošanas, kas ir iespējama tikai gadījumā, ja pastāv laba sadarbība starp tiesību aizsardzības iestādēm un ja tajās strādājošie ir atbilstoši apmācīti.¹⁷ Līdz ar to primāri Latvijā būtu jākoncentrējas uz speciālistu apmācību, t. sk. izskatot jautājumu par naida noziegumu un naida runas gadījumu nodošanu specializētas Valsts policijas nodaļas kompetencē.

⁹ Piemēram, skatīt: Anhelita Kamenska, Ēriks Treļs, Naida noziegumi: prakse un problēmas, Latvijas Cilvēktiesību centrs, 2017.

¹⁰ Piemēram, skatīt: Tiesībsargs: Naida noziegumiem jāpievērš pastiprināta uzmanība. Pieejams <https://www.tiesibsargs.lv/news/tiesibsargs-naida-noziegumiem-japievers-pastiprinata-uzmaniba/>

¹¹ ANO Cilvēktiesību komitejas Noslēguma piezīmes par Latvijas trešo ziņojumu.

¹² ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komiteja, Noslēguma secinājumi par apvienoto sesto līdz divpadsmito Latvijas kārtējo ziņojumu, 2018. gada 25. septembris. Pieejams <https://www.mfa.gov.lv/lv/media/3957/download>

¹³ Aldis Lasmanis, Rīgas tiesas apgabala prokuratūras prokurors, Soda noteikšana krimināllietās par naida runu un naida noziegumiem.

¹⁴ Rīgas rajona tiesas 2015. gada 12. marta spriedums lietā Nr. 11353037112. Pieejams <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/218433.pdf>

¹⁵ Ēriks Treļs (Valsts policijas koledžas docents), Normatīvā regulējuma problēmjautājumi lietās par naida izraisīšanu.

¹⁶ Armands Onzuls, Sociālais naidis digitālajā laikmetā – vai protam ar to cīnīties.

¹⁷ Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Vispārējā politikas rekomendācija Nr. 15, 58. lpp.

6.2. NAIDA NOZIEGUMI UN NAIDA RUNA LATVIJAS TIESU PRAKSĒ

6.2.1. Tiesu prakse par naida noziegumiem

Anonimizētajā tiesas nolēmumu datubāzē tika identificēts tikai viens spriedums, kurā tiesa skatījusi jautājumu par Krimināllikuma 48. panta pirmās daļas 14. punktā noteiktā atbildību pastiprinošā apstākļa piemērošanu.

Šīs normas kontekstā tiesa spriedumu motivēja šādi:

Tiesa atšķirībā no prokurores viedokļa, par apsūdzētā atbildību pastiprinošo apstākli neatzīst to, ka noziedzīgais nodarījums izdarīts rasistisku motīvu dēļ. KL 48. panta pirmās daļas 14. punkts noteic, ka par atbildību pastiprinošu apstākli ir atzīstams apstāklis, ja noziedzīgs nodarījums izdarīts rasistisku, nacionālu, etnisku vai reliģisku motīvu dēļ (šā brīža likuma redakcijā), savukārt noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī, 2012. gada 14. septembrī, KL 48. panta pirmās daļas 14. punkts noteica, ka par atbildību pastiprinošu apstākli ir atzīstams apstāklis, ja noziedzīgs nodarījums izdarīts rasistisku motīvu dēļ. Rasisms, rasistisks nozīmē, ka ideoloģija un politika, kas balstās uz nostādni, ka cilvēku rases jau no dabas ir fiziski un garīgi nelīdzvērtīgas, viena rase ir pārāka par citām, un tādēļ "augstākas" rases tautas esot aicinātas valdīt pār "zemākas" rases tautām (<http://www.tezaurs.lv/sv/?w=rasisms>). Savukārt "rase" nozīmē vēsturiski izveidojušos areāla cilvēku grupu, kurai ir kopēja izcelšanās un noteiktās teritoriālās robežās variējošas kopīgas iedzimtas morfoloģiskās un fiziskās pazīmes (piemēram, ādas, acu un matu krāsa, galvas forma) (<http://www.tezaurs.lv/sv/?w=race>). Konkrētajā gadījumā no lietā esošajiem pierādījumiem tiesa secina, ka apsūdzētais bija izrādījis nepatiku pret apsūdzēto, kā pret musulmani. Tiesa norāda, ka jēdziens musulmanis neattiecas uz iedalījumu rasēs, bet piederību ticībai, t. i., reliģiska atšķirība. Ņemot vērā to, ka uz noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdi reliģisks motīvs nebija paredzēts kā atbildību pastiprinošs apstāklis, un ievērojot KL 5. pantā noteikto labvēlības principu, tiesa atzīst, ka pastāv tikai viens apsūdzētā atbildību pastiprinošs apstāklis – alkohola reibums.¹⁸

Šajā spriedumā tiesa strikti pamatojās uz tiesiskā regulējuma gramatisko interpretāciju, neņemot vērā faktu, ka tādas pazīmes kā rase, etniskā piederība, pilsonība un reliģiskā pārliecība visbiežāk savstarpēji pārklājas.¹⁹ Tāpat, lai noskaidrotu jēdziena "rase" saturu, ir primāri jāizmanto tiesību avoti, nevis skaidrojošās vārdnīcas.

6.2.2. Tiesu prakse par naida runu

Saskaņā ar pētījumā identificēto, laika posmā no 2011. gada līdz 2021. gadam par Krimināllikuma 74.¹ pantā noteikto noziedzīgo nodarījumu ir taisīti 3 spriedumi, par 78. pantā noteikto – 41 spriedums un par 150. pantā noteikto – 5 spriedumi. Vairākums no šīm lietām tiesā izskatītas vienošanās kārtībā.

Par Krimināllikuma 149.¹ pantā noteikto noziedzīgo nodarījumu nav taisīts neviens spriedums.

¹⁸ Rīgas rajona tiesas 2015. gada 12. marta spriedums lietā Nr. 11353037112.

¹⁹ Sīkāk skatīt pētījuma 2. nodaļu.

6.2.2.1. Naida runas identificēšanas problēmas

Iepazīstoties ar pieejamiem spriedumiem par naida runu, ir secināms, ka nevienā spriedumā tiesa nav analizējusi lietas apstākļus, ņemot vērā visus naida runas kvalificēšanas kritērijus, proti, runas saturu, politisko, sociālo kontekstu runas izteikšanas laikā, nodomu, runātāja lomu un statusu sabiedrībā, runas izplatīšanas veidu, tās plašumu, seku iespējamību.²⁰

Būtībā uz pienākumu pamatoties uz starptautiskajās tiesībās noteiktajiem naida runas kvalificēšanas kritērijiem ir norādīts Augstākās tiesa 2018. gada 28. marta spriedumā lietā Nr. 11840001413:

[14] Savukārt Krimināllikuma 78. pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma subjektīvo pusi veido tiešs nodoms. ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komiteja savās rekomendācijās ir uzsvērusi, ka Krimināllikuma 78. pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma subjektīvās puses konstatēšana nedrīkst aprobežoties tikai ar aizdomās turētā viedokļa uzklaušanu. Lietās, kurās Krimināllikuma 78. pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma objektīvā puse ir saistīta tikai naida runas formā, personas nodoma izvērtēšanai var būt nozīmīgi vairāki apstākļi. Piemēram, izteikumu satura izvērtējums to kopumā, ne tikai skatot atrauti atsevišķus izteikumus, konteksts, kādā izteikumi pausti, kā apstrīdētos izteikumus vērtētu neitrāls lasītājs. Tiesa var pamatot savus secinājumus ar komentāra teksta izvērtējumu kopumā, lietas materiāliem pievienoto ekspertu atzinumu.

[15] Lai gan minētās institūcijas rekomendāciju statuss nav juridiski saistošs, tomēr tajās ietvertais regulējums atzīstams par avotu ar izteikti rekomendējošu, bet vienlaikus arī pietiekami autoritatīvu raksturu, kas iesaka konkrētas problēmas risināšanā izvēlēties optimālo rīcības modeli (Satversmes tiesas 2005. gada 14. septembra sprieduma lietā Nr. 2005-02-0106 16. punkts, 2006. gada 6. jūnija sprieduma lietā Nr. 2005-25-01 22. punkts). Arī šajā konkrētajā gadījumā komitejas rekomendācijas izmantojamas, pilnīgāk izvērtējot vienu no noziedzīgā nodarījuma sastāva elementiem, tas ir, subjektīvo pusi. Augstākā tiesa konstatē, ka apelācijas instances tiesa nav ņēmusi vērā komitejas rekomendācijās norādīto. Augstākā tiesa norāda, ka izteikumu saturs ir viens no centrālajiem punktiem tiesu motīvos un ir būtisks elements naida vai nesaticības izraisīšanā. Satura analīze var ietvert izteikuma provokatīvās un tiešuma pakāpes noteikšanu, kā arī ietvert izteikuma formas, stila argumentu rakstura izvērtējumu.

Kopumā Latvijas tiesu spriedumos naida runas lietās identificēta šāda problemātika.

Par naida runas un vārda brīvības attiecībām ilgu laika posmu tiesu spriedumos parādījās apbalvojums, ka naida runa vienmēr iziet ārpus tiesību uz vārda brīvību robežām.

²⁰ Piemēram, skatīt Eiropas Padomes Ministru komitejas 2022. gada 20. maija Rekomendāciju CM/Rec (2022) 16 par naida runu; The Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, Frank La Rue (submitted in accordance with Human Rights Council resolution 16/4, A/67/357), 2012. gada 7. septembris, 47. punkts; United Nations Strategy and Plan of Action on Hate Speech, 2019.

Tā Rīgas Apgabaltiesas 2018. gada 20. februāra spriedumā lietā Nr. 11840002515 secināja:

[..] kopumā ir vērtējams kā apzināti vērsti uz rasu naida un nesaticības izraisīšanu; pēc sava satura un formas iziet ārpus Latvijas Republikas Satversmes 100. pantā, 1950. gada 4. novembra Eiropas cilvēku un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10. pantā un ANO 1966. gada 16. decembra Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 19. panta 1. un 2. daļā noteiktajām tiesībām uz savu uzskatu un izteiksmes brīvību, brīvību meklēt, saņemt un izplatīt visu veidu informāciju un idejas, neatkarīgi no robežām mutiski, rakstiski, drukājot, vai mākslinieciskās izpausmes formās, vai arī ar jebkuru citu informācijas līdzekļu palīdzību pēc savas izvēles, jo izplata uzskatus, kas ir vērsti uz rasu, nacionālā un sociālā naida un nesaticības izraisīšanu [..].

Šī atziņa, kura ir attiecināma ne uz visām naida runas lietās, bet gan tikai uz smagākajiem naida runas gadījumiem, ir precizēta ar Augstākās tiesas 2018. gada 28. marta spriedumu lietā Nr. 11840001413:

[16] Pamatoti apelācijas instances tiesa nolēmumā norādījusi, ka Latvijas Republikas Satversmes 100. pantā garantētā vārda brīvība nav absolūta. Vienlaikus apelācijas instances tiesa nav pamatojusi, izvērtējot kādus lietā konstatētos apstākļus, tā piekrīt /pers. F/ viedokli paustajam, ka apsūdzētā komentārs pēc sava satura un formas iziet ārpus Latvijas Republikas Satversmes 100. pantā, Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 212.3.193.90 17.03.2022. 11:31. Anonīms sistēmas lietotājs 10. pantā un ANO Starptautiskā pakta par pilsoņu un pilsoniskajām tiesībām 19. pantā noteiktajam. Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 17. pants noteic, ka neko no šajā konvencijā ietvertā nedrīkst tulkot kā jebkādas valsts, grupas vai personas tiesības iesaistīties jebkādā darbībā vai veikt jebkādu darbību, kuras mērķis ir likvidēt kādu no šeit minētajām tiesībām un brīvībām vai ierobežot tās lielākā mērā nekā tas noteikts šajā konvencijā. Savukārt Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 17. panta mērķis ir padarīt neiespējamu situāciju, kad indivīdi izmanto tiesības, lai izplatītu idejas, kas ir pretrunā konvencijas tekstam un garam (Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2005. gada 13. decembra spriedums lietā "Witzsch v. Germany", iesnieguma Nr. 7485/03). Balstoties uz Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 17. pantu, Eiropas Cilvēktiesību tiesa vairākās lietās ir lēmusi, kādas darbības nav aizsargātas ar minētās konvencijas 10. pantu, piemēram, holokausta noliegšana. Izvērtējot Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā pausto, secināms, ka no Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas aizsardzības tiek izslēgti nopietni, plaši un intensīvi izteikumi, nevis izteikumi, kam raksturīga parasta nozākāšana, piemēram, paužot, ka kādas tautības cilvēki ir muļķi u. tml. Savukārt, kā tas jau norādīts iepriekš šajā lēmumā, apelācijas instances tiesa nav izvērtējusi visus apstrīdēto izteikumu aspektus. Līdz ar to Augstākā tiesa atzīst, ka apelācijas instances tiesa tādējādi nevarēja izlemt, vai apsūdzētā /pers. B/ izteikumi komentārā var vai nevar tikt aizsargāti ar tiesībām uz vārda brīvību.

Gandrīz visos tiesu spriedumos, kuros analizēts naida runas plašums, tiek prezumēts: ja naida runa publicēta internetā (interneta ziņu portālā, kā komentārs vai arī sociālajos tīklos), tad tās izplatība ir uzskatāma par plašu.

Piemēram, Rīgas Apgabaltiesas 2018. gada 20. februāra spriedumā lietā Nr. 11840002515 secināja:

Ņemot vērā augstāk minēto, tiesas kolēģija uzskata, ka lietā iegūtie un tiesas izmeklēšanas laikā pārbaudītie pierādījumi dod pamatu secinājumam, ka /pers. E/ ir rīkojies apzināti un tā

darbības bija vērstas uz rasu naida izraisīšanu, par ko liecina apstākļi, ka /pers. E/ ierakstu ievietoja publiskajā telpā, proti, interneta vietnē www.facebook.com, tādā veidā apzinājās, ka ar to varēs iepazīties neierobežots skaits citu šīs interneta vietnes lietotāju, t. sk., melnādaini cilvēki un apzināti izdarīja ierakstu, kurā tiek aizskarti, pazemoti un noniecināti melnādaino rasei piederīgie, kā arī pauda uzskatu par nepieciešamību ierobežot viņu cilvēktiesības.

Kā norādīts šī pētījuma 2. nodaļā, attiecībā uz internetu un runas izplatīšanas plašumu Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzīmējusi, ka internetā izplatītie izteikumi mazā grupā noteikti nesasniedz to pašu informācijas plašumu, kuru sasniedz bieži apmeklētās interneta vietnes. Tādēļ, lai vērtētu informācijas izplatības plašumu, ir svarīgi vērtēt, cik lielā mērā interneta publikācija ir sasniegusi auditoriju.²¹ Ja publikācija internetā (ieraksts sociālajā tīklā) vai komentārs ir pieejams tikai ierobežotai personu grupai, sekas var būt citādas nekā tad, ja šī publikācija ir pieejama visiem.²²

Tāpat tiesu spriedumos var atrast norādes uz metodoloģiju, kas ļauj konstatēt nodoma esamību. Tā Augstākās tiesas Senāts 2018. gada 5. jūlija spriedums lietā Nr. 11840002515 ir norādījis:

[7.4] Krimināllikuma 78. pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāva objektīvo pusi veido darbības, kas vērstas uz nacionālā, etniskā, rasu vai reliģiskā naida un nesaticības izraisīšanu. Šīs darbības var izpausties ne tikai fiziskā aizskārumā, bet arī verbālā aizskārumā (mutiski un rakstiski). Augstākā tiesa pētījumā "Tiesu prakse krimināllietās par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu" sniegusi vairākas atziņas, kam varētu būt nozīme iztiesājot lietu personas apsūdzībā par Krimināllikuma 78. pantā paredzēto noziedzīgo nodarījumu. Augstākā tiesa norādījusi, ka noziedzīgā nodarījuma sastāva konstatēšanai šādās lietās ir svarīga personas subjektīvā attieksme un motivācija, veicot šādas darbības. Proti, apsūdzētā aktīvas darbības, kas vērstas uz komentāra izplatīšanu, padarot to pieejamu visiem mājas lapas apmeklētājiem, liecina par apzinātu rīcību. Turklāt nozīme ir ne tikai apsūdzētā liecībām, bet arī citiem apstākļiem, piemēram, personas uzvedībai noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas laikā un nozieguma izdarīšanas kontekstam, cietušā liecībām, liecinieku liecībām, apsūdzētā saistībai ar naidu kurinošām organizācijām un apsūdzētā liecību maiņai pirmstiesas un tiesas izmeklēšanas laikā. Būtisks faktors, kas atšķir "naida runu" no citiem verbāliem aizskāruma veidiem, piemēram, no neslavas celšanas personai, ir fakts, ka aizskāruma motīvs ir nevis personas rīcība vai uzskati, bet tā pamatā visbiežāk ir personai no dzimšanas piemītošas īpašības, piemēram, atšķirīga ādas krāsa (Augstākās tiesas 2012. gada tiesu prakses apkopojums "Tiesu prakse krimināllietās par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu", <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas>). Kasācijas instances tiesa konstatē, ka apelācijas instances tiesa savā spriedumā ir atsaukusies uz pētījumu un pareizi izmantojusi tajā norādītās atziņas. [7.5] Krimināllikuma 78. pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma subjektīvo pusi veido tiešs nodoms. Augstākā tiesa norāda, ka izteikumu saturs ir viens no centrālajiem punktiem tiesu motīvos un ir būtisks elements naida vai nesaticības izraisīšanā. Izteikumu satura analīze var ietvert izteikuma provokatīvās un tiešuma pakāpes noteikšanu, kā arī ietvert izteikuma formas, stila argumentu rakstura izvērtējumu.

²¹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2018. gada 28. augusta spriedums lietā *Savva Terentyev pret Krieviju* (pieteikuma Nr. 10692/09), 79. paragrafs.

²² Wolfgang Benedek, Matthias C. Kettermann. 2020. *Freedom of expression and the internet*, p. 101.

6.2.2.2. Soda noteikšana un tā samērīgums

Absolūtajā vairākumā lietu par naida runu personu notiesā ar brīvības atņemšanu, bet sodu nosaka, piemērojot Krimināllikuma 55. pantu, tādējādi reālu brīvības atņemšanu aizstājot ar nosacītu sodu. Kā norāda krimināltiesību eksperts:

Lemjot par nosacītas notiesāšanas piemērošanu vai vieglāka soda noteikšanu nekā likumā paredzētais, tiesām jāievēro ne tikai vainīgā personību raksturojošie dati, bet arī fakti, kas saistīti ar noziedzīgu nodarījumu. Ja tiesa atzīst par iespējamu piemērot nosacītu sodu personai, kura izdarījusi smagu vai sevišķi smagu noziegumu, pieņemtais lēmums īpaši jāmotivē, tostarp pievēršot uzmanību vispārējās prevencijas mērķa sasniegšanai. No minētā izriet, ka tiesai, kura pēc norādītā piemēra notiesātu personu un piemērotu Krimināllikuma 55. pantu, tas būtu īpaši jāmotivē. Turklāt, autora ieskatā, tas arī nozīmē, ka nākamās instances tiesai, izskatot, piemēram, protestu par Krimināllikuma 55. panta piemērošanu, šādā gadījumā ne tikai būtu rūpīgi jāvērtē, vai zemākas instances tiesa ir īpaši motivējusi Krimināllikuma 55. panta piemērošanu, bet arī, – vai šī motivācija patiesi varēja radīt pārliecību, ka vainīgais turpmāk neizdarīs likumpārkāpumus, jo, autora ieskatā, par šādu īpašo motivāciju nevar būt vainīgā izglītība, dzīves pieredze vai kādi citi kritēriji, proti, tas pats, kas personai piemita jau nozieguma izdarīšanas laikā.²³

Šajā kontekstā ir vērts atgriezties pie diskusijas par administratīvās atbildības par naida runu noteikšanas nepieciešamību, jo, piemērojot nosacītu sodu lielākajā daļā spriedumu, rodas jautājums par krimināltiesiskās atbildības nepieciešamību un pamatotību visos naida runas gadījumos, ņemot vērā vainīgajam noteikto sodu.

Līdz ar to secināms, ka tiesu praksē trūkst virspusēju naida runas kritēriju izvērtēšanas, turklāt ne vienmēr kritēriji tiek piemēroti atbilstoši starptautiskajos tiesību dokumentos noteiktajam.

²³ Aldis Lasmanis, Rīgas tiesas apgabala prokuratūras prokurors, Soda noteikšana krimināllietās par naida runu un naida noziegumiem.

SECINĀJUMI UN IETEIKUMI

1. Raugoties no sociālās analīzes un politikas viedokļa, naida noziegumi Latvijā tiek vāji atpazīti un netiek uzskatīti par sociāli un politiski svarīgu prioritāti. Pirmkārt, tas saistīts gan ar augstu toleranci pret vardarbību kopumā, gan vietējo sociālo un kultūras kontekstu, kas liek raudzīties uz daudziem Eiropas līmenī pašsaprotamiem jautājumiem – rase, seksuālā orientācija u. tml. – Latvijai specifiskā perspektīvā. Nereti nodarījumi, kas Eiropas kontekstā būtu interpretēti kā naida noziegumi, Latvijā tiek uztverti kā sabiedrības norma, par to liecina augsts neiecietības līmenis pret dažādām sabiedrībā pastāvošām pazīmēm.
2. Gan nacionālās politikas formulēšanas, gan ieviešanas līmenī trūkst izpratnes par naida noziegumu strukturālo cēlonību. Naida noziegumi tiek skatīti kā izolēti incidenti, kuru pamatā ir nodarījums “ar būtisku kaitējumu”, naida aspektam kļūstot par otršķirīgu vai nepiemērojamu faktoru. Šī problēma redzama gan Krimināllikuma formulējumā, gan piemērošanā.
3. Naida nozieguma upuriem, līdzīgi kā citiem vardarbības upuriem, bieži nepieciešams papildu atbalsts, jo nodarījums skar ne tikai personu, bet arī tās sociālo identitāti un rada dziļāku kaitējumu. Patlaban ir vājš gan atbalsta mehānisms, gan atgriezeniskā saite, kas nepieciešama, lai potenciālie upuri vērstos pēc palīdzības.
4. Augsta tolerance un iespēja izvairīties no soda motivē un atbalsta potenciālo nozieguma izdarītāju, stiprinot pārliecību par naida nozieguma nesodāmību vai par sabiedrisko labumu. Kā norāda ārvalstu pētnieki, savas kopienas subjektīva apdraudējuma sajūta ir viens no naida nozieguma biežākajiem motivatoriem.
5. Aizsardzība pret naida noziegumiem un naida runu Latvijas tiesiskajā regulējumā būtībā ir paredzēta tikai krimināltiesībās. Civiltiesībās un administratīvās tiesībās noteiktā aizsardzība pret naida runu ir fragmentāra. Civiltiesībās noteiktā aizsardzība pret naida runu kā aizskaršanu ir noteikta darba tiesību jomā (Darba likums) un attiecībā uz piekļuvi precēm un pakalpojumiem (Patērētāju tiesību aizsardzības likums, Fizisko personu – tiesiska darījuma dalībnieku – diskriminācijas aizlieguma likums). Administratīvā atbildība (Administratīvo sodu likums par pārkāpumiem pārvaldes, sabiedriskās kārtības un valsts valodas lietošanas jomā) ir paredzēta tikai par totalitāro režīmu simbolu izmantošanu publiskā vietā un militārās agresijas un kara noziegumu slavinošu simbolu lietošanu publiskā vietā.
6. Krimināltiesību jomā norma, kura aizsargā pret naida noziegumiem, ir Krimināllikuma 48. panta pirmās daļas 14. punkts, kurš par atbildību pastipriņošu apstākli uzskata gadījumu, kad *noziedzīgs nodarījums izdarīts rasistisku, nacionālu, etnisku vai reliģisku motīvu vai sociālā naida dēļ*.
7. *Aizsardzība pret naida runu šaurākā nozīmē ir noteikta Krimināllikuma 71.¹ pantā “Aicinājums uz genocīdu”, 74.¹ pantā “Genocīda, nozieguma pret cilvēci, nozieguma pret mieru un*

kara nozieguma attaisnošana”, 78. pantā “Nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšana” un 150. pantā “Sociālā naida un nesaticības izraisīšana”.

8. Saskaņā ar tiesību zinātnieku viedokli pie Krimināllikuma normām, kuras nosaka atbildību par naida noziegumiem un naida runu plašākā nozīmē, ir pieskaitāms arī 77. pants “Aicinājums uz agresīvu karu”, 79.⁶ pants “Terorisma attaisnošana, aicinājums uz terorismu un terorisma draudi”, 81. pants “Pret Latvijas Republiku vērsta darbība” un 149.¹ pants “Diskriminācijas aizlieguma pārkāpšana”.
9. Latvijas tiesību teorijā, atšķirībā no starptautiskajām tiesībām, nav izstrādāta doktrīna, kura nošķirtu naida noziegumus no naida runas. Skaidra teorētiskā pieeja naida noziegumu un naida runas kvalificēšanā saskaņā ar Krimināllikumā noteiktajiem noziedzīgo nodarījumu sastāviem ir būtiska naida noziegumu un naida runas identificēšanai un sodīšanai par to, tādēļ ir nepieciešama tālāka tiesību zinātnieku diskusija, lai izstrādātu vienotu teorētisko pieeju.
10. Raugoties uz krimināltiesisko regulējumu, kurš vērsts pret naida runu, ir konstatējamas vairākas problēmas. Pamatā problēma ir faktā, ka aizsardzība pret naida runu ir noteikta divās normās – 78. pantā “Nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšana” un 150. pantā “Sociālā naida un nesaticības izraisīšana”, lai gan nozieguma objekts un nozieguma objektīvā puse ir viena un tā pati.

Minētās normas atšķiras:

- 1) ar diskriminācijas aizlieguma pazīmēm jeb personu grupām, kuras tās aizsargā (78. pants – nacionalitāti, etnisko piederību, rasi vai reliģisko pārliecību; bet 150. pants – dzimumu, vecumu, invaliditāti vai jebkuru citu pazīmi);
- 2) Krimināllikuma 78. un 150. pants ievietots atšķirīgās Krimināllikuma nodaļās – Krimināllikuma 78. pants IX nodaļā, kura regulē noziegumus pret cilvēci, mieru, kara noziegumus un genocīdu, bet Krimināllikuma 150. pants XIV nodaļā, kura regulē noziedzīgus nodarījumus pret personas pamattiesībām un pamatbrīvībām;
- 3) tā kā abas normas ir ievietotas dažādās nodaļās, formāli atšķiras šo noziedzīgo nodarījumu smagums un nopietnība, tādēļ:
 - a) Krimināllikuma 78. pantā noteikto naida runu izmeklē Valsts drošības dienests, bet 150. pantā noteikto – Valsts policija;
 - b) normās ir noteiktas arī sankcijas. Līdz ar to atšķiras sankciju smagums, kas arī ir viena no normu atšķirībām;
- 4) Krimināllikuma 78. pantā noteiktais sastāvs ir formāls, kamēr 150. pantā noteiktais ir materiāls un prasa pierādīt būtisku kaitējumu.

Praksē šī nošķiršana var radīt šādas problēmas:

- 1) atbilstošas normas piemērošana, ja ir notikusi naida runa, balstoties uz vairākām diskriminācijas aizlieguma pazīmēm vienlaikus;
- 2) institucionālās piekritības noteikšana starp Valsts drošības dienestu un Valsts policiju.

Tāpat no starptautiskā tiesiskā regulējuma neizriet tas, ka personas būtu vairāk aizsargājamas pret naida runu un naida noziegumiem, piemēram, rases, etniskās piederības vai reliģiskās pārliecības dēļ, nekā, piemēram, invaliditātes, dzimuma vai seksuālās orientācijas dēļ. Kā minēts jau iepriekš, valstu pienākums ir primāri aizsargāt tās grupas, kuras ir pakļautas vislielākajam naida runas un naida noziegumu riskam. No minēta izriet,

ka Latvijas tiesiskais regulējums, kurš noteikts Krimināllikuma 78. un 150. pantā, dalot aizsargājamās diskriminācijas aizlieguma pazīmes, neatbilst starptautiskajās tiesībās noteiktajiem standartiem.

Ņemot vērā minēto, ir nepieciešams abas normas – Krimināllikuma 78. un 150. pantu – apvienot vienā.

11. Krimināllikuma 149.¹ panta objektīvā puse ir ļoti plaša. Tā ietver diskriminējošas darbības, lai diskriminētu personu, personu grupu atkarībā no nacionālās, etniskās, rases vai reliģiskās piederības. Kā norādīts šī pētījuma 2. nodaļā, diskriminācija ir mazāk labvēlīga attieksme pret personu vai personu grupu nemaināmas pazīmes vai statusa dēļ, tātad diskriminācija var izpausties daudz un dažādos veidos. Šajā sakarā ir svarīgi norādīt: lai aizsardzība pret diskrimināciju būtu efektīva, ir precīzi jādefinē, kurā konkrētā izpausmes formā diskriminācija ir sodāma. Tas, ka Krimināllikuma 149.¹ pants nekad nav ticis piemērots ne izmeklēšanas iestāžu, ne arī tiesu praksē, norāda, ka norma nav noformulēta tā, lai to varētu efektīvi piemērot.
12. Starptautisko tiesību dokumenti gan nosaka tās pazīmes (grupas), kuras būtu skaidri jāaizsargā pret naida noziegumiem un naida runu, gan arī atzīst, ka, lemjot, kuras pazīmes ir iekļaujamas nacionālajā tiesiskajā regulējumā kā aizsargājamās, ir jāņem vērā nacionālais sabiedriskais un vēsturiskais konteksts, kā arī statistika par to, uz kuru pazīmju pamata naida noziegumi un naida runa notiek visbiežāk. Uz to, ka ir nepieciešams noteikt skaidru aizsardzību pret naida runu un naida noziegumiem, kuri balstīti uz aizspriedumiem pret personām viņu seksuālās orientācijas un dzimuma identitātes dēļ, ir norādījuši gan Latvijas speciālisti, gan starptautiskās institūcijas. Tam par iemeslu ir fakts, ka sabiedrībā visaugstākais aizspriedumu līmenis pastāv tieši attiecībā uz personām ar atšķirīgu seksuālo orientāciju un dzimuma identitāti. Līdz ar to tiesiskajā regulējumā ir skaidri nosakāma aizsardzība pret naida noziegumiem un naida runu, balstoties uz personas dzimtes identitāti un seksuālo orientāciju.
13. Saskaņā ar starptautiskajos tiesību dokumentos noteikto, par naida runu krimināltiesisku sankciju drīkst piemērot tikai pašos nopietnākajos gadījumos, t. i., gadījumos, kad naida runa izteikta ar nodomu un kad ir jākonstatē, ka naida runa, saprātīgi vērtējot, var mudināt uz vardarbību, iebiedēšanu, naidīgumu vai diskrimināciju pret mērķgrupu un ka tā ir pausta publiskā kontekstā. Tāpat ir jākonstatē, ka runa atbilst visiem starptautiskajās tiesībās noteiktajiem naida runas kritērijiem. Tai pašā laikā par naida runu ir uzskatāmas arī tādas izpausmes, kuras neatbilst visiem šiem kritērijiem, tāpēc, lai nodrošinātu efektīvu aizsardzību pret naida runu, valstīm ir jānosaka arī administratīvā un civilā atbildība par naida runu. No minētā izriet, ka Latvijai ir jānosaka administratīvā atbildība par naida runu.
14. Valsts drošības dienesta kompetencē ietilpst izmeklēt noziedzīgus nodarījumus, kuri noteikti 71.¹ pantā "Aicinājums uz genocīdu", 74.¹ pantā "Genocīda, nozieguma pret cilvēci, nozieguma pret mieru un kara nozieguma attaisnošana", 78. pantā "Nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšana", bet Valsts policijas kompetencē ir izmeklēt noziedzīgus nodarījumus, kuri noteikti Krimināllikuma 150. pantā "Sociālā naida un nesaticības izraisīšana". Tāpat Valsts policijas kompetencē pamatā ietilpst arī naida noziegumu izmeklēšana, jo šīs institūcijas kompetencē ir tādu tipiskāko naida noziegumu izmeklēšana kā nonāvēšana (Krimināllikuma XII nodaļa), noziedzīgi nodarījumi pret personas veselību (Krimināllikuma XIII nodaļa), noziedzīgi nodarījumi pret īpašumu (Krimināllikuma XVIII nodaļa).

Atšķirīga institucionālā piekritība ir problemātiska tieši naida runa, kura noteikta Krimināllikuma 78. un 150. pantā, līdz ar to gan Valsts policija, gan tiesību eksperti norāda uz nepieciešamību apvienot Krimināllikuma 78. un 150. pantu vienā un tā izmeklēšanu noteikt tikai vienai institūcijai. Valsts policija uzskata, ka tam ir jābūt Valsts drošības dienestam, jo šajā iestādē speciālisti ir specializējušies naida noziegumu un naida runas jomā, kamēr citi speciālisti uzskata, ka Valsts drošības dienestam ir jānodarbojas ar valsts drošības jautājumiem un, uzliekot tai par pienākumu izmeklēt visus naida noziegumus un naida runas gadījumus, šai institūcijai varētu nepietikt kapacitātes.

15. Saskaņā ar Valsts policijas sniegto statistiku, laika posmā no 2016. gada līdz 2020. gadam reģistrēts 121 iesniegums par naida runu, bet 86 gadījumos ir pieņemti lēmumi par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu. Lielākajā daļā šo lēmumu kā pamats atteikt ierosināt kriminālprocesu ir Krimināllikuma 150. pantā minētā "būtiskā kaitējuma" neesamība. Tāpat bieži ir problemātiska nodoma pierādīšana. Kā uzskata nevalstiskās organizācijas, no Valsts policijas lēmumiem nereti izriet fakts, ka Krimināllikuma 150. pantā noteiktā prasība pēc "būtiska kaitējuma", kā arī nodoma konstatēšanas nereti ir kā iegansts, lai atteiktu uzsākt kriminālprocesu. Būtībā tas sakrīt ar kopējo ainu, kura izriet no statistikas.
16. Sevišķi problemātiska ir naida noziegumu identificēšana un izmeklēšana praksē. Kā izriet no Valsts policijas statistikas, būtībā nav reģistrētu naida noziegumu, t. i., noziedzīgu nodarījumu, kuros būtu identificēti atbildību pastiprinoši apstākļi saskaņā ar Krimināllikuma 48. panta pirmās daļas 14. punktu, lai gan, kā norāda prokuratūra, šāds vainu pastiprinošs apstāklis laika posmā no 2011. gada 1. janvāra līdz 2021. gada 30. aprīlim konstatēts divos kriminālprocesos. Tāpat identificēts tikai viens spriedums, kurā skatīts jautājums par Krimināllikuma 48. panta pirmās daļas 14. punkta piemērošanu. Tas norāda uz to, ka naida noziegumi netiek atpazīti, izmeklēti un vainīgie atbilstoši sodīti.
17. Kā norāda starptautiskās institūcijas, sekmīga naida runas apkarošana bieži ir atkarīga arī no tiesiskā regulējuma efektīvas piemērošanas, kas ir iespējama tikai gadījumā, ja pastāv laba sadarbība starp tiesību aizsardzības iestādēm un ja tajās strādājošie ir atbilstoši apmācīti. Līdz ar to primāri Latvijā būtu jākoncentrējas uz speciālistu apmācību, t. sk. izskatot jautājumu par naida noziegumu un naida runas gadījumu nodošanu specializētas Valsts policijas nodaļas kompetencē.
18. Saskaņā ar pētījumā identificēto, laika posmā no 2011. gada līdz 2021. gadam par Krimināllikuma 74.¹ pantā noteikto noziedzīgo nodarījumu ir taisīti 3 spriedumi, par 78. pantā noteikto – 41 spriedums un par 150. pantā noteikto – 5 spriedumi. Vairākums no šīm lietām tiesā izskatītas vienošanās kārtībā. Tas norāda uz to, ka kopumā Valsts drošības dienests efektīvāk identificē un izmeklē naida runas gadījumus (kompetencē ietilpst Krimināllikuma 74.¹ pants un 78. pants), kamēr Valsts policijas paveikto (kompetencē ietilpst Krimināllikuma 150. pants) nevarētu uzskatīt par apmierinošu, ņemot vērā naida runas apjomus, it sevišķi digitālajā vidē. To papildina arī fakts, ka datubāzē tika identificēts tikai viens spriedums, kurā tiesa skatījusi jautājumu par Krimināllikuma 48. panta pirmās daļas 14. punktā noteiktā atbildību pastiprinošā apstākļa piemērošanu.
19. Iepazīstoties ar pieejamiem spriedumiem par naida runu, ir secināms, ka nevienā spriedumā tiesa nav analizējusi lietas apstākļus, ņemot vērā visus naida runas kvalificēšanas kritērijus, proti, runas saturu, politisko, sociālo kontekstu runas izteikšanas laikā, nodomu, runātāja lomu un statusu sabiedrībā, runas izplatīšanas veidu, tās plašumu,

seku iespējamību. Neievērojot visus naida runas izvērtēšanas kritērijus, tiesa var pārkāpt personas vārda brīvības robežas.

20. Absolutajā vairākumā lietu par naida runu personu notiesā ar brīvības atņemšanu, bet sodu nosaka, piemērojot Krimināllikuma 55. pantu, tādējādi reālu brīvības atņemšanu aizstājot ar nosacītu sodu. Minētais rada jautājumu, no vienas puses, par sodu samērīgumu, vai naida runas izteicējs vienmēr saņem atbilstošas bardzības sodu un, no otras puses, ja prakses pamatā tiek piespriests nosacīts sods, vai krimināla sankcija lielā vairumā gadījumu vispār būtu nepieciešama.

IZMANTOTIE AVOTI

Starptautiskie tiesību akti

- Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija, Latvijas Vēstnesis Nr. 143/144, 1997. gada 13. jūnijs. Pieejams <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/649>
- Eiropas Parlamenta un Padomes 2006. gada 5. jūlija Direktīva 2006/54/EK par tāda principa īstenošanu, kas paredz vienlīdzīgas iespējas un attieksmi pret vīriešiem un sievietēm nodarbinātības un profesijas jautājumos (pārstrādātā versija).
- Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2010/13/ES par to, lai koordinētu dažus dalībvalstu normatīvajos un administratīvajos aktos paredzētus noteikumus par audiovizuālo mediju pakalpojumu sniegšanu (Audiovizuālo mediju pakalpojumu direktīva), 22. pants. Parakstīta Briselē 10.03.2010. [01.11.2021. red.].
- Eiropas Savienības Pamattiesību harta, 21. panta pirmā daļa. Parakstīta Strasbūrā 12.12.2007.
- ES Padomes Pamatlēmums 2008/913/TI par krimināltiesību izmantošanu cīņā pret noteiktiem rasisma un ksenofobijas veidiem un izpausmēm. Parakstīts Briselē 28.11.2008.
- Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām, Latvijas Vēstnesis Nr. 27, 2010. gada 17. februāris. Pieejams <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1630>
- Padomes 2000. gada 29. jūnija Direktīva 2000/43/EK, ar ko ievieš vienādas attieksmes principu pret personām neatkarīgi no rasu vai etniskās piederības, OV L 180, 19.07.2000., 22./26. lpp.
- Padomes Direktīva 2000/78/EK (2000. gada 27. novembris), ar ko nosaka kopēju sistēmu vienlīdzīgai attieksmei pret nodarbinātību un profesiju, OV L 303, 02.12.2000., 16./22. lpp.
- Padomes Direktīva 2004/113/EK (2004. gada 13. decembris), ar kuru īsteno principu, kas paredz vienlīdzīgu attieksmi pret vīriešiem un sievietēm, attiecībā uz pieeju precēm un pakalpojumiem, preču piegādi un pakalpojumu sniegšanu; Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 200/41/ES (2010. gada 7. jūlijs) par to, kā piemērot vienlīdzīgas attieksmes principu vīriešiem un sievietēm, kas darbojas pašnodarbinātas personas statusā, un ar kuru atceļ Padomes Direktīvu 86/613/EEK.
- Pārskatītā Eiropas Sociālā harta, Latvijas Vēstnesis Nr. 40. Pieejams <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/339>
- Starptautiskais pakts par pilsoņu un politiskajām tiesībām, Latvijas Vēstnesis Nr. 61, 2003. gada 23. aprīlis. Pieejams <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/705>

Starptautisko tiesu spriedumi

Eiropas Cilvēktiesību tiesa

- Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2021. gada 8. aprīļa Lielās palātas spriedums lietā *Vavrička un citi pret Čehiju* (pieteikuma Nr. 47621/130).
- Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2021. gada 16. februāra spriedums lietā *Beizaras un Levickas pret Lietuvu* (pieteikuma Nr. 41288/15).

Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2018. gada 28. augusta spriedums lietā *Savva Terentyev pret Krieviju* (pieteikuma Nr. 10692/09).

Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2017. gada 25. jūlija spriedums lietā *Carvalho Pinto de Sousa Morais pret Portugāli* (pieteikums Nr. 17484/15).

Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2017. gada 28. marta spriedums lietā *Škorjance pret Horvātiju* (pieteikuma Nr. 25536/14).

Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2015. gada 15. oktobra spriedums lietā *Perincek pret Šveici* (pieteikuma Nr. 27510/08).

Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2012. gada 9. februāra spriedums lietā *Vejdeland un citi pret Zviedriju* (iesnieguma Nr. 1813/07), 55. punkts.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2010. gada 13. jūlija spriedums lietā *Clift pret Apvienoto Karalisti* (iesnieguma Nr. 7205/07).

Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2003. gada 24. jūnija lēmums lietā *Garaudy pret Franciju* (pieteikuma Nr. 65831/01).

ECT 2003. gada 8. janvāra spriedums lietā *L un V pret Austriju* (pieteikuma Nr. 39392/98 un Nr. 39829/98).

ECT spriedums lietā *Thlimmenos pret Grieķiju* (pieteikuma Nr. 34396/97) (06.04.2000.).

Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1994. gada 20. septembra spriedums lietā *Otto-Preminger-Institut pret Austriju* (pieteikuma Nr. 13470/87).

ECT spriedums lietā *Adulaziz, Cabales un Balkandali pret Apvienoto Karalisti* (pieteikumu Nr. 9214/80, 9473/81, 9474/81) (28.05.1985.).

ECT 1984. gada 28. novembra spriedums lietā *Rasmussen pret Dāniju* (pieteikuma Nr. 9118/80).

Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1987. gada 28. oktobra spriedums lietā *Inze pret Austriju* (iesnieguma Nr. 8695/79).

Eiropas Savienības Tiesa

Eiropas Savienības Tiesas 2015. gada 16. jūlija spriedums lietā *CHEZ Razpredelenie Bulgaria, C-83/14*, EU:C:2015:480.

Eiropas Savienības Tiesas 2021. gada 15. jūlija spriedums apvienotajās lietās *C-804/18 IX pret WABE eV un C-341/19 MH Müller Handels GmbH pret MJ*, ECLI:EU:C:2021:594.

Eiropas Savienības Tiesas spriedums lietā *Coleman C-303/06* (2008. gada 17. jūlijs).

EST spriedums lietā *C-17/05 B.F. Cadman v Health & Safety Executive*, [2006] ICR 1623.

Starptautiskās ieteikumtiesības

ANO (United Nations)

ANO Cilvēktiesību komitejas Vispārējais komentārs Nr. 34, 5. paragrāfs. Pieejams <https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/gc34.pdf>

ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komitejas Vispārējais komentārs Nr. 35 par rasistiskas naida runas izskaušanu, 2013. gada 26. septembris. Pieejams <https://www.refworld.org/docid/53f457db4.html>

Rabātas rīcības plāns, ANO Cilvēktiesību komitejas 22. sesija, 2013. gada 11. janvāris. Pieejams https://digitallibrary.un.org/record/746343/files/A_HRC_22_17_Add.4-EN.pdf

UN General Assembly. 11 January 2013. Human Rights Council Twenty-second session Agenda item 2. Annual report of the United Nations High Commissioner for Human Rights and reports of

the Office of the High Commissioner and the Secretary-General (Rabat Action Plan). Available https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Opinion/SeminarRabat/Rabat_draft_outcome.pdf

United Nations Strategy and Action Plan non Hate Speech, 2019. Available <https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/UN%20Strategy%20and%20Plan%20of%20Action%20on%20Hate%20Speech%2018%20June%20SYNOPSIS.pdf>

Eiropas Padome (Council of Europe)

Eiropas Padomes Ministru komitejas 2022. gada 20. maija Rekomendācija CM/Rec (2022) 16 par nauda runas izskaušanu. Pieejams angļu valodā https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680a67955

Eiropas Padomes Ministru komitejas Rekomendācija Nr. R (97) 20. Pieejams angļu valodā https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680505d5b

Recommendation No. R (92) 19 of the Committee of Ministers to Member States on video games with a racist content.

Recommendation 1543 (2001) Racism and xenophobia in cyberspace.

Resolution 1345 (2003) Racist, xenophobic and intolerant discourse in politics.

Resolution 1760 (2010) Recent rise in national security discourse in Europe: the case of Roma.

Recommendation 1805 (2007) Blasphemy, religious insults and hate speech against persons on grounds of their religion; Resolution 1563 (2007) Combating anti-Semitism in Europe.

Resolution 1605 (2008) European Muslim communities confronted with extremism.

Resolution 1743 (2010) Islam, Islamism and Islamophobia in Europe.

Resolution 1846 (2011) Combating all forms of discrimination based on religion.

Resolution 1928 (2013) Safeguarding human rights in relation to religion and belief, and protecting religious communities from violence.

Resolution 1948 (2013) Tackling discrimination on the grounds of sexual orientation and gender identity.

Resolution 1728 (2010) Discrimination on the basis of sexual orientation and gender identity.

Recommendation CM/Rec (2019) 1 of the Committee of Ministers to Member States on preventing and combating sexism.

Eiropas Padomes Ministru komitejas Rekomendācija CM/Rec (2019) 1, Seksisma novēršana un apkarošana. Papildinājums ieteikumam. Pieejams <https://rm.coe.int/lv-recomendation-on-sexism-prevention/168097f2b2>

Recommendation CM/Rec (2018) 2 of the Committee of Ministers to Member States on the roles and responsibilities of internet intermediaries. Available https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680790e14

Resolution 2275 (2019) The role and responsibilities of political leaders in combating hate speech and intolerance. Available <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=27636&lang=en>

Recommendation No. R (97) 21 of the Committee of Ministers to Member States on the media and the promotion of a culture of tolerance. Available <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168050513b>

Resolution 2144 (2017) Ending cyberdiscrimination and online hate. Available <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=23456>

- Recommendation CM/Rec (2014) 6 of the Committee of Ministers to Member States on a Guide to human rights for Internet. Available https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016804d5b31
- Recommendation CM/Rec (2018) 2 of the Committee of Ministers to Member States on the roles and responsibilities of internet intermediaries. Available https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680790e14;
- Resolution 2144 (2017) Ending cyberdiscrimination and online hate. Available <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=23456>
- Eiropas Komitejas pret rasismu un neiecietību Vispārējā politikas Rekomendācija Nr. 15 (General Policy Recommendation No. 15 of the European Commission against Racism and Intolerance) 2016. gada 21. marts. Pieejams <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/recommendation-no.15>
- Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību Vispārējā politikas Rekomendācija Nr. 7 (General Policy Recommendation No. 7 on national legislation to combat racism and racial discrimination of the European Commission against Racism and Intolerance), 2002. gada 13. decembris ar 2017. gada 7. decembra grozījumiem, 14. lpp., 12. paragrāfs. Pieejams latviešu valodā <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-7-revised-on-national-legislatio/16808b5ab4>
- Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, 43. punkts. Available <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800d383a>
- Skaidrojošais memorands pie Eiropas Padomes Ministru komitejas 2022. gada 20. maija Rekomendācijas CM/Rec (2022) 16 par naida runu. Pieejams angļu valodā <https://rm.coe.int/prems-083822-gbr-2018-recommendation-on-combating-hate-speech-memorand/1680a710c9>
- The Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, Frank La Rue (submitted in accordance with Human Rights Council resolution 16/4, A/67/357), 2012. gada 7. septembris, 47. punkts. Pieejams angļu valodā <https://digitallibrary.un.org/record/735838>;
- ANO Cilvēktiesību komitejas Noslēguma piezīmes par Latvijas trešo ziņojumu, 2014. gada 11. aprīlis. Pieejams <https://www.mfa.gov.lv/lv/media/3943/download>
- Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas Noslēguma secinājumi par Latvijas Republikas otro kārtējo ziņojumu, 2021. gada 30. marts. Pieejams <https://www.mfa.gov.lv/lv/media/3994/download>
- ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komiteja, Noslēguma secinājumi par apvienoto sesto līdz divpadsmito Latvijas kārtējo ziņojumu, 2018. gada 25. septembris. Pieejams <https://www.mfa.gov.lv/lv/media/3957/download>

Nacionālie tiesību akti

- Administratīvās atbildības likums, Latvijas Vēstnesis Nr. 225, 2018. gada 14. novembris. Pieejams <https://likumi.lv/ta/id/303007-administrativas-atbildibas-likums>
- Administratīvo sodu likums par pārkāpumiem pārvaldes, sabiedriskās kārtības un valsts valodas lietošanas jomā, Latvijas Vēstnesis Nr. 96, 2020. gada 20. maijs. Pieejams <https://likumi.lv/ta/id/314808-administrativo-sodu-likums-par-parkapumiem-parvaldes-sabiedriskas-kartibas-un-valsts-valodas-lietosanas-joma>
- Civillikums, Valdības Vēstnesis Nr. 41, 1937. gada 20. februāris. Pieejams <https://likumi.lv/ta/id/225418-civillikums>

Darba likums, Latvijas Vēstnesis Nr. 105, 2001. gada 6. jūlijs. Pieejams <https://likumi.lv/ta/id/26019-darba-likums>

Fizisko personu – tiesiska darījuma subjektu – diskriminācijas aizlieguma likums, Latvijas Vēstnesis Nr. 199, 2012. gada 19. decembris. Pieejams <https://likumi.lv/ta/id/253547-fizisko-personu--saimnieciskas-darbibas-veiceju--diskriminacijas-aizlieguma-likums>

Invaliditātes likums, Latvijas Vēstnesis Nr. 91, 2010. gada 9. jūnijs. Pieejams <https://likumi.lv/ta/id/211494-invaliditates-likums>

Krimināllikums, Latvijas Vēstnesis Nr. 199/200, 1998. gada 8. jūlijs. Pieejams <https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums>

Kriminālprocesa likums, Latvijas Vēstnesis Nr. 74, 2005. gada 11. maijs. Pieejams <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums>

Latvijas Republikas Satversme, Latvijas Vēstnesis Nr. 43, 1997. gada 1. jūlijs. Pieejams <https://likumi.lv/ta/id/57980-latvijas-republikas-satversme>

Likums "Par Konvenciju par kibernetizācijai un Konvencijas par kibernetizācijai Papildu protokolu par rasisma un ksenofobijas noziedzīgajiem nodarījumiem, kas tiek izdarīti datorsistēmās", Latvijas Vēstnesis Nr. 171, 2006. gada 26. oktobris. Pieejams <https://likumi.lv/ta/id/146481-par-konvenciju-par-kibernetizacijai-un-konvencijas-par-kibernetizacijai-papildu-protokolu-par-rasisma-un-ksenofobijas-noziedzigajiem>

LR Augstākās Padomes deklarācija "Par Latvijas Republikas pievienošanās starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos", Ziņotājs Nr. 21, 1990. gada 24. maijs. Pieejams <https://likumi.lv/ta/id/75668-par-latvijas-republikas-pievienosanos-starptautisko-tiesibunbspdokumentiem-cilvektiesibu-jautajumos>

Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību, Latvijas Vēstnesis Nr. 331/332, 1998. gada 4. novembris. Pieejams <https://likumi.lv/ta/id/50539-par-kriminallikuma-spekastanas-un-piemerosanas-kartibu>

Patērētāju tiesību aizsardzības likums, Latvijas Vēstnesis Nr. 104/105, 1999. gada 1. aprīlis. Pieejams <https://likumi.lv/ta/id/23309-pateretaju-tiesibu-aizsardzibas-likums>

Satversmes tiesa

Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2010. gada 13. maija spriedums lietā Nr. 2009-94-01. Pieejams https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2009-94-01_Spriedums.pdf

Satversmes tiesas 2008. gada 29. decembra spriedums lietā Nr. 2008-37-03.

Satversmes tiesas 2019. gada 7. novembra spriedums lietā Nr. 2018-25-01.

Vispārējās jurisdikcijas tiesa

Augstākās tiesas 2018. gada 28. marta spriedums lietā Nr. 11840001413.

Augstākās tiesas Senāta 2013. gada 17. oktobra spriedums lietā Nr. 11094119210.

Augstākās tiesas Senāta 2018. gada 5. jūlija spriedums lietā Nr. 11840002515.

Rīgas apgabaltiesas 2018. gada 20. februāra spriedums lietā Nr. 11840002515.

Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2009. gada 17. februāra spriedums lietā Nr. 11088236107.

Rīgas rajona tiesas 2015. gada 12. marta spriedums lietā Nr. 11353037112.

Literatūra

- Association of Chief Police Officers in Scotland (ACPOS). 2010. *Hate Crime Guidance Manual*. Available <http://www.hatecrimescotland.org/wp/wp-content/uploads/2014/08/Association-of-Chief-Police-Officers-in-Scotland-Hate-Crime-Manual-2010.pdf>
- Augstākās tiesas Senāts. *Goda un cieņas Civiltiesiskā aizsardzība. Tiesu prakses apkopojums (2000.–2021. gads)*. Pieejams https://www.at.gov.lv/files/uploads/files/6_Judikatura/Tiesu_prakses_apkopojumi/2021_goda_un_cienas_aizsardziba-2021.docx
- Autoru kolektīvs. 2011. *Latvijas Republikas Satversmes komentāri*. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis.
- Baumanis J. 2016. Naida interpretācija krimināltiesībās jeb kvantu kriminoloģija. *Administratīvā un Kriminālā Justīcija*, 4/2016, 12.–17. lpp.
- Benedek W., Kettermann M. C. 2020. *Freedom of expression and the Internet*. 2nd edition. Council of Europe, p. 101.
- Benesch S. 2012. Words as Weapons. *World Policy Journal*, Vol. 29, No. 1, pp. 7–12.
- Brudholm T. 2016. Conceptualizing hatred globally: is hate crime a human rights violation? In: *The Globalization of Hate. Internationalizing Hate Crime?* J. Scheppe, M. A. Walters (eds), Oxford University Press.
- College of Policing. 2014. *Hate Crime Operational Guidance*. Available <https://library.college.police.uk/docs/college-of-policing/Hate-Crime-Operational-Guidance.pdf>
- Constanța MĂTUȘESCU, “Discrimination by association” – between jurisprudential consecration at European level and legislative desire in Romania. Some considerations. *Supplement of Law Review – Year 2019*, pp. 114–135. Pieejams angļu valodā http://internationallawreview.eu/fisiere/pdf/10_Matusescu_Supliment_Law_Review_SRDE_1.pdf
- Dzelme I. 2008. *Naida noziegumu psiholoģiskās sekas – cietušā pieredze un ietekme uz plašāku sabiedrību*. Rīga: Latvijas Cilvēktiesību centrs.
- Dzenovska D. 2011. Public Reason and the Limits of Liberal Anti-Racism in Latvia. *Ethnos*, 75(4), pp. 496–525.
- Dzenovska D. 2018. *School of Europeanness: Tolerance and Other Lessons in Political Liberalism in Latvia*. Cornell University Press.
- Eiropas Drošības un sadarbības organizācija. 2009. *A Practical Guide on Hate Crime Laws*, p. 42. Pieejams angļu valodā <https://www.osce.org/files/f/documents/3/e/36426.pdf>
- Erjavec K. & Poler M. 2012. You Don't Understand, This is a New War! Analysis of Hate Speech in News Web Sites' Comments. *Mass Communication and Society*, 15, pp. 899–920. 10.1080/15205436.2011.619679.
- EU FRA. 2020a. *A long way to go for LGBTQ+ equality*. Available https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2020-LGBTQ+equality-1_en.pdf
- European Union Agency for Fundamental Rights. *Opinion of the European Union Agency for Fundamental Rights on the Framework Decision on Racism and Xenophobia – with special attention to the rights of victims of crime*. Vienna, 15.10.2013, p. 5. Available https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-opinion-2-2013-framework-decision-racism-xenophobia_en.pdf
- Gagliardone I., Gal D., Alves T., Martinez G. 2015. *Countering Online Hate Speech*. UNESCO.
- Gardiner B., Mansfield M., Anderson I., Holder J., Louter D. and Ulmanu M. 2016. *The dark side of Guardian comments*. Available <https://www.theguardian.com/technology/2016/apr/12/the-dark-side-of-guardian-comments>
- Garland J., Funnell C. 2016. Defining hate crime internationally: issues and conundrums. In: *The Globalization of Hate. Internationalizing Hate Crime?* J. Scheppe, M. A. Walters (eds), Oxford University Press.

- Guide on Article 10 of the European Convention on Human Rights. Eiropas Cilvēktiesību tiesa, 2021. gada 30. aprīļa redakcijā. Pieejams angļu valodā https://www.echr.coe.int/documents/guide_art_10_eng.pdf
- Guide on Article 9 of the European Convention on Human Rights. Eiropas Cilvēktiesību tiesa, 2021. gada 31. augusta redakcijā, Pieejams angļu valodā https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_9_ENG.pdf
- Healy J. 2019. Thinking outside the box: intersectionality as a hate crime research framework. *Papers from the British Criminology Conference*, Vol. 19.
- HM Inspectorate of Constabulary and Fire & Rescue Services (HMICFRS). 2018. *Understanding the difference. The initial police response to hate crime*. Available <https://www.justiceinspectors.gov.uk/hmicfrs/wp-content/uploads/understanding-the-difference-the-initial-police-response-to-hate-crime.pdf>
- Jubany O., Roiha M. 2016. *Prism: Backgrounds, Experiences and Responses to Online Hate Speech: A Comparative Cross-Country Analysis*.
- Kamenska A., Trejs E. 2017. *Naida noziegumi: prakse un problēmas*. Rīga: Latvijas Cilvēktiesību centrs. Pieejams https://cilvektiesibas.org.lv/media/attachments/01/03/2018/LV_brosura_internetam.pdf
- Kamenska A., Tumule J. Cīņa ar naida runu internetā: Eiropas Komisijas UN uzticamo ziņotāju loma. *Jurista Vārds*, Nr. 25/26, 2022. gada 21. jūnijs.
- Kaprāns M., Mieriņa I., Saulītis A. 2020. *Starpkultūru stereotipi un aizspriedumi Latvijā*. Pieejams http://fsi.lu.lv/userfiles/Ethnic%20stereotypes_SAPC.pdf
- Krastiņš U., Liholaja V. 2018. *Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa. Otrais papildinātais izdevums*. Rīga: Tiesu nama aģentūra, 18.–19. lpp.
- Kučs A., Markus K., Bērziņa L. 2016. Eiropas Savienība un pamattiesības. Grām.: *Eiropas Savienības tiesības. II daļa. Materiālās tiesības*. Sagatavojis autoru kolektīvs K. Ševes, K. Gailīša, Ģ. Strazdiņa zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra.
- Landes X. 2008. *'Is there any good argument against homosexuality?'* Politika.lv. Pieejams http://www.politika.lv/topics/human_rights/15875i.
- Lasmanis A. Soda noteikšana krimināllietās par naida runu un naida noziegumiem. *Jurista Vārds*, Nr. 25/26, 2022. gada 21. jūnijs.
- Latvijas Cilvēktiesību centrs. 2016. *Results of foreign student and migrant survey on manifestations of intolerance in Latvia*. Pieejams http://cilvektiesibas.org.lv/media/attachments/10/05/2017/Student_survey_ENG2016_rVmHvWR.pdf
- Latvijas Republikas Augstākā tiesa. *Tiesu prakses apkopojums "Naida runa un vārda brīvība (Tiesu prakse krimināllietās par Krimināllikuma 74.1, 78., 150. pantu)" (tiesu prakse 2012. gada oktobris – 2018. gada maijs)*, 21. lpp. Pieejams <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas>
- Macpherson Sir W. 1999. *The Stephen Lawrence Inquiry: Report of an Inquiry by Sir William Macpherson of Cluny*. London: Stationery Office.
- Mole R. 2011. Nationality and sexuality: homophobic discourse and the 'national threat' in contemporary Latvia. *Nations and Nationalism*, 17 (3), pp. 540–560.
- Onzuls A. Sociālais naidis digitālajā laikmetā – vai protam ar to cīnīties. *Jurista Vārds*, Nr. 25/26, 2022. gada 21. jūnijs.
- Pakārkle K. Naida runa publiskajā telpā un ar to saistītie juridiskie izaicinājumi. *Jurista Vārds*, Nr. 25/26, 2022. gada 21. jūnijs.
- Putniņa A. 2007. *Sexuality, masculinity and homophobia in Latvia*. Available <https://www.mirovni-institut.si/data/tinymce/Publikacije/beyond%20the%20pink%20curtain/19%20-%20Putnina.pdf>

- Rhodes L. M. 2012. *Being Latvian: Discourse and Identity Among Individuals of Black African Descent*. Available https://digital.lib.washington.edu/researchworks/bitstream/handle/1773/22459/Rhodes_washington_0250E_11082.pdf?isAllowed=y&sequence=1
- Roberts C., Innes M., Williams M., Tregidga J., Gadd D. 2013. Understanding who commits hate crime and why they do it. *Social Research*, Issue 38/2013.
- Treļš Ē. Normatīvā regulējuma problēmjautājumi lietās par naida izraisīšanu. *Jurista Vārds*, Nr. 25/26, 2022. gada 21. jūnijs.
- Van Dijk P., Van Hoof F., Van Rijn A., Zwaak Z. (eds). *Theory and practice of the European Convention on human rights*. 5th ed., Intersentia.
- Walters M. A., Brown R., Wiedlitzka S. 2016. *Causes and motivations of hate crime. Equality and Human Rights Commission. Research report 102*.
- Zalitis K. un Elijase A. 2014. *Report on Homophobic and Transphobic Hate Crimes and Incidents in Latvia 2013*. Available https://cilvektiesibas.org.lv/media/record/docs/2014/07/09/2013_hate_crime_report_fin_MOZAIKA_ILGA_Copy.pdf
- Zemzars U., Laura J., Liholaja V., Judins A., Danovskis E., Rozenbergs J., Gribonika Ē. Huligānisms internetā: vai vārda brīvībai ir robežas. *Jurista Vārds*, Nr. 45, 2021. gada 10. novembris. Pieejams <https://juristavards.lv/doc/277529-huliganisms-interneta-vai-varda-brivibai-ir-robezas/>

Citi avoti

- BISS. 2020. Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanas izvērtējums. Labklājības ministrija. Pieejams http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/BISS_Gala_zinojums_LM_ANO_konv_30062020red_13072020%20%281%29.pdf
- EC. 2020. A Union of equality: EU anti-racism action plan 2020–2025. Available https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/a_union_of_equality_eu_action_plan_against_racism_2020_2025_en.pdf
- Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību (ECRI) 5. ziņojums par Latviju. 2019. Pieejams <https://rm.coe.int/fifth-report-on-latvia/1680934a9f>
- EU FRA. 2020b. EU contribution to the report of the Special Rapporteur on freedom of religion or belief. Available <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Religion/Islamophobia-AntiMuslim/Regional%20Institutions/EuropeanUnion.pdf>
- European Commission for Democracy through law (Venice Commission), Report on the relationship between Freedom of Expression and Freedom of Religion: the issue of regulation and prosecution of Blasphemy, Religious Insult and Incitement to Religious Hatred. Venēcija, 2008. gada 17.–18. oktobris. Available [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2008\)026-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2008)026-e)
- European Commission. 2019. Eurobarometer on Discrimination 2019: The social acceptance of LGBTQ+I people in the EU. Available https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/ebs_493_data_fact_LGBTQ+i_eu_en-1.pdf
- Guidance Note on the practical application of Council Framework Decision 2008/913/JHA on combating certain forms and expression of racism and xenophobia by means of criminal law, EU High Level Group on combating racism, xenophobia and other forms of intolerance, 2018. gada novembris. Available https://ec.europa.eu/newsroom/just/document.cfm?doc_id=55607
- Hate speech and hate crime in the EU and the evaluation of online content regulation approaches. 2020, p. 50. Available [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/655135/IPOL_STU\(2020\)655135_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/655135/IPOL_STU(2020)655135_EN.pdf)

- Ilga Europe. 2020. Annual Review. Available https://www.ilga-europe.org/sites/default/files/2020/full_annual_review.pdf
- Komisijas ziņojums Eiropas Parlamentam un Padomei par Padomes Pamatlēmuma 2008/913/TI par krimināltiesību izmantošanu cīņā pret noteiktiem rasisma un ksenofobijas veidiem un izpausmēm īstenošanu, 2014, 1. lpp. Pieejams <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A52014DC0027>
- Report of the UN Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, Frank La Rue, A/67/357, 2012. gada 7. septembris. Pieejams angļu val. https://digitallibrary.un.org/record/735838/files/A_67_357-EN.pdf;
- SKDS. 2019. Latvijas iedzīvotāju viedoklis par etniskajām attiecībām Latvijā. Pieejams https://www.sif.gov.lv/images/files/ESF/ESFintegracija/petijumi/Atvertiba_ir_vertiba_SKDS_petijums.pdf
- SKDS. 2020. Pētījums par attieksmi pret LGBTQ+ personām Latvijā. Mozaīka. Pieejams <https://www.dropbox.com/s/9vh64s1hnzcp9dl/2020.07.atskaiteSKDS.publ.pdf?dl=0>
- SPKC. 2011. Pētījums par Latvijas jauniešu bērnībā gūto nelabvēlīgo pieredzi. Rīga, 2011. Pieejams <https://www.spkc.gov.lv/lv/media/4366/download>
- The Camden Principles on Freedom of Expression and Equality. Available <https://www.article19.org/data/files/pdfs/standards/the-camden-principles-on-freedom-of-expression-and-equality.pdf>
- Tiesībsargs: Naida noziegumiem jāpievērš pastiprināta uzmanība. Pieejams <https://www.tiesibsargs.lv/news/tiesibsargs-naida-noziegumiem-japievers-pastiprinata-uzmaniba/>
- Valsts policija. 2017. Vadlīnijas naida noziegumu identifikācijai un izmeklēšanai. Pieejams <https://www.vp.gov.lv/lv/vadlinijas-naida-noziegumu-identifikacijai-un-noversanai>

Kristīne Dupate

Naida noziegumi un naida runa.

Starptautiskie standarti un Latvijas tiesiskais regulējums un prakse

LU Akadēmiskais apgāds
Aspazijas bulvāris 5, Rīga, LV-1050, Latvija
www.apgads.lu.lv